

สัญญาเลขที่ RDG51E0100

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย การพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะ :
กรณีศึกษาบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

โดย
ไพโรจน์ ตันมิ่ง

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ วิจัยการพัฒนารูปแบบการสนับสนุนทุนวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการทำ
วิทยานิพนธ์ของนิสิตนักศึกษาปริญญาโท พื้นที่ภาคอีสาน ปี 2551

สัญญาเลขที่ RDG51E0101

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย การพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะ :
กรณีศึกษาบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

โดย

ไพโรจน์ ตันมิ่ง

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ วิจัยการพัฒนารูปแบบการสนับสนุนทุนวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการทำ
วิทยานิพนธ์ของนิสิตนักศึกษาปริญญาโท พื้นที่ภาคอีสาน ปี 2551

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงได้ เนื่องจากผู้วิจัยได้รับความกรุณาจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ที่ให้ทุนสนับสนุนในการศึกษาวิจัย และขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมพงษ์ คุณอนุกิจ ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และรองศาสตราจารย์วิเชียร ชาบุดรบุญทริก กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำ ตลอดจนตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ และขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทิน สุขคง ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ นายทรงศักดิ์ พลคาหาญ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ และ คณะผู้เชี่ยวชาญที่ให้คำแนะนำและตรวจแก้ไขข้อบกพร่องของงานวิจัยเพื่อปรับปรุงให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ นายสวาท หามณี นางทัศนพร นานิรัญ นางบุญถึง แสนวิสัย นางพิศุล นามวงศ์ นายบุญเรือน สุริยะ นายสำเนียง วงษ์ป๋อง และนายบุญป๋อง พลชา คณะทีมงานผู้ช่วยนักวิจัยชุมชน ตลอดจนชาวบ้านบ้านบ้านห้วยโคกที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการเข้าร่วมกิจกรรมของงานวิจัย และขอขอบคุณเพื่อนสาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาทุกท่านที่ช่วยเป็นแรงกายแรงใจ ที่สำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลงานวิจัยและจัดทำรูปเล่ม

คุณประโยชน์แห่งความดีที่ได้รับจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอมอบให้แก่คุณแม่ดวงตา คุณพ่อเกิด ญาติพี่น้องครอบครัวต้นมิ่ง และครอบครัวเดชะ โดยเฉพาะคุณเรือนแก้ว ต้นมิ่ง เด็กชายตุลธร ต้นมิ่ง และเด็กชายวิทธิธร ต้นมิ่ง ที่เป็นแรงบันดาลใจและให้การสนับสนุนการศึกษา พร้อมทั้งให้กำลังใจอันเปี่ยมล้นด้วยความรัก ความเข้าใจในตัวข้าพเจ้าเสมอมา

ไพโรจน์ ต้นมิ่ง

ไพโรจน์ ตันมิ่ง : การพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะ : กรณีศึกษากองหมู่บ้านห้วยโตก

ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

ปีการศึกษา 2552

ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมพงษ์ ดุลยอนุกิจ

และรองศาสตราจารย์วิเชียร ชานุดรบุญทริก

169 หน้า

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกในอดีตถึงปัจจุบัน ในมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่า มิติด้านความเชื่อเกี่ยวกับป่า และมิติความสำนึกเกี่ยวกับคุณค่าและมูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่า รวมทั้งศึกษาถึงปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุของการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก และพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกอย่างเหมาะสม

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ(Key Informant) และชาวบ้านที่เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ สุ่มตัวอย่างด้วยวิธีให้คนแรกบอกชื่อคนต่อไป(Snowballs) และการประชาสัมพันธ์เชิญชวนเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การระดมความคิดเห็น การสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก การสังเกตการณ์ และการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลภาคสนาม โดยใช้เทคนิคการจัดทำแผนที่ความคิดและการใช้เทคนิค A I C(เอ.ไอ.ซี.) โดยผู้วิจัยได้เข้าไปฝังตัวอยู่ในชุมชนเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นระยะเวลา 12 เดือน จึงได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์(Descriptive Analysis)

ผลการวิจัยพบว่า การจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกในอดีตจนถึงปัจจุบันมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับผู้นำชุมชนเป็นหลัก มีด้านความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน และความสำนึกถึงคุณค่าและมูลค่าจากการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชน รวมทั้งรูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนยังขาดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง จึงทำให้เป็นปัจจัยและสาเหตุของการรวมกลุ่มของชุมชนเพื่อการพัฒนาแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งมีแนวทางการพัฒนา 6 รูปแบบ คือ การจัดทำแนวเขตพื้นที่ป่า การปลูกต้นไม้ยืนต้นเพื่อกำหนดแนวเขต การฟื้นฟูสภาพป่า การจัดทำฝ่ายชะลอน้ำ การกำหนดขอบเขตใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า และการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของประชาชน

PAIROTE TANMING: THE DEVELOPMENT OF THE PATTERN OF PUBLIC
FOREST MANAGEMENT : A CASE STUDY OF HUAY TOK COMMUNITY,
NAPONG SUB-DISTRICT, MUANG LOEI DISTRICT, LOEI PROVINCE
MASTER OF ARTS PROGRAM IN SOCIAL FOR DEVELOPMENT LOEI
RAJABHAT UNIVERSITY, 2009
THESIS ADVISORS: ASST.PROF. DR. SOMPONG DULLAYA-ANUKIT
AND ASSOC.PROF. WICHIAN CHABOOTBUNTHARIK
169 P.

ABSTRACT

The purposes of this study were 1) to study the pattern of public forest management of Huay Tok community from the past to the present in the three main dimensions; power relation in forest management, legendary belief in forest, and conscious of value when using forest resource; 2) to study conditional factor or cause of public forest management of Huay Tok community; and 3) to develop the pattern of public forest management of Huay Tok community appropriately.

The samples in this study were comprised of key informants and villagers who participated in workshop. They were selected by snowball sampling technique and they were volunteers from the public relation campaign. The data in this study were collected through information documents, brainstorming, in-depth interview, observation, and field data collection based on mind mapping technique and AIC technique. For the period of twelve months the researcher stayed in the community in order to collect the data. The data then were analyzed and synthesized by using descriptive analysis.

The results of this study revealed that for the public forest management of Huay Tok community from the past to the present, there was a power relation between the public forest management and the community leaders. There were also legendary beliefs in forest that were relevant to the community ways of life, and the community members expressed the conscious of value when using forest resource. For the pattern of public forest management, there was lack of participation of community members. Therefore, this gave rise to the factor and cause of community involvement in the sustainable development of the public forest management in the community. Moreover, there were six guidelines which were proposed for this development; forest boundary demarcation, growing trees for boundary demarcation, forest rehabilitation, check dam construction, demarcation of the forest use area and public participation in administration.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ข
บทคัดย่อภาษาไทย	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพประกอบ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
1.3 คำถามหลักของการวิจัย	4
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
1.5 ขอบเขตของการวิจัย	5
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย	5
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา	8
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้	16
2.3 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน	25
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม	29
2.5 แนวคิดเกี่ยวกับเทคนิคการจัดทำแผนที่ความคิดและสร้างอนาคตร่วมกัน	42
2.6 แนวคิดเกี่ยวกับการใช้เทคนิค AIC (เอ.ไอ.ซี)	44
2.7 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	49
2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	55
2.9 กรอบแนวคิดของการวิจัย	61

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	62
3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	62
3.2 เครื่องมือและเทคนิคที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล	63
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	64
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	65
3.5 แผนปฏิบัติการ	65
3.6 กระบวนพัฒนาโจทย์การวิจัย	66
3.7 กระบวนการพัฒนาโครงการวิจัย	67
3.8 กระบวนการสร้างทีมวิจัยและพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย	67
3.9 กระบวนการศึกษาบริบทชุมชน	68
บทที่ 4 บริบทชุมชน	70
4.1 สภาพทางกายภาพของชุมชน	70
4.2 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน	74
4.3 สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน	79
4.4 สภาพทางการเมืองการปกครองของชุมชน	82
4.5 สภาพทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน	83
บทที่ 5 การจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก	
ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย	94
5.1 รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ในอดีตถึงปัจจุบัน	94
5.2 ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน	104
5.3 การพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย	106

	หน้า
บทที่ 6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	114
6.1 สรุปผล	114
6.2 อภิปรายผล	123
6.4 ข้อเสนอแนะ	126
บรรณานุกรม	128
ภาคผนวก	134
ภาคผนวก ก คำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาการบุกรุกป่า สาธารณะตำบลนาโป่ง ตำบลนาอานและตำบลนาดินดำ อำเภอเมือง จังหวัดเลย	135
ภาคผนวก ข เอกสารเกี่ยวกับข้อร้องเรียนและการตั้งคณะกรรมการ ตรวจสอบข้อเท็จจริง	144
ภาคผนวก ค รายงานกิจกรรม	159
ประวัติผู้วิจัย	168
ประวัติผู้วิจัยร่วม	169

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน	39
2 แสดงจำนวนประชากรของชุมชนบ้านห้วยโคก	75
3 แสดงจำนวนประชากรตามสถานที่ทำงานของคนวัยทำงาน	75
4 แสดงจำนวนประชากรตามระดับการศึกษา	76
5 จำนวนห้องเรียนและนักเรียนของโรงเรียนบ้านห้วยโคก ปีการศึกษา 2552	77
6 แสดงกิจกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรมชุมชนบ้านห้วยโคก	78
7 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดิน	81
8 แสดงผลการสำรวจพันธุ์พืชที่พบในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโคก	84
9 แสดงผลการสำรวจสัตว์ป่าในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโคก และบริเวณใกล้เคียง	86
10 แสดงลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ	89
11 แสดงทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น	91
12 สรุปความสัมพันธ์เกี่ยวกับ คำนาน ความเชื่อในการจัดการป่า	98
13 คุณค่าและมูลค่าจากการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนบ้านห้วยโคก	101
14 สรุปการวิเคราะห์ความเหมาะสมของการพัฒนารูปแบบการจัดการ พื้นที่ป่าสาธารณะชุมชนบ้านห้วยโคก	119

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบที่	หน้า
1 กรอบแนวคิดของการวิจัย	61
2 แผนที่แสดงที่ตั้งและอาณาเขตของชุมชนหมู่บ้านห้วยโตก	72
3 สรุปภาพรวมความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการพื้นที่ป่า	96
4 ขอบเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์และเขตพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชนบ้านห้วยโตก	111
5 แผนที่แสดงพื้นที่ทำการวิจัย	155
5 แสดงที่ตั้งของหมู่บ้านห้วยโตกในปี พ.ศ. 2547	156
6 แสดงแปลงที่ดินสาธารณะบ้านห้วยโตก เนื้อที่ 1,402 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา	157
7 การพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชน	158
8 การค้นหาผู้วิจัยร่วม	159
9 การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	160
10 การคืนข้อมูลสู่ชุมชน	161
11 การนำนโยบายไปปฏิบัติ	162
12 การสรุปบทเรียน	163

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

อดีตป่าเคยอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติหลายชนิด ตลอดเวลาที่ผ่านมาได้ถูกทำลายอย่างรุนแรง ประเทศไทยไม่สามารถจะหยุดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้ ป่าไม้จึงถูกทำลายเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มผลผลิต สถิติของกรมป่าไม้ ปี พ.ศ.2504 เป็นปีเริ่มต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 พื้นที่ทั้งหมดของประเทศ 320.7 ล้านไร่ ป่าไม้ยังมีอยู่ 171 ล้านไร่ หรือร้อยละ 53.3 ของพื้นที่ประเทศ แต่ในปี พ.ศ. 2541 พื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่เพียง 81.1 ล้านไร่ หรือร้อยละ 25.28 ของพื้นที่ประเทศ ผลการแปลตีความจากภาพถ่ายดาวเทียม Land sat 5 Tm ปี พ.ศ. 2547 พื้นที่ที่มีสภาพป่าเนื้อที่ประมาณ 104.7 ล้านไร่ หรือร้อยละ 32.66

ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสันติและเกื้อกูล ด้วยการส่งเสริมสิทธิชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสงวน อนุรักษ์ ป่าและพัฒนา ใช้ประโยชน์และเพิ่มประสิทธิภาพ การบริหารจัดการ รวมทั้งการสร้างกลไกในการปกป้องคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 66 ระบุว่า บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน และมาตรา 67 ระบุว่า สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อม ที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม

จังหวัดเลยเป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ซึ่งมีพื้นที่เขตป่าไม้มากถึง 56.10 % ของพื้นที่ทั้งหมด (ตามเนื้อที่ป่าไม้แต่ละประเภทในแผนที่แนบท้ายกฎกระทรวง) ประกอบด้วย ป่าไม้ถาวร ป่าสงวนแห่งชาติ

อุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และจากการแปลภาพถ่ายดาวเทียม Landsat 5 Tm ปี พ.ศ. 2546-2547 (กรมป่าไม้, 2547) พบว่า จังหวัดเลยมีพื้นที่สภาพป่าไม้เหลือเพียง 37.46% (2,675,125 ไร่) แสดงว่า มีพื้นที่ป่าไม้กว่า 18.64% (1,330,699 ไร่) ที่ต้องรีบดำเนินการฟื้นฟูให้กลับคืนสู่สภาพป่า และ/หรือจะต้องมีการจัดการให้กลับคืนสู่ระบบนิเวศป่าไม้ โดยต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายฝ่ายหลายหน่วยงาน เพื่อรักษา สงวน และส่งเสริม ฟื้นฟู พื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดให้เกิดความสมดุลตามธรรมชาติและเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนต่อไป (สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเลย, 2551) ซึ่งประชาชนชาวจังหวัดเลยได้อาศัยพื้นที่ป่าไม้อันอุดมสมบูรณ์ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อการเลี้ยงชีพ ผลสืบเนื่องของความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดเลยเป็นเหตุให้ผู้คนซึ่งประสบภัยจากความแห้งแล้งนอกพื้นที่ก็เริ่มทยอยเคลื่อนย้ายมาจับจองพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดเลย เพื่อใช้พื้นที่ในการประกอบอาชีพทำการแผ้วถางป่าอนุรักษ์ ป่าสงวนแห่งชาติและพื้นที่ป่าสาธารณะอื่น ๆ ถือว่าเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ในขณะที่เจ้าหน้าที่ของรัฐได้ดำเนินการจับกุมและผลักดันตามบทบาหน้าที่ ส่งผลให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในชุมชนมากขึ้นและมีแนวโน้มความรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้รัฐบาลได้พยายามหามาตรการที่จะช่วยรักษาพื้นที่ป่าไม้ โดยใน ปีพ.ศ. 2535 รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกสัมปทานการทำไม้ในป่าบกทั้งหมด ซึ่งถือว่าเป็นมาตรการที่สำคัญในการป้องกันและอนุรักษ์ทำลายทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ แต่จากการพิจารณาตัวเลขสถิติของการบุกรุกทำลายป่าไม้ก่อนและหลังที่มีการประกาศยกเลิกสัมปทานป่าไม้ พบว่าในช่วงก่อนยกเลิกสัมปทานป่าไม้ (ปีพ.ศ. 2525-2532) พื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกทำลายเฉลี่ยปีละ 1.2 ล้านไร่ แต่ภายหลังการยกเลิกสัมปทานป่าไม้จนกระทั่ง ปีพ.ศ.2532-2538 พบว่าการบุกรุกทำลายป่าไม้เฉลี่ยปีละ 1.2 ล้านไร่ เช่นกัน (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542 : 14) ซึ่งจะเห็นว่า ถึงแม้ว่าหลังจากการยกเลิกสัมปทานป่าไม้ สถานการณ์ต่าง ๆ จะดีขึ้นในระยะแรก แต่ต่อมาอัตราการทำลายป่าก็ยังคงอยู่ ไม่แตกต่างจากสถานการณ์ก่อนยกเลิกสัมปทานป่าไม้ (นิวัติ เรืองพาณิชย์, 2542 : 203)

และในระยะเวลาของรัฐบาลชุดนายกรัฐมนตรี พันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร (พ.ศ. 2544-2549) นโยบายส่งเสริมการปลูกยางพารา 1.2 ล้านไร่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ ได้ส่งผลกระทบต่อความต้องการพื้นที่เพาะปลูกอย่างรุนแรง จังหวัดเลยเป็นพื้นที่เป้าหมายหนึ่งที่มีสภาพภูมิอากาศเหมาะสมต่อการปลูกยางพาราเป็นอย่างมาก จึงทำให้พื้นที่ป่าอนุรักษ์พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และพื้นที่ป่าสาธารณะต่างถูกบุกรุกทำลายอย่างรุนแรงมากเป็นหลายเท่าเพื่อรองรับความต้องการปลูกยางพารา ประกอบกับสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย เหตุการณ์ภัยพิบัติทางทะเลฝั่งอันดามันครั้งรุนแรง

(สีนามิ) และราคาขายพารามีราคาสูงมากที่สุดในประวัติศาสตร์โดยราคาสูงกว่า กิโลกรัมละ 100 บาท เป็นมูลเหตุจูงใจทำให้ประชาชนในภาคใต้บางส่วนมาลงทุนปลูกยางพาราในจังหวัดเลย พื้นที่ป่าสาธารณะจึงถูกบุกรุกแผ้วถางเพื่อปลูกยางพาราและเตรียมออกเอกสารสิทธิ์ทางที่ดินเพิ่มมากขึ้น ในส่วนของภาคอีสานรัฐบาลส่งเสริมให้มีการปลูกยางประมาณ 7 แสนไร่ เลยเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการปลูกยางพารามาตั้งแต่ ปี 2532 ในขณะนี้มีพื้นที่การปลูกยางพารากว่าแสนไร่ สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรที่ปลูกยางพารา ทำให้มีฐานะดีขึ้นมาก ทำให้เกษตรกรและบรรดานายทุนโดยเฉพาะนายทุนไม่ว่าจะทางภาคใต้ ภาคตะวันออก และนายทุนต่างชาติที่อาศัยซื้อคนไทย มากวันซื้อที่ดินในจังหวัดเลย

บ้านห้วยโตก หมู่ 1 ตำบลนาโปลิง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ประชากร 978 คน จำนวน 201 ครัวเรือน เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีพื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์ เนื้อที่ประมาณ 2,000 ไร่ ในอดีตมีสภาพอุดมสมบูรณ์เช่น ซ้ำผักเนา ซ้ำเคย ภูเขาใหญ่ ภูเขาห้วยโตก ภูเขาทองแดง ภูเขาเชียงเมือย โดกเตาถ่าน บุ่งเจ้าหัวพันไม้ (บุ่งแคน) รองรับการใช้ประโยชน์ไม้ ที่ดินทำกินของชุมชนบ้านห้วยโตกอย่างเพียงพอ นับเวลาดั้งแต่ ปีพ.ศ. 2502 เป็นต้นมา การใช้พื้นที่ป่าเป็นที่ทำกินเพื่อปลูกข้าว ไร่ข้าวโพด ถั่ว งา ฝ้าย ฯลฯ ทำให้การจับจองที่ดินเพื่อแผ้วถางป่าทำไร่เลื่อนลอยไม่มีเอกสารของทางราชการรับรอง ไม่มีขอบเขตของพื้นที่ป่าสงวนหวงห้ามที่ชัดเจนแต่เป็นการหวงห้ามตามสถานการณ์ของผู้นำหมู่บ้านแต่ละคน ในขณะที่พื้นที่ป่าและพื้นที่ทำกินของชุมชนบ้านห้วยโตกยังไม่เคยมีการจัดการให้เป็นหลักฐานที่ชัดเจนมั่นคง เนื่องจากประชาชนกำลังตื่นตัวปลูกยางพาราจึงต้องการพื้นที่ปลูกเป็นจำนวนมาก และได้ปลูกยางพาราในที่ดินสิทธิครอบครองอันเป็นที่ดินที่เคยเป็นไร่เลื่อนลอย ในปี พ.ศ.2551 จังหวัดเลยได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหการบุกรุกป่าสาธารณะประโยชน์ ตำบลนาโปลิง ตำบลนาอาน ตำบลนาดินคำ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ได้มีคณะทำงานฝ่ายตรวจสอบพื้นที่มาทำการกำหนดหมายแนวเขตป่าสาธารณะ จึงทำให้ที่ดินทำกินของชุมชนบ้านห้วยโตกอยู่ในป่าสาธารณะที่กำหนดหมายแนวเขตในครั้งนี้ ผู้ครอบครองที่ดินเกิดความขัดแย้งรุนแรงกับกรรมการหมู่บ้านและผู้ใหญ่บ้าน และเกิดความแตกแยกแบ่งเป็นสองฝ่าย โดยฝ่ายกรรมการหมู่บ้านและผู้ใหญ่บ้านจะเป็นฝ่ายต้องการอนุรักษ์ป่าสาธารณะต้องการเอาที่ทำกินคืนมาเป็นป่า แต่ฝ่ายครอบครองที่ดินเกิดความรู้สึกไม่ได้รับความเป็นธรรม เพราะไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดหมายแนวเขตป่าสาธารณะ ส่วนภาคราชการต้องปฏิบัติตามกฎหมายเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายบ้านเมือง

จากสภาพการณ์และเหตุผลที่ได้กล่าวอ้างดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยและชุมชนมีความสนใจร่วมกันในการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก และการวิจัยครั้งนี้จะเป็นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนารูปแบบการ

จัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน เพื่อกำหนดกิจกรรมร่วมกันในการแก้ไขความขัดแย้งให้เกิดความสันติสุขในสังคม และเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าให้มากขึ้นอันจะยังประโยชน์สุขแก่ชุมชนบ้านห้วยโตก และเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ในอดีตถึงปัจจุบันในมิติ ดังต่อไปนี้

1.2.1.1 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่า

1.2.1.2 ตำนาน ความเชื่อ เกี่ยวกับป่า

1.2.1.3 ความสำนึกเกี่ยวกับคุณค่าและมูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่า

1.2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

1.2.3 เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย อย่างเหมาะสม

1.3 คำถามหลักของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการทราบว่า

1.3.1 สภาพการณ์ปัจจุบันและปัญหาในการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

1.3.2 รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร

1.3.3 รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะที่เหมาะสมของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ควรเป็นอย่างไร

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1.4.1 ทำให้ทราบสภาพการณ์ปัจจุบันถึงรูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของ

ชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

1.4.2 ทำให้ทราบปัญหาจากรูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะที่ผ่านมาของ
บ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

1.4.3 เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง
อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

1.4.4 เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถใช้รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของ
บ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ไปใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติได้จริง

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของ
ชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ในอดีตถึงปัจจุบันในมิติ
ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่า มิติด้าน ความเชื่อเกี่ยวกับป่า และมิติความสำนึก
เกี่ยวกับคุณค่าและมูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่า รวมทั้งศึกษาถึงปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุ
ของรูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการ
พื้นที่ป่าสาธารณะบ้าน ห้วยโตกอย่างเหมาะสม

โดยผู้วิจัยได้กำหนดระยะเวลาการศึกษาวิจัยเป็นเวลา 1 ปี ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน
พ.ศ. 2551 ถึง 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2552

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

1.6.1 ป่าสาธารณะ หมายถึง ที่ดินในบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย
จังหวัดเลย ที่ยังมีได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดินและประชาชนเคยใช้ประโยชน์ร่วมกันมาก่อน
ไม่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ไม่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายเกี่ยวกับการป่าไม้ และยังไม่เคย
มีออกหนังสือรับรองทางราชการ อาจจะเป็นที่ดินที่มีต้นไม้ขึ้นอยู่หรือเป็นที่ดินว่างเปล่าก็ได้

1.6.2 ป่า หมายถึง พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอ
เมืองเลย จังหวัดเลย จำนวน 1,402 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา

1.6.3 การหมายแนวเขต หมายถึง การลงพื้นที่สำรวจและกำหนดจุดแนวเขตพื้นที่ป่า
สาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย โดยคณะกรรมการ
สำรวจแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของอำเภอเมือง จังหวัดเลย

1.6.4 รูปแบบการจัดการพื้นที่ หมายถึง แนวทางหรือการกระทำใด ๆ ซึ่งเป็นที่ยอมรับของชุมชนที่ทำให้พื้นที่ป่าสาธารณะชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย สามารถคงสภาพป่าและเกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างจริงจัง

1.6.5 สื่อการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำให้ชุมชนได้มีความรู้ ความเข้าใจพร้อมที่จะเรียนรู้เพื่อที่จะจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย เช่น แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ระวางมาตราส่วน 1 : 50,000

1.6.6 การพัฒนา หมายถึง การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้นต่อพื้นที่ป่าสาธารณะชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนผ่านสื่อการเรียนรู้ของชุมชนอย่างมีระบบแบบแผน

1.6.7 ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และมีขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตร่วมกัน ซึ่งชุมชนในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ บ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

1.6.8 จิตสำนึกสาธารณะ หมายถึง การรู้จักเอใจใส่ เป็นธุระ และตระหนักในการเข้าร่วมกิจกรรมของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติหรือสังคม โดยยึดมั่นในบรรทัดฐานจรรยาบรรณที่ดีงาม และละอายต่อสิ่งที่ผิดในการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

1.6.9 การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่ส่งเสริม ชักนำ สร้างแรงจูงใจ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ชาวบ้านบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย เข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมรับฟัง ร่วมคิด ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมลงมือปฏิบัติ ในกิจกรรมการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน โดยจะต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ มิใช่มาร่วมเพราะหวังผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมนั้นต้องสอดคล้องกับชีวิตความเป็นอยู่ ความต้องการ และวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ในชุมชน

1.6.10 พื้นที่ป่าสาธารณะแปลงที่ 1 หมายถึง พื้นที่ป่าสาธารณะบริเวณ ภูห้วยโตก ภูทองแดง และภูเชียงเมี่ยง มีพื้นที่จำนวน 665 ไร่ 92 ตารางวา

1.6.11 พื้นที่ป่าสาธารณะแปลงที่ 2 หมายถึง พื้นที่ป่าสาธารณะบริเวณ ภูเขาผักเนาและ
ภูใหญ๋ มีพื้นที่จำนวน 737 ไร่ 2 งาน 92 ตารางวา

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวนเอกสารแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อต่างๆ ที่เกี่ยวข้องโดยมีเนื้อหาสาระดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายป่าชุมชน
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับเทคนิคการจัดทำแผนที่ความคิดและสร้างอนาคตร่วมกัน
- 2.6 แนวคิดเกี่ยวกับการใช้เทคนิค AIC (เอ.ไอ.ซี.)
- 2.7 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
 - 2.7.1 ทฤษฎีภาวะทันสมัย
 - 2.7.2 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่
 - 2.7.3 ทฤษฎีภาวะผู้นำ
 - 2.7.4 ทฤษฎีนิเวศวิทยาชุมชน
 - 2.7.5 ทฤษฎีการมีส่วนร่วม
 - 2.7.6 ทฤษฎีแรงจูงใจ
- 2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.9 กรอบแนวคิดของการวิจัย

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

2.1.1 ความหมายของการพัฒนา

คำว่า การพัฒนา มาจากรากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า development เป็นคำที่ใช้เฉพาะและนำมาประกอบคำอื่นเช่น การพัฒนาประเทศ การพัฒนาชนบท การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาการเมือง เป็นต้น ซึ่งมีนักวิชาการหลากหลายสาขาวิชาได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

สนธิยา ผลศรี (2545: 2) ได้กล่าวว่า ความหมายจากอุปสรรคของการพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดความเจริญเติบโตองงาม ฌฐพล (2527: 2) กล่าวถึงความหมายทางการพัฒนาในมิติด้านเศรษฐกิจว่า เป็นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจด้วยการเพิ่มขึ้น หรือการขยายตัวทางเศรษฐกิจ อนันต์ เกตุวงศ์(2536: 3) กล่าวถึงความหมายของการพัฒนาในมิติของนักพัฒนาว่า เป็นการประดิษฐ์คิดค้นหรือริเริ่มทำสิ่งใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นของคนในชาติ และนำไปใช้จนเป็นที่ยอมรับและเป็นที่พอใจของคนส่วนใหญ่ในสังคม นักพัฒนาระบบบริหารศาสตร์ได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงในตัวระบบให้ดีขึ้นในด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม การพัฒนาในมิติของนักวางแผนคือ การชักชวนหรือการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้วยการปฏิบัติตามแผนงานและโครงการอย่างจริงจัง และนักพัฒนาชุมชนได้กล่าวถึงความหมายของการพัฒนาว่า เป็นกิจกรรมการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนที่สามารถเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของชุมชน และสังคมให้ดีขึ้น และเกษม จันทร์แก้ว(2545: 88) กล่าวถึงความหมายของการพัฒนาในมิติของนักสิ่งแวดล้อมว่า เป็นการทำให้ดีขึ้นจากจุดเริ่มต้นด้วยอาศัยภาวะปกติเป็นฐาน แล้วใช้เทคโนโลยีช่วยให้เกิดการทำงานของสิ่งแวดล้อม (โครงสร้าง) และ/หรือของทั้งระบบให้ดีกว่าเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ ผลที่ได้ที่ดีกว่าเดิมหรือมากกว่าปกติ

จากความหมายดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า การพัฒนา หมายถึง การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้นอย่างมีระบบแบบแผน

2.1.2 รูปแบบการพัฒนา

เกษม จันทร์แก้ว(2546) ได้กล่าวว่า รูปแบบการพัฒนามี 3 รูปแบบ คือ 1) การนำทรัพยากรออกนอกระบบ เป็นการพัฒนาในลักษณะที่เข้าไปในระบบสิ่งแวดล้อมแล้วนำทรัพยากรออกมาใช้ โดยต้องใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและระมัดระวังไม่ให้เกิดผลกระทบต่อการทำงานของระบบจนไม่สามารถแสดงบทบาทหน้าที่เดิมได้ เนื่องจากระบบจะต้องมีการสูญเสียโครงสร้างหรือองค์ประกอบไป ดังนั้นการพัฒนาในลักษณะนี้จะต้องใช้เฉพาะส่วนที่เพิ่มพูน (increment) ของระบบเท่านั้น เช่น การประมงหรือการจับปลา การสัมปทานป่าไม้หรือการตัดต้นไม้ออกจากป่า เป็นต้น 2) การนำทรัพยากรเข้าระบบ เป็นการพัฒนาในลักษณะที่นำทรัพยากรเข้าไปในระบบสิ่งแวดล้อม โดยอาจมีการเข้าไปใช้องค์ประกอบของระบบเพื่อให้ทรัพยากรหรือสิ่งที่นำเข้าไปทำงานได้ ซึ่งการพัฒนาจะต้องมีการควบคุมการจัดการด้านของเสียหรือมลพิษอย่างดี เพื่อให้ระบบที่นำเข้าไปอาศัยอยู่กับระบบที่มีอยู่ได้ เช่น การนำอุตสาหกรรมเข้าไปในพื้นที่ การสร้าง

เมืองใหม่ เป็นต้น 3) การเข้าไปสัมผัสระบบ เป็นการพัฒนาในลักษณะที่เข้าไปสัมผัสหรือการใช้บริการในระบบสิ่งแวดล้อมที่มีการจัดการระบบโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ให้มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย เช่น การท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติ การท่องเที่ยวในสวนสนุก และการท่องเที่ยวในสวนสัตว์ เป็นต้น

สนธยา ผลศรี(2545: 5-7) ได้กล่าวถึงรูปแบบและลักษณะของการพัฒนาว่า การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆเช่น คุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อมของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้นและเหมาะสม มีรูปแบบการพัฒนาที่เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามลำดับขั้นตอน อาจมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา สามารถวางแผนงานเตรียมการล่วงหน้าต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นได้ อันจะนำไปสู่การปฏิบัติการจริง ซึ่งการพัฒนาจะต้องมีตัวชี้วัดและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา

2.1.3 การวิเคราะห์ระบบ

เกษม จันทรแก้ว(2545: 37-49) ได้กล่าวว่า การวิเคราะห์ระบบ หมายถึง การศึกษา ลักษณะ (โครงสร้าง) และพฤติกรรม (บทบาทหน้าที่) ของสรรพสิ่งในระบบเกี่ยวกับองค์ประกอบ กระบวนการทำงานและการเปลี่ยนแปลง และเป็นกระบวนการศึกษาสถานภาพขององค์ประกอบ/โครงสร้าง (structure) และการทำงาน (function) ของระบบทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ได้มูลปัญหาและเหตุของปัญหา อันจะนำไปสู่การวางแผนการจัดการเพื่อการแก้ไขต่อไป ซึ่งการวิเคราะห์ระบบทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีแนวทางดังนี้

2.1.3.1 วิเคราะห์ชนิดปริมาณ สัดส่วน และการกระจายขององค์ประกอบ หรือสิ่งแวดล้อมที่ประกอบอยู่ในระบบย่อยและระบบใหญ่ มีมากน้อยเพียงใด จัดหมวดหมู่กันอย่างไร ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาสถานภาพขององค์ประกอบภายในระบบนั้น มีสถานภาพเป็นอย่างไร โดยอาจเปรียบเทียบกับผลงานที่ผ่านมาของพื้นที่ใกล้เคียงหรือพื้นที่เหมือนกัน รวมทั้งเปรียบเทียบค่ามาตรฐานสิ่งแวดล้อมก็ได้ และนำมาประเมินการทำงานของสิ่งแวดล้อมหรือระบบนั้นๆ

2.1.3.2 วิเคราะห์ชนิดขององค์ประกอบในสัดส่วนที่ต่างกัน และหาสาเหตุ เนื่องจากกิจกรรมหรือกระบวนการที่ใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์อันทำให้เกิดปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อระบบหรือการเปลี่ยนแปลงของบทบาทหน้าที่ของระบบ

2.1.3.3 วิเคราะห์สถานภาพและศักยภาพรวมของระบบ โดยทำการศึกษา/ประเมินสถานภาพขององค์ประกอบ/โครงสร้าง (structure) และการทำงาน (function) ของระบบ สิ่งแวดล้อมให้ได้มาซึ่งปัญหาและเหตุของปัญหา เพื่อนำไปสู่การวางแผนจัดการแบบผสมผสาน ทั้งนี้จำเป็นต้องใช้หลักการอื่นมาประกอบเพื่อเป็นเครื่องมือช่วยให้เกิดแนวคิดและช่วยในการตัดสินใจ เช่น การใช้ภาพถ่ายทางอากาศ และภาพถ่ายดาวเทียมเพื่อศึกษาชนิด ปริมาณ สัดส่วนและการกระจายของทรัพยากรในระบบ การใช้หลักทางสถิติ เพื่อช่วยในการตัดสินใจในการศึกษาวิเคราะห์ เช่น เกี่ยวกับความแตกต่าง ความสัมพันธ์ และการประมาณค่าที่ควรเกิดขึ้นหรือมีขึ้น การใช้หลักคณิตศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ระบบเมตริกช่วยในการประเมินความสัมพันธ์ที่สามารถจะคาดคะเนเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น หรือเป็นการประเมินสถานภาพของระบบว่าจะมีเป็นลักษณะใดทั้งสถานภาพปัจจุบันและอนาคต ใช้วิธีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม เช่น checklist modeling matrixes และวิธีอื่นๆ

2.1.4 การพัฒนาที่ยั่งยืน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546 : 2-3) ได้ให้คำจำกัดความว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่ทำให้เกิดดุลยภาพของมิติทางเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเสริมสร้างความอยู่ดีมีสุขของประชาชนตลอดไป ซึ่งจากการประเมินสถานการณ์และบทเรียนการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาประกอบกับเงื่อนไขจากภายนอก ที่ประเทศไทยต้องเผชิญในอนาคต มีประเด็นที่ควรให้ความสำคัญเพื่อสามารถกำหนดกรอบยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ สู่ความยั่งยืนระยะต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ที่สำคัญ ดังนี้

2.1.4.1 ความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรจะรุนแรงขึ้นโดยวิกฤตเศรษฐกิจได้ส่งผลให้ปัญหาความยากจน และความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ เพิ่มสูงขึ้นแนวโน้มของการบุกรุกพื้นที่ป่า และพื้นที่สาธารณะประโยชน์มีมากขึ้น ซึ่งจะทำให้ข้อเรียกร้องต่อภาครัฐเพื่อจัดหาที่ดินทำกินจะรุนแรงขึ้น ดังนั้น การให้ความสำคัญ กับนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีประสิทธิภาพ และเอื้อประโยชน์ต่อคนจน จึงเป็นประเด็นสำคัญ ที่ต้องจัดการเพื่อลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นโดยเร่งด่วน

2.1.4.2 พันธกิจด้านสิ่งแวดล้อมจะเป็นภาระต่อต้นทุนการผลิต โดยการเปิดเสรีทางการค้าได้นำไปสู่การกำหนดข้อตกลงกีดกันการค้า และการลงทุนระหว่างประเทศใหม่ ๆ ตลอดจนมีการกีดกันการค้า ด้วยมาตรการที่ไม่ใช่ภาษีมากขึ้น โดยเฉพาะการนำเข้าประเด็น ด้านสิ่งแวดล้อมมาเป็น

เงื่อนไขทางการค้า ซึ่งส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ประเทศไทยจึงต้องเตรียมพร้อม และสร้างภูมิคุ้มกัน เพื่อให้ประเทศอยู่รอดได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนโดยกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาภาคการผลิต ที่ไม่ก่อมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้บริโภค ที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้น้อยลง

2.1.4.3 กระแสประชาธิปไตยในประชาคมโลกมีอิทธิพลต่อแนวคิดและค่านิยมในการพัฒนาของประเทศต่าง ๆ ซึ่งได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน การพิทักษ์ สิทธิมนุษยชน การคุ้มครองผู้ด้อยโอกาส รวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นโอกาสดีที่ประเทศไทย ต้องปรับตัวและทบทวนกระบวนการพัฒนาใหม่ในทิศทางที่พึ่งตนเองและสอดคล้องทันกับกระแสหลักของโลก โดยจัดให้มีระบบบริหารจัดการที่ดีให้เกิดขึ้นในสังคมไทยอย่างเร่งด่วน และต่อเนื่องเพื่อสนับสนุนการวางรากฐานการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็งมีคุณภาพและยั่งยืน

2.1.4.4 กระแสการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นภาระที่ภาครัฐ ต้องสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งในสังคม โดยความตื่นตัวของประชาชน ภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 จะกดดันให้ภาครัฐต้องเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนและท้องถิ่นมีบทบาท ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นมากขึ้นโดยไม่อาจอาศัยการดำเนินงานของภาครัฐในส่วนกลางเพียงฝ่ายเดียว ดังเช่นที่ผ่านมาได้อีกต่อไป ดังนั้น ความร่วมมือระหว่าง ภาคส่วนต่าง ๆ อย่างเป็นเครือข่ายและเป็นระบบที่เข้มแข็ง จึงเป็นประเด็นที่ต้องให้ความสำคัญและต้องประสานเชื่อมโยงให้เครือข่ายที่มีอยู่แล้วในปัจจุบันมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

2.1.4.5 ความโดดเด่นของเอกลักษณ์วัฒนธรรมไทย และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความหลากหลายในทุกพื้นที่และคุณลักษณะที่ดีของคนไทย ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่ของคนไทย ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่มีอยู่จะต้องนำมาประยุกต์ใช้ต่อยอดกับเทคโนโลยีและการจัดการสมัยใหม่ เพื่อสร้างมูลค่าและคุณค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์และบริการที่ประเทศไทยมีโอกาสเป็นผู้นำในสาขานั้นเพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ การเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็งมีคุณภาพ และยั่งยืน

2.1.5 แนวทางการปรับตัว ของประเทศไทย สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ(2552) ได้กล่าวถึงแนวทางการปรับตัว ของประเทศไทย สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า เนื่องจากการพัฒนาที่ยั่งยืนของแต่ละกลุ่มคนหรือแต่ละประเทศ ต่างมีวิถีและบริบทที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับพื้นฐานของทุนที่มีอยู่

สำหรับประเทศไทยมีทรัพยากรที่มีคุณภาพ ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทุนมนุษย์ ขณะเดียวกัน ยังมีทุนทางปัญญา รวมทั้งทุนทางวัฒนธรรมและจารีตประเพณีที่ดึงดูดอีกด้วย ฉะนั้น ทิศทางการพัฒนาประเทศสู่ความยั่งยืนในอนาคตจำเป็นต้องสำรวจเพื่อรู้ทุนของตัวเองได้มากขึ้น และนำมาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์กับการพัฒนาประเทศให้มุ่งสู่ความมั่นคงและยั่งยืน ทั้งนี้การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทยที่สอดคล้องกับทิศทางในกระแสโลกควรจะต้องเป็น "การพัฒนาที่ทำให้เกิดคุณภาพของมิติทางเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อเสริมสร้างความอยู่ดีมีสุขของประชาชนตลอดไป" โดยกรอบแนวคิดของการดำเนินงานในแต่ละมิติของการพัฒนา พิจารณาได้ดังนี้

2.1.5.1 การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ให้ความสำคัญกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ในปริมาณที่ระบบนิเวศ สามารถฟื้นตัวกลับสู่สภาพเดิมได้ และปล่อยมลพิษออกสู่สิ่งแวดล้อมในระดับที่ระบบนิเวศสามารถดูดซับ และทำลายมลพิษนั้นได้ง่าย กล่าวคือหากใช้ทรัพยากรธรรมชาติประเภทที่ใช้แล้วหมดไป (Non-renewable) จำเป็นต้องหาทรัพยากรธรรมชาติ ประเภทใช้แล้วไม่หมดไป (Renewable) มาแทนที่และต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วไม่หมดไปนี้ ไม่มากเกินไปจนขีดความสามารถของระบบนิเวศในการผลิตทดแทนได้ด้วย ทั้งนี้เพื่อคงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ และคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นฐานการผลิตของระบบเศรษฐกิจ และการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้อย่างต่อเนื่องตลอดไป โดยมีกรอบแนวทางการดำเนินงานที่สำคัญ ได้แก่

1) ปรับกระบวนทัศน์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ รวมทั้งประชาชนทั่วไป ให้ตระหนักและเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาฐานทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนการเพิ่มทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ให้สามารถใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนได้ในระยะยาว

2) อาศัยกลยุทธีเชิงรุกในการดำเนินการป้องกันทรัพยากร อาทิ การมีนโยบายการใช้ทรัพยากรที่ชัดเจน การสร้างจิตสำนึกและจริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อม และกำหนดให้มีการจัดสรรงบประมาณ เพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นเงื่อนไขของการลงทุน

3) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรโดยสนับสนุนการรวมตัวเป็นเครือข่ายของภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม มีการแก้ไขกฎระเบียบด้านสิ่งแวดล้อม และการสร้างองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการเทคโนโลยีที่เหมาะสม

2.1.5.2 การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนซึ่งจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ มีเสถียรภาพ มีความสมดุล และกระจายความมั่นคง

เอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ และต้องเป็นการเติบโตที่ยั่งยืนได้ในระยะยาว โดยมีกรอบแนวทางการดำเนินงานที่สำคัญ ดังนี้

1) การเติบโตอย่างมีคุณภาพ ให้ความสำคัญกับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ทั้งการพัฒนาคุณภาพแรงงาน และทุนมนุษย์ การเพิ่มประสิทธิภาพการลงทุน และการบริหารจัดการ ในทุกระดับให้เกิดการบริหารจัดการที่ดี เพื่อสร้างความได้เปรียบในเชิงแข่งขันของประเทศ

2) การเติบโตอย่างมีเสถียรภาพและยั่งยืนมุ่งบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ สร้างระบบเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ มีภูมิคุ้มกัน สามารถเชื่อมโยงกับ เศรษฐกิจโลกได้อย่างรู้เท่าทัน รวมทั้งมีกระบวนการผลิตและการบริโภคที่เหมาะสม ไม่ทำลาย สิ่งแวดล้อม

3) การกระจายความมั่นคงมุ่งกระจายโอกาสการพัฒนาทางเศรษฐกิจให้เอื้อ ประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ สามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติ และบริการ โครงสร้างพื้นฐานของรัฐได้อย่างเท่าเทียม

2.1.5.3 การพัฒนาสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีการพัฒนาคนและ สังคมให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล

1) พัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีผลิตภาพสูงขึ้น รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงมี จิตสำนึก พฤติกรรมและวิถีชีวิตที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) มีสิทธิและ โอกาสที่จะได้รับการจัดสรรทรัพยากร และผลประโยชน์จาก การพัฒนา และได้รับการคุ้มครองอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

3) มีระบบการจัดการทางสังคม ที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนของ สังคมในกระบวนการพัฒนา

4) มีการนำทุนทางสังคม และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่หลากหลายมา ประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม โดยมีกรอบแนวทางการดำเนินงานที่สำคัญ

4.1) การพัฒนาคุณภาพคน (ทุนมนุษย์) ให้มีความรู้ มีสมรรถนะและมีผลิต ภาพสูงขึ้น สามารถปรับตัวได้ทันการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี มีทักษะ ในการนำความรู้และข้อมูลต่าง ๆ มาวิเคราะห์และเลือกใช้ ในการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมและรู้เท่าทัน มี จิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีพฤติกรรมการผลิต การออม การ บริโภคที่เหมาะสม

4.2) การพัฒนา และใช้ประโยชน์ จากทุนทางสังคม โดยเลือกรักษาฟื้นฟู วัฒนธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และภูมิปัญญา ที่มีอยู่อย่างหลากหลาย โดยผสมผสานกับเทคโนโลยีหรือ วิทยาการใหม่ ๆ รวมทั้งการเสริมสร้างทุนทางสังคมใหม่ ๆ และการหาทางลด ละ เลิก พฤติกรรม/

ค่านิยมที่ไม่เหมาะสม เพื่อให้มีส่วนช่วยเพิ่มผลผลิตการผลิต สร้างมูลค่าเพิ่มให้สินค้าและบริการ และลดต้นทุนทางเศรษฐกิจ และสังคมที่ไม่จำเป็น

2.1.5.4 การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนมีกรอบแนวทางการดำเนินงานที่สำคัญ ได้แก่

1) ปรับกระบวนการทัศน์หรือระบบคิดด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ รวมทั้งประชาชนทั่วไปให้ตระหนักและเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาฐานทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อเพิ่มทุนทรัพยากรธรรมชาติให้สามารถใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนได้ในระยะยาว

2) อาศัยกลยุทธเชิงรุกในการดำเนินการป้องกันทรัพยากร เช่น นโยบายการใช้ทรัพยากร การสร้างจิตสำนึกและจริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อม และการจัดสรรงบประมาณเพื่อการจัดการ เป็นต้น

3) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรโดยสนับสนุนการรวมตัวเป็นเครือข่ายของภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคม

2.1.5.5 ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพ มีเสถียรภาพ มีความสมดุลและกระจายความมั่นคงเอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่โดยมีกรอบแนวทางที่สำคัญ ดังนี้

1) การเติบโตอย่างมีคุณภาพ เพิ่มประสิทธิภาพ ทั้งการผลิต การพัฒนาคุณภาพแรงงานและทุนมนุษย์ การลงทุน การแข่งขัน การบริหารจัดการที่ดี

2) การเติบโตอย่างเสถียรภาพและยั่งยืน มุ่งสร้างระบบเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้มีภูมิคุ้มกัน เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกได้อย่างรู้เท่าทัน

3) การกระจายความมั่นคง มุ่งกระจายโอกาสพัฒนาทางเศรษฐกิจให้เอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติ และบริการโครงสร้างพื้นฐานของรัฐได้อย่างเท่าเทียมกัน

2.1.5.6 ด้านการพัฒนาสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีการพัฒนาคนและสังคมให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล

1) พัฒนาคุณภาพคนไทยให้มีผลิตภาพสูงขึ้น รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงมีจิตสำนึก พฤติกรรมและวิถีชีวิตที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) มีสิทธิและโอกาสที่จะได้รับการจัดสรรทรัพยากรและผลประโยชน์จากการ

พัฒนาและได้รับการคุ้มครองอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

3) มีระบบการจัดการทางสังคมที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนของสังคมในกระบวนการพัฒนา

4) มีการนำทุนทางสังคมและทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่หลากหลายมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม โดยมีการพัฒนาคุณภาพคนให้มีความรู้ มีสมรรถนะ และปรับตัวได้ทันการเปลี่ยนแปลงทั้งเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี มีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีพฤติกรรมการผลิต การออม การบริโภคที่เหมาะสม และการพัฒนาและใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคมโดยผสมผสานกับเทคโนโลยีหรือวิทยาการใหม่ ๆ อย่างเหมาะสม

อย่างไรก็ตามการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ในสังคมไทยทุกภาคส่วนของสังคม ควรผนึกกำลังร่วมกันในการขับเคลื่อน ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานของทุนทรัพยากรที่มีอยู่ ทั้งนี้ จำเป็นต้องสร้างจิตสำนึกใหม่ของคนในสังคม ให้มุ่งผลประโยชน์ส่วนรวม และปรับวิถีคิด ทักษะคติ ในการดำเนินชีวิตใหม่ ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยลง ขณะเดียวกันต้องประสานเชื่อมโยง บทบาทภาครัฐ ท้องถิ่นและชุมชนให้มีส่วนร่วมทำงานด้วยกันได้ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดการพัฒนาและเพิ่มมูลค่าของทรัพยากรในท้องถิ่น

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ชัชวาล สุทธิศิริศิลป์ (2548) ได้กล่าวว่า ป่า หมายถึง ที่ดินที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน เป็นที่ดินว่างเปล่าหรือจะมีต้นไม้ขึ้นอยู่เบาบางหรือหนาแน่นหากไม่มีเอกสารสิทธิ์ทางที่ดิน คือ โฉนด หนังสือรับรองการทำประโยชน์ ก็ยังถือว่าเป็นป่า หากประชาชนได้ใช้ประโยชน์ในที่ดินนั้นร่วมกันถือว่าเป็นป่าสาธารณะในพื้นที่ป่าสาธารณะย่อมมีประชาชนใช้ประโยชน์ในที่ดินเพื่อการทำไร่ ทำสวน ปลูกพริก ถั่ว หรือพืชผลทางการเกษตรอื่น ๆ เป็นระยะเวลาต่อเนื่องหรือไม่ต่อเนื่อง อาจจะเปลี่ยนมือผู้ถือครองที่ดินที่ทำกิน การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าสาธารณะ

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2540) ได้กล่าวว่า ป่าไม้ หมายถึง สังคมของสิ่งมีชีวิตที่เป็นพืชซึ่งขึ้นอยู่บนพื้นดิน ที่มีความสมบูรณ์พอเพียงแก่การเจริญเติบโตของพืชเหล่านั้น นอกจากนี้ยังรวมถึงสิ่งมีชีวิตอย่างอื่น ที่มีอยู่ในป่าไม้นี้ด้วย เช่น แม่น้ำ ภูเขา ทิวทัศน์ที่สวยงาม ซากพืช ซากสัตว์ ที่ตายแล้วเน่าเปื่อยทับถมกันอยู่ในพื้นดินนั้น

2.2.1 ประเภทของป่าไม้

ป่าไม้สามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ป่าไม้ประเภทที่ไม่ผลัดใบ (Evergreen) และป่าไม้ประเภทที่ผลัดใบ (Deciduous) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

2.2.1.1 ป่าไม้ประเภทที่ไม่ผลัดใบ(Evergreen)

1) **ป่าดงดิบ(Tropical Evergreen Forest or Rain Forest)** ป่าดงดิบมีอยู่ทั่วไปทุกภาคของประเทศไทย กระจายอยู่บริเวณที่ที่มีความชุ่มชื้นมาก สามารถแยกออกเป็นป่าดงดิบชนิดต่าง ๆ ได้ดังนี้

1.1) **ป่าดิบชื้น(Moist Evergreen Forest)** เป็นป่ารกทึบเขียวชอุ่มตลอดปีพบกระจายตั้งแต่ความสูง 600 เมตร จากระดับน้ำทะเล ไม้ที่สำคัญเช่น ไม้จำพวกไม้ยางส่วนไม้ชั้นรองลงมาเป็นพวกไม้ก่อ เช่น ก่อไม้ ก่อเดือย

1.2) **ป่าดิบแล้ง(Dry Evergreen Forest)** อยู่พื้นที่ค่อนข้างราบมีความชื้นน้อยพบอยู่ในระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 300-600 เมตร ไม้ที่สำคัญได้แก่ มะค่าโมง ยางนา มะยม ตะเคียนแดง กระบากลัก และตาเสือ

1.3) **ป่าดิบเขา(Hill Evergreen Forest)** ป่าชนิดนี้เกิดในพื้นที่สูงตั้งแต่ 1,000-1,200 เมตร จากระดับน้ำทะเลขึ้นไป ได้แก่ พืชไม้ยืนต้นและสนสามพันปี ไม้ก่อ และไม้รองได้แก่ เป้ง สะเดาช้างและขมิ้นต้น

2) **ป่าสนเขา (Pine Forest)** ป่าสนเขามักปรากฏอยู่ตาม ภูเขาสูง เป็นพื้นที่ซึ่งมีความสูงประมาณ 200-1,200 เมตร จากระดับน้ำทะเลขึ้นไป มีลักษณะเป็นป่าโปร่ง พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ สนสองใบและสนสามใบ ไม้ก่อ เต็ง รัง เหียง พลวง เป็นต้น

3) **ป่าชายเลน(Mangrove Forest)** เป็นดินไม้ที่มีรากค้ำยันขึ้นอยู่หนาแน่น ป่าชนิดนี้ปรากฏอยู่ตามที่ดินเลนริมทะเล หรือปากแม่น้ำใหญ่ ๆ พันธุ์ไม้ที่ขึ้นอยู่ตามป่าชายเลน ที่สำคัญคือ โกงกาง ประสัก ตะบูน แสมทะเล

4) **ป่าพรุหรือป่าบึงน้ำจืด(Swamp Forest)** ป่าชนิดนี้เกิดบริเวณที่มีน้ำจืดท่วมมาก ๆ มีลักษณะโปร่ง และมีต้นไม้ขึ้นอยู่ห่าง ๆ เช่น คร้อเทียน สนุนจิก โมกบ้าน หวายน้ำ อ้อ แคม ฯลฯ ชนิดพันธุ์ไม้ที่สำคัญของป่าพรุ ได้แก่ จิกโลกน้ำ โกงกางกระถังหนั เป็นต้น

5) ป่าชายหาด(Beach Forest) เป็นป่าโปร่งไม่ผลัดใบ ไม้ที่สำคัญได้แก่ สนทะเล หูกวาง โพธิ์ทะเล กระติงหยีน้า และไม้หนามชนิดต่าง ๆ เช่น ชิงชี หนามหัน กำาย มะดัน ขอ เป็นต้น

2.2.1.2 ป่าประเภทที่ผลัดใบ(Deciduous)

ป่าไม้ประเภทนี้จะเขียวชอุ่มในฤดูฝนและในฤดูแล้งส่วนใหญ่จะผลัดใบ มักเกิดไฟป่าได้ง่าย สามารถแบ่งประเภทป่าผลัดใบได้ดังนี้

1) ป่าเบญจพรรณ(Mixed Deciduous Forest) มีลักษณะเป็นป่าโปร่งและมีไม้ไฟชนิดต่าง ๆ ขึ้นอยู่กระจายทั่วไป พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ สัก ประดู่ แดง มะค่าโมง ตะแบก ยมหิน มะเกลือ ฯลฯ ไม้ที่สำคัญ เช่น ไม้ป่า ไม้บง ไม้ซาง ไม้รวก ไม้ไร่ เป็นต้น

2) ป่าเต็งรัง(Deciduous Dipterocarp forest) หรือเรียกว่า ป่าแดง ป่าแพะ ป่าโคก ลักษณะทั่วไปเป็นป่าโปร่งพื้นที่แห้งแล้ง ดินร่วนปนทรายหรือกรวดลูกรัง พบทั่วไปอยู่ในที่ราบและภูเขา ประกอบด้วย ไม้เต็ง ไม้รัง เหียง พลวง ดีด้า มะค่าแต้ ประดู่ แดง ตะแบก ฯลฯ

3) ป่าหญ้า(Savannas Forest) อยู่ในบริเวณป่าที่ถูกแผ้วถางทำลาย บริเวณพื้นที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ พืชที่พบมากในป่าหญ้า คือ หญ้าคา หญ้าขนดาซ้าง หญ้าเพ็ก และปุ่มเป้ง บริเวณที่พอมะมีความชื้นอยู่บ้าง และอาจพบต้นไม้ทนไฟขึ้นอยู่ เช่น ดับเต่า รกฟ้า ดีด้า และแต้ว เป็นต้น

2.2.2 สัตว์ป่า

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2540) กล่าวว่า สัตว์ป่า คือ สัตว์ทุกชนิดไม่ว่า สัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ปีก แมลง หรือแมง โดยธรรมชาติย่อมเกิดและดำรงชีวิตในป่าหรือน้ำ และให้หมายความรวมถึงไข่ของสัตว์ป่าเหล่านั้นทุกชนิดด้วย แต่ไม่หมายความถึงสัตว์พาหนะที่ได้จดทะเบียนรูปพรรณตามกฎหมายว่าด้วยสัตว์พาหนะแล้วและสัตว์พาหนะที่ได้มาจากการผสมพันธุ์ของสัตว์พาหนะดังกล่าว

2.2.2.1 ประเภทของสัตว์ป่า

เพื่อเป็นการปกป้องรักษาสัตว์ป่าให้มีชีวิตสืบต่อไปถึงอนุชนรุ่นหลานจึงมีพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร. ให้ไว้ ณ วันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2535 เป็นปีที่ 47 ในราชการปัจจุบันแบ่งสัตว์ป่าออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) สัตว์ป่าสงวน เป็นสัตว์ที่หายากและปัจจุบันมีจำนวนน้อยมากบางชนิดสูญพันธุ์ไปแล้วมีอยู่ 15 ชนิดคือ นกเจ้าฟ้าหญิงสิรินธร แรด กระซู่ กรูปรีหรือโคไพร ควายนวล ละองหรือละมั่ง สมันหรือเนื้อทราย เลียงผา นกแต้วแล้วท้องดำ นกกระเรียน แมวลายหินอ่อน สมเสร็จ เก้งหม้อ และพะยูน

2) สัตว์ป่าคุ้มครอง เป็นสัตว์ป่าปกติไม่นิยมใช้เป็นอาหารและไม่เป็นอาหารทั้งที่ไม่ใช่ล่าเพื่อการกีฬาและล่าเพื่อการกีฬาตามกฎหมายกระทรวงเกษตรและสหกรณ์กำหนดไว้มากกว่า 200 ชนิด เช่น ค่าง ชะนี อีเห็น ไก่ฟ้า เขี้ยว ช้างป่า แร้ง กระทิง กวาง หมีควาย อีเก้ง นกเป็ดน้ำ เป็นต้น

2.2.3 ระบบนิเวศ

Odum(1963) ให้คำนิยามว่า “ระบบนิเวศ(Ecosystems) หมายถึง หน่วยพื้นที่หนึ่ง ที่ประกอบไปด้วยสังคมของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่ทำหน้าร่วมกัน ”

เกษม จันทรแก่ (2540) กล่าวถึงองค์ประกอบของระบบนิเวศไว้ว่า องค์ประกอบ (structureหรือ component) ของระบบนิเวศมีหลายสิ่ง(แวดล้อม)หลายอย่างนานาชนิด(diversity) ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตรวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางสังคม ผสมกันอยู่โดยมีการกระจายอย่างมีสัดส่วนของปริมาณ สามารถแบ่งกลุ่มได้ 4 กลุ่ม คือ ผู้ผลิต ผู้บริโภค ผู้ย่อยสลายและผู้สนับสนุน

2.2.4 การอนุรักษ์

เกษม จันทรแก่(2540) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้อย่างสมเหตุสมผลเพื่อการมีใช้ตลอดไป เป็นคำนิยามง่าย ๆ แต่เป็นการเน้น “การใช้” ทรัพยากรเป็นพื้นฐาน อีกทั้งยังมีแนวโน้มใช้ตลอดไป ซึ่งก็หมายความว่า จะใช้ทรัพยากรอย่างไร จึงจะทำให้มีทรัพยากรเป็นต้นทุน (stock) ที่สามารถมีให้ตลอดไปได้ อย่างไรก็ตาม “การใช้” นี้มิได้หมายถึงการนำมาบริโภค

ดื่ม กิน หรือสัมผัสเท่านั้น แต่หมายถึงการเก็บเอาไว้เซชม ฟั่นฟู หรือพัฒนาสิ่งอื่นให้ดีขึ้นก็ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การใช้นั้นอาจต้องดำเนินการเก็บกัก การรักษา/ซ่อมการการฟั่นฟู การพัฒนา การป้องกัน การสงวน หรือการแบ่งเขตที่จะสงวนไว้ก็ได้

ความหมายของคำว่า “การอนุรักษ์” พอสรุปความหมายสั้น ๆ ได้ว่า “เป็นการใช้ความต้องการและประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคต” ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า “using for immediate needs and saving for future use” ถ้าจะอธิบายประเด็นหนึ่งก็อาจจะพูดได้ว่า “การอนุรักษ์” หมายถึงการใช้ประโยชน์อย่างมีเหตุผล (to use rationally) และมีการสร้างสรรค์ (to use rationally) อนึ่ง การอนุรักษ์เป็นคำที่ใช้เปรียบเทียบเสมือนทฤษฎีเหมือนพุทธบัญญัติหรือคำภีร์ไบเบิลที่แนะนำให้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในแนวทางดังกล่าวทั้งสิ้น ส่วนการปฏิบัติมีประสิทธิภาพอย่างไรก็แล้วแต่กำลังคน เงิน เวลา และโอกาสงานนั้น ๆ

ซึ่งคำว่า “การอนุรักษ์” ได้แก่ การใช้ การเก็บ การรักษาซ่อมแซม การฟั่นฟู การพัฒนา การป้องกัน การสงวน และการแบ่งเขต ต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป ซึ่งได้มีการใช้กันมาเป็นเวลานานแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศสหรัฐอเมริกา ความจริงแล้วในยุคแรกนั้นการอนุรักษ์จะใช้คำสองคำ คือ การสงวน หมายถึง การเก็บรักษาของที่หายากเอาไว้ ถ้านำมาใช้อาจมีผลทำให้เกิดผลเสียหายจะให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ให้มีการสูญเสียเกิดขึ้น หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึงการที่จะนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้นั้น ต้องใช้แบบไม่ให้มีการสูญเสีย ใช้ให้พอเหมาะกับความต้องการ

จะเห็นได้ว่า การอนุรักษ์ในยุคแรก ๆ นั้นเป็นการสงวนกับการใช้ทรัพยากรอย่างไม่ให้มีการสูญเสีย ต่อมาได้มีการพัฒนาหาทางเพิ่มทรัพยากรที่มีน้อย หรือว่าถูกใช้ไปมาก ให้มีสถานะที่จะมีใช้ตลอดไป ทั้งนี้โดยให้เหตุผลว่า ในยุคแรก ๆ ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ มีมาก จึงมิได้พิจารณาหลักการประเด็นนี้ ครั้นเวลาต่อมาได้มีการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยและผิดหลักจนทำให้ทรัพยากรบางประเภทลดน้อยลง จึงน่าจะมีการฟั่นฟูและหาทางเพิ่มทรัพยากรให้มาก่อนแล้วจึงค่อยนำไปใช้ในอนาคต และถ้ามีทรัพยากรอยู่แล้วก็ต้องหาทางให้มีใช้ตลอดไปเช่นกัน (to increase and sustain the supply) ซึ่งความหมายทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกใช้ไปแล้วต้องทำให้มีมากขึ้น และในทำนองเดียวกันต้องให้มีใช้ตลอดไป

2.2.4.1 หลักการอนุรักษ์

เกษม จันทรแก้ว(2540) กล่าวว่า ธรรมชาติของทรัพยากรเมื่อถูกนำมาใช้นั้นขึ้นอยู่กับทรัพยากรประเภทใดซึ่งมีสมบัติเฉพาะตัวของมันแต่ที่เหมือนกันก็คือ เมื่อมีการใช้ก็ต้องเกิดความเสื่อมโทรมและ / หรือทรัพยากรย่อยหรือ บางชนิดของทรัพยากรอาจลดน้อยลงหรือเสื่อมโทรม ทำให้หายากหรืออาจสูญหายไปก็ได้ ดังนั้น การอนุรักษ์จึงต้องกำหนดหลักการให้ชัดเจน เพื่อนำไปสู่การสร้างมาตรการและสร้างแผนการอนุรักษ์ต่อไป สำหรับหลักการอนุรักษ์นั้นสามารถสรุปได้ ดังนี้

หลักการที่ 1 : การใช้แบบยั่งยืน

ทรัพยากรทุกประเภททุกกลุ่มต้องมีแผนการใช้แบบยั่งยืน (sustainable utilization) ซึ่งต้องมีการวางแผนการใช้ตามสมบัติเฉพาะตัวของทรัพยากร พร้อมทั้งมีการเลือกเทคโนโลยีที่เหมาะสมที่จะใช้ทรัพยากรให้เหมาะสมกับชนิดทรัพยากร ปริมาณการเก็บเกี่ยวเพื่อการใช้ ช่วงเวลาที่จะนำมาใช้และกำจัดบำบัดของเสียและมลพิษให้หมดไป หรือเหลือน้อยจนไม่มีพิษมีภัย

หลักการที่ 2 : การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น เมื่อมีการใช้แล้วย่อมเกิดความเสื่อมโทรมเพราะใช้เทคโนโลยีไม่เหมาะสม เก็บเกี่ยวมากเกินไปจนความสามารถในการปรับตัวของระบบ มีสารพิษเกิดขึ้น เก็บเกี่ยวบ่อยเกินไป และไม่ถูกต้องตามกาลเวลา จำเป็นต้องทำการฟื้นฟูให้ดีขึ้นก่อน จนทรัพยากรสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ตั้งตัวได้ จึงสามารถนำมาใช้ได้ในโอกาสต่อไป อาจใช้เวลาการฟื้นฟู การกำจัด การบำบัด หรือการทดแทนเป็นปี ๆ

หลักการที่ 3 : การสงวนของหายาก

ทรัพยากรบางชนิด / ประเภทมีการใช้มากเกินไป หรือมีการแปรสภาพเป็นสิ่งอื่นทำให้บางชนิดของทรัพยากร / สิ่งแวดล้อมหายาก ถ้าปล่อยให้มีการใช้เกิดขึ้นแล้ว อาจทำให้เกิดการสูญพันธุ์ได้ จำเป็นต้องสงวนหรือเก็บไว้ เพื่อเป็นแม่พันธุ์หรือเป็นตัวแม่บทในการผลิตให้มากขึ้น จนแน่ใจว่าได้ผลผลิตปริมาณที่มากพอแล้ว ก็สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้

หลักการอนุรักษ์ทั้ง 3 หลักการนี้ มีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน กล่าวคือ ต้องใช้ร่วมกันตั้งแต่การใช้ทรัพยากรประเภทใดที่เกิดขึ้นหรือถ้าสิ่งใดใช้มากเกินไปจำเป็นต้องมีการสงวนหรือเก็บรักษาเอาไว้ จะเห็นได้ว่า ขั้นตอนของทั้ง 3 หลักการจะผสมผสานกันเสมอ

2.2.4.2 หลักปฏิบัติในการอนุรักษ์

เกษม จันทรแก้ว (2540) กล่าวว่า ในการที่จะบรรลุเป้าหมายหลักการอนุรักษ์ ทั้ง 3 ประเด็นนั้น ควรอย่างยิ่งที่จะได้ดำเนินการเป็นขั้นตอน ดังนี้

- 1) กำจัดการใช้ที่ไม่จำเป็น หรือ มีแนวโน้มที่จะเกิดความสูญเปล่าขึ้น เพราะการตัดปัญหาการใช้ทรัพยากรที่ไม่จำเป็นแล้ว เท่ากับเป็นการประหยัดทรัพยากรที่มีให้มาใช้ตลอดไป
- 2) ดูแลรักษาทรัพยากรที่หายากหรือมีน้อย ให้อยู่ในสถานะที่มากพอเสียก่อน จึงจะได้ใช้ทรัพยากรนั้น ๆ ได้ หรือถ้าทรัพยากรนั้นกำลังจะสูญพันธุ์หรือหมดไปจากโลกนี้ จำเป็นที่จะต้องสงวนไว้อย่าให้สูญสลายไป
- 3) ผู้ใช้ทรัพยากรทั้งหลายควรตระหนักอยู่เสมอว่า ทรัพยากรแต่ละอย่าง จะมีความสัมพันธ์ต่อกันและกันยากที่จะแยกจากกันได้ ถ้ามีการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดต่อทรัพยากรอย่างหนึ่ง จะมีผลกระทบกระเทือนต่อทรัพยากรอีกอย่าง เป็นปัญหาลูกโซ่เสมอ ทั้งนี้ผลกระทบที่เกิดขึ้นอาจจะเป็นทางตรงและทางอ้อมก็ได้ ดังนั้นการที่จะใช้ทรัพยากรอย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องพิจารณาผลกระทบที่จะเกิดต่อทรัพยากรอื่นอย่างรอบคอบ เช่น การทำลายป่าทำให้เกิดอุทกภัย ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ สัตว์ป่าสูญพันธุ์ เป็นต้น
- 4) การเพิ่มผลผลิตของพื้นที่แต่ละแห่งควรจะต้องทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจุบันซึ่งประชากรเพิ่มขึ้นอย่างมาก เพราะการเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่ จะทำให้อาหารไม่พอเพียงต่อความต้องการของประชากร ปัญหาทางสังคมด้านอื่น ๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น
- 5) ต้องพยายามอำนวยให้สถานะต่าง ๆ ดีขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้มีพืชและสัตว์เจริญเติบโตได้ตลอดไปชั่วกาลนาน โดยที่สิ่งเหล่านี้จะมีผลต่อการป้องกันภัยธรรมชาติ ทั้งทางด้านความแห้งแล้งและอุทกภัย รวมทั้งมลพิษสิ่งแวดล้อมด้านต่าง ๆ

2.2.4.3 วิธีการอนุรักษ์

วิธีการอนุรักษ์นั้น ประกอบด้วย 8 วิธีการ คือ การใช้ (แบบยั่งยืน) การเก็บกัก การรักษา/ ซ่อมแซม การฟื้นฟู การพัฒนา การป้องกัน การสงวน และการแบ่งเขต ทั้ง 8 วิธีการนี้ต้องสร้างความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง มิฉะนั้นแล้วอาจเกิดความผิดพลาดได้ โดยเฉพาะ นักวิชาการอนุรักษ์ และ / หรือนักวิทยาศาสตร์ทรัพยากร

1) การใช้(sustainable utilization) หมายถึง การใช้หลายรูปแบบ เช่น บริโภคโดยตรง เห็น ได้ยิน/ได้ฟัง ได้สัมผัส การให้ความสะดวก และความปลอดภัย รวมไปถึง พลังงาน เหล่านี้ต้องเป็นเรื่องการใช้แบบยั่งยืน

2) การเก็บกัก(storage) หมายถึง การรวบรวมและเก็บกักทรัพยากรที่มี แนวโน้มที่จะขาดแคลนในบางเวลา หรือคาดว่าจะเกิดวิกฤตการณ์เกิดขึ้น บางครั้งอาจเก็บกัก เอาไว้เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ ในปริมาณที่สามารถควบคุมได้

3) การรักษา/ ซ่อมแซม(repair) หมายถึง การดำเนินการใด ๆ ต่อ ทรัพยากรที่ขาดไป / ไม่ทำตามพฤติกรรม/ เสื่อมโทรม/ เกิดปัญหา เป็นจุด/ พื้นที่เล็ก ๆ สามารถให้ พื้นถิ่นสภาพเดิมได้ อาจใช้เทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้นช่วยให้ดีเหมือนเดิม จนสามารถนำมาใช้ได้

4) การฟื้นฟู(rehabilitation) หมายถึง การดำเนินการใด ๆ ต่อทรัพยากร หรือสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้สิ่งเหล่านั้นเป็นปกติ สามารถเอื้อประโยชน์ ในการนำไปใช้ ประโยชน์ต่อไป ซึ่งการฟื้นฟู ต้องใช้เวลาและเทคโนโลยีเข้าช่วยเสมอ

5) การพัฒนา(development) หมายถึง การทำสิ่งที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น การที่ ต้องพัฒนาเพราะต้องการเร่งหรือเพิ่มประสิทธิภาพให้เกิดผลผลิตที่ดีขึ้น การพัฒนาที่ถูกต้องนั้น ต้องใช้ทั้งความรู้เทคโนโลยีและการวางแผนที่ดี

6) การป้องกัน(protection) หมายถึง การป้องกันสิ่งที่เกิดขึ้นมิให้ลุกลาม มากกว่านี้ รวมไปถึงการป้องกันสิ่งที่ไม่เคยเกิดให้ด้วย การป้องกันต้องใช้เทคโนโลยีและการ วางแผน เช่นเดียวกับวิธีการอนุรักษ์อื่น ๆ

7) การสงวน(preservation) หมายถึง การเก็บไว้โดยไม่ให้แต่ละต้องหรือนำไปใช้ด้วยวิธีใด ๆ ก็ตาม การสงวนอาจกำหนดเวลาที่เก็บไว้โดยไม่ให้มีการแต่ละต้องตามเวลาที่ กำหนดไว้ก็ได้

8) การแบ่งเขต(zoning) หมายถึง ทำการแบ่งเขตหรือแบ่งกลุ่ม/ประเภทตามสมบัติของทรัพยากร สาเหตุที่สำคัญเพราะวิธีการให้ความรู้ หรือกฎระเบียบที่นำมาใช้นั้นไม่ได้ผล หรือต้องการจะแบ่งเขตให้ชัดเจน เพื่อให้การอนุรักษ์ได้ผล เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เมืองควบคุมมลพิษ ฯลฯ อย่างไรก็ตามการแบ่งเขตนี้จะต้องมีการสร้างมาตรการกำกับด้วยมิฉะนั้นแล้วจะไม่เกิดผล โดยเฉพาะการแบ่งเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์และพื้นที่ป่าใช้สอยควรมีพื้นที่ไม่น้อยกว่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมด เพื่อเป็นการแบ่งเขตสำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าอย่างยั่งยืน

2.2.5 การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว(2551) ได้กล่าวถึง

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ดังนี้

2.2.5.1 การปลูกป่า 3 อย่างให้ได้ประโยชน์ 4 อย่าง เป็นการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดยาวนานที่สุดและทั่วถึง คือ

1) การปลูกป่าอย่างหนึ่งเป็นการปลูกไว้ใช้สอยพันธุ์ไม้ที่ปลูกเป็นไม้โตเร็ว เช่น ยูคาลิปตัส จีเห็ดลิค ประดู่ แด กระถินยักษ์ และสะเดา ประโยชน์ใช้ตัดกิ่งมาทำฟืนเผาถ่าน ก่อสร้างและหัตถกรรม

2) การปลูกป่าอย่างที่สอง เป็นการปลูกป่าไว้ใช้เป็นผลรับประทานได้ เป็นไม้พืชผลนานาชนิดเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และสิ่งแวดล้อม เช่น มะพร้าว ขนุน มะม่วง มะละกอ ถั่วฝักยาว รวมทั้งพืชผักต่าง ๆ ตลอดจนผักสวนครัว

3) การปลูกป่าอย่างที่สาม เป็นการปลูกป่าไว้ใช้เป็นฟืน จะต้องคำนวณพื้นที่ที่ใช้ปลูกตามสัดส่วนของผู้ใช้ จะต้องมีการปลูกทดแทนและระบบหมุนเวียน เพื่อจะช่วยให้มีไม้ฟืนไว้ใช้ตลอดเวลา

4) ประโยชน์ที่ 4 เป็นผลพลอยได้จากการปลูกป่าทั้งสามชนิดช่วยอนุรักษ์ดินและต้นน้ำลำธารด้วย

ซึ่งการปลูกป่านั้นจะต้องปลูกพันธุ์ไม้ประเภทต่าง ๆ กระจายไป โดยมีพันธุ์ไม้ยืนต้น ไม้ผล และไม้ทำฟืน ซึ่งจะช่วยป้องกันมิให้ดินพังทลายในฤดูฝนและรักษาความชุ่มชื้น

ของดินด้วย เกิดป่าไม้แบบผสมผสานและสร้างความสมดุลแก่ธรรมชาติอย่างยั่งยืน สามารถตอบสนองความต้องการของราษฎรได้

2.2.5.2 การปลูกป่าต้นน้ำลำธาร หรือการปลูกป่าธรรมชาติ

- 1) ปลูกต้นไม้ที่ขึ้นอยู่เดิม หรือพืชพันธุ์ไม้ดั้งเดิม มีอะไรบ้างให้ปลูกแซมตามชนิดที่สูญหายไป
- 2) งดปลูกไม้ผืนจากถิ่นเดิม ไม่ควรนำไม้แปลกปลอมต่างพันธุ์ต่างถิ่นเข้ามาปลูกโดยไม่ได้ศึกษาอย่างแน่ชัดเสียก่อน
- 3) การปลูกป่าทดแทนตามไหล่เขา เป็นปลูกต้นไม้หลาย ๆ ชนิด เพื่อให้ได้ประโยชน์นอกประสงค์คือมีน้ำ ไม้ผล ไม้ก่อสร้าง และไม้ทำฟืน ซึ่งเกษตรกรจำเป็นต้องใช้ประจำและเมื่อตัดไม้ใช้แล้ว ให้ปลูกทดแทนหมุนเวียนทันที
- 4) การปลูกป่าทดแทนบริเวณต้นน้ำบนยอดเขาและเนินเขาสูง เป็นการปลูกป่าโดยปลูกไม้ยืนต้น และปลูกไม้พุ่มซึ่งไม้พุ่มนั้นราษฎรสามารถตัดไปใช้ได้แต่ต้องมีการปลูกทดแทนเป็นระยะ ส่วนไม้ยืนต้นจะช่วยให้อากาศมีความชุ่มชื้นซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งของระบบการให้ ฝนแบบธรรมชาติ ทั้งยังช่วยยึดดินบนเขาไม่ให้พังทลายเมื่อเกิดฝนตก
- 5) การปลูกป่ายอดเขา สภาพป่าบนเขาที่สูงทุดโทรม ซึ่งจะมีผลกระทบต่อลุ่มน้ำตอนล่าง ควรคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่มีเมล็ดเป็นฝัก เพื่อให้เป็นกระบวนการธรรมชาติปลูกต่อไปจนถึงต้นเขา นอกจากนี้ยังมีการปลูกป่าที่บริเวณอ่างเก็บน้ำ เพื่อพัฒนาลุ่มน้ำและแหล่งน้ำให้สะอาด เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับราษฎร เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า

2.3 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน

สำนักงานกฎหมายธรรมมงคล(2548) ได้กล่าวถึง รัฐได้มีนโยบายส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามาร่วมดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ในลักษณะป่าชุมชนอย่างเป็นทางการเมื่อแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 – 2534) โดยกรมป่าไม้เป็นผู้ดำเนินการ แต่ในระหว่างที่รอพระราชบัญญัติป่าชุมชนออกมาประกาศใช้ กรมป่าไม้จึงมีความประสงค์ที่จะจัดหาผู้ปฏิบัติในการนำกฎหมายป่าไม้ที่ประกาศใช้อยู่ในปัจจุบันมาสนับสนุนการดำเนินงาน ด้านการส่งเสริมป่าชุมชน เพื่อจะเป็นผลดีต่อการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ เข้าไปส่งเสริมให้ชุมชนดำเนินการป่าชุมชนและเพื่อความสะดวกของชุมชนเองในการดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนให้ถูกต้องตามกฎหมาย การนำกฎหมายหรือระเบียบที่มีอยู่มาสนับสนุนป่าชุมชน

2.3.1 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล และยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติ

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมรวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษา ที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติ

มาตรา 69 บุคคลมีหน้าที่ป้องกันประเทศ รับราชการทหาร เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ รับการศึกษาอบรม พักภัย ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 79 รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตาม หลักการพัฒนาที่ยั่งยืนตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน

มาตรา 290 เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ย่อมมีอำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติ กฎหมายตามวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

- 1) การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่
- 2) การเข้าไปมีส่วนในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่ เฉพาะในกรณีที่มีผลกระทบต่อดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน
- 3) การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใดนอกเขตพื้นที่ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่

2.3.2 พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484

มาตรา 17 (ว่าด้วยการทำไม้หวงห้าม) บทบัญญัติในส่วนนี้มีให้ใช้บังคับในกรณีดังต่อไปนี้ พนักงานเจ้าหน้าที่จัดทำไปเพื่อประโยชน์ในการบำรุงป่าการค้นคว้าหรือทดลองในทางวิชาการการเก็บหาเศษไม้ปลายไม้ตายแห้งที่ล้มขอนนอนไพรอันมีลักษณะเป็นไม้พื้ซึ่งมิใช่ไม้สักหรือไม้หวงห้ามประเภท ข ไปสำหรับใช้สอยในบ้านเรือนแห่งตน หรือประกอบกิจของตน

2.3.3 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507

มาตรา 19 เพื่อประโยชน์ในการควบคุม ดูแล รักษา หรือบำรุงป่าสงวนแห่งชาติ อธิบดีอำนาจสั่งเป็นหนังสือให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้ (กรมป่าไม้, 2548)

2.3.4 พระราชบัญญัติสภาพป่าและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537

มาตรา 23 ภายใต้งบบังคับแห่งกฎหมาย สภาพป่าดำเนินการภายในตำบล ดังนี้

- 1) จัดให้มีน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตร
- 2) จัดให้มีและบำรุงรักษาทางน้ำและทางบก
- 3) จัดให้มีและรักษาทางระบายน้ำและรักษาความสะอาดของถนน ทางน้ำ ทางเดิน และที่สาธารณะ รวมทั้งการกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล
- 4) คุ้มครองดูแลและบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 5) บำรุงและส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร
- 6) ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ

มาตรา 67 ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย องค์การบริหารส่วนตำบล มีหน้าที่ต้องทำในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ดังนี้

- 1) จัดให้มีและบำรุงรักษาทางน้ำและทางบก
- 2) รักษาความสะอาดของถนน ทางน้ำ ทางเดิน และที่สาธารณะ รวมทั้งกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล
- 3) ป้องกันโรคและระงับโรคติดต่อ
- 4) ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย
- 5) ส่งเสริมการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม
- 6) ส่งเสริมการพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ
- 7) คุ้มครอง ดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 8) ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่ทางราชการมอบหมาย

2.3.5 กฎกระทรวง และ/หรือหนังสือกรมป่าไม้เกี่ยวกับการทำไม้ เก็บหาของป่า และการนำหรือปล่อยสัตว์เลี้ยงเข้าไป

ชัชวาล สุทธิศรีศิลป์ (2548) ได้กล่าวว่า สภาตำบลหรือองค์การบริหารส่วนตำบล อาจขออนุญาตทำไม้หรือเก็บหาของป่า เพื่อการใช้สอยในครัวเรือน หรือใช้ในกิจการสาธารณะ ตามระเบียบของกรมป่าไม้ที่มีอยู่ในปัจจุบัน ดังนี้

2.3.5.1 ไม้หวงห้าม ให้ถือปฏิบัติตามกฎกระทรวงฉบับที่ 24 (พ.ศ. 2518) ออกตามความในพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 ว่าด้วยการทำไม้หวงห้าม และข้อกำหนดฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2508) ออกตามความในพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 ว่าด้วย การทำไม้หวงห้าม แก้ไขเพิ่มเติมโดยข้อกำหนดฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2524) ว่าด้วยการทำไม้หวงห้าม (ฉบับที่ 2)

2.3.5.2 ไม้ที่มีไซไม้หวงห้ามในป่าชุมชนที่เป็นป่าสงวนแห่งชาติให้ถือปฏิบัติตามกฎกระทรวงฉบับที่ 1,106 (พ.ศ. 2528) ออกตามความในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ว่าด้วยการทำไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และระเบียบกรมป่าไม้วาดด้วยการอนุญาต ทำไม้ภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2529 และระเบียบกรมป่าไม้วาดด้วยการอนุญาตทำไม้ไผ่ภายในเขต ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2529

2.3.5.3 ไม้ที่มีไซไม้หวงห้ามในป่าชุมชนที่มีไซป่าสงวนแห่งชาติ ให้ถือปฏิบัติตามหนังสือกรมป่าไม้ที่ กษ 0704/ว 7828 ลงวันที่ 24 พฤษภาคม 2516 เรื่องการทำไม้ที่มีไซ ไม้ หวงห้าม

2.3.5.4 ของป่าหวงห้ามให้ถือปฏิบัติตามกฎหมายฉบับที่ 19 (พ.ศ. 2507) ออกตามความในพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 ว่าด้วยการเก็บหาของป่าหวงห้าม

2.3.5.5 ของป่าที่มีใช้ของป่าหวงห้ามในป่าชุมชนที่เป็นป่าสงวนแห่งชาติให้ถือปฏิบัติตามกฎหมายฉบับที่ 1,107 (พ.ศ. 2528) ออกตามความในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ว่าด้วยการเก็บหาของป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และระเบียบกรมป่าไม้ ว่าด้วยการอนุญาตเก็บหาของป่าภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2529 ราษฎรในหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนอาจนำหรือปล่อยสัตว์เลี้ยงเข้าไปในป่าชุมชนได้ เว้นแต่จะมีการประกาศใช้บังคับระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการใช้ประโยชน์เกี่ยวกับเรื่องการเข้าไป การผ่านหรือการใช้ทาง และการนำหรือปล่อยสัตว์เลี้ยงเข้าไปภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2530 ก็ให้ถือปฏิบัติตามระเบียบว่าด้วยการนั้น

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

2.4.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

สมยศ นาวิการ และสุสติ รุมาคม (2510 : 1) ได้ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่บุคคลต่าง ๆ เข้าไปมีส่วนร่วมในองค์การนั้นก็เพื่อที่จะตอบสนองความต้องการส่วนบุคคลของพวกเขา องค์การดังกล่าวจะช่วยให้พวกเขาประสบความสำเร็จตามเป้าหมายส่วนบุคคล

กรรณิกา ชมดี (2524 : 11) สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่พ้องต้องกัน และเข้าร่วมรับผิดชอบเพื่อดำเนินการพัฒนา และเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ต้องการโดยการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์การ เพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526 : 25) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การให้ประชาชนคือริเริ่มในกิจกรรมต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นแนวคิดทางยุทธศาสตร์ของหลักการพัฒนาชุมชนที่จะนำประชาชนให้บังเกิดความศรัทธาในตนเอง เชื่อมั่นในการดำเนินการตามโครงการพัฒนา ๆ ในชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่ความสามารถและประสิทธิภาพในการปกครองตนเองตามแนวทางระบบประชาธิปไตยของประชาชน

อกิน รพีพัฒน์ (2527 : 5) ได้ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึงการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการ การควบคุม การใช้และการกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมและความจำเป็นพื้นฐานอย่าง สมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคม รวมทั้งพัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาของประชาชน กล่าว คือ ประชาชนเป็นผู้ทำทุกอย่างไม่ใช่ผู้อื่นเป็นผู้กำหนดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดเรื่อง หนึ่งหรือมีส่วนร่วมทุกอย่าง แต่ต้องเป็นเรื่องของประชาชนคิดขึ้นมาเอง

สมพงษ์ เกษมสินธุ์ (2529 : 12) ให้ความหมายว่า การที่บุคคลได้มีส่วนร่วมใน การปฏิบัติทั้งด้านการแสดงความคิดเห็นและการปฏิบัติงาน การมีส่วนร่วมจะช่วยสร้างพลังจิตใจ ให้ร่วมกันปฏิบัติงานอย่างเต็มที่ที่มีประสิทธิภาพมากกว่าการยินยอมปฏิบัติตามคำสั่ง

เออร์วิน วิลเลียม (Erwin Williams , n.d. อ้างใน นิสากร วิณิชยภาค , 2530 : 30) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมว่า หมายถึง กระบวนการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชนใช้ความคิด สร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนเพื่อแก้ปัญหาร่วมกันอย่างเหมาะสม ตลอดจนการ สนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531 : 7) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของ ประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมงานพัฒนาชนบทอย่างเต็มที่ในทุก ขั้นตอนและเป็นผู้ที่มีส่วนได้เสีย และได้รับผลประโยชน์เสมอกัน การมีส่วนร่วมของ ประชาชนจึงควรเริ่มตั้งแต่การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เพื่อนำไปสู่การค้นหาปัญหา การมีส่วน ร่วมในการเลือกวิธีการและวางแผนในการเพื่อดำเนินการตามแผน และการมีส่วนร่วมในการ ติดตามและประเมินผล

สายทิพย์ สุคติพันธ์ (2534 : 92) กล่าวว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกในการพัฒนา จากการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก และการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การคืนอำนาจ (Empowerment) ในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน อย่างน้อยที่สุด ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผน และดำเนินการในกิจกรรม ที่เกี่ยวข้องกับสภาพความ เป็นอยู่ การพัฒนา และการกำหนดอนาคตของเขา

คุษฎี อายุวัฒน์ และคณะ (2535 : 35) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น การให้โอกาสประชาชนเข้าร่วมในการดำเนินงาน ตั้งแต่กระบวนการเบื้องต้นจนถึงกระบวนการ สิ้นสุด โดยการเข้าร่วมอาจจะร่วมในขั้นตอนใดตอนหนึ่งหรือครบวงจรก็ได้ การเข้าร่วมมีทั้ง รายบุคคล กลุ่มหรือองค์กร ซึ่งมีความคิดเห็นสอดคล้องกัน การรับผิชอบร่วมกันเพื่อบำเนินการ พัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการโดยการกระทำผ่านหรือองค์กรเพื่อให้บรรลุถึงการ เปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

พูลศรี ไม้ทอง (2543 : 29) ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมกันของบุคคลต่าง ๆ ทั้งประชาชน ภาคราชการ ภาคเอกชน ที่ร่วมดำเนินการ ร่วมฟัง ร่วมคิด ร่วมออกความคิดเห็น ร่วมสำรวจปัญหา ร่วมลงทุน ร่วมรับผลประโยชน์ ตัดสินใจ ใช้ ความคิดสร้างสรรค์ ในการดำเนินงานและร่วมแก้ไขปัญหาในชุมชนของตน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีด ความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ และกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการ ดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคม ทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกใน รูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตน

2.4.2 หลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วม

นรินทร์ชัย พัฒนาพงศา (2547) ได้กล่าวถึง หลักการพื้นฐานสำคัญ 10 ประการที่ ควรคำนึงถึง คือ

2.4.2.1 เชื่อว่ามนุษย์ต่างมีความคิดและมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน

2.4.2.2 เชื่อว่าทุกคนไม่ได้ชั่วดี มาตั้งแต่เกิด โดยเหตุที่เขาอาจจนอยู่นั้นมิใช่จาก กรรมเก่า

2.4.2.3 ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเทคโนโลยีที่นำมาใช้ เพราะ ถ้ามีการใช้เทคโนโลยีโดยที่มนุษย์ไม่มาร่วมคิด ร่วมรับรู้ หรือเข้าใจเพียงพอก็อาจไม่เกิดประโยชน์ เท่าที่ควรหรือตรงกันข้ามกลับใช้เพื่อทำลายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง หรือสิ่งแวดล้อมได้

2.4.2.4 เชื่อว่าชาวชุมชนต่าง ๆ มักมีภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความ เป็นอยู่ของตนในระดับหนึ่ง บางเรื่องที่ชาวชุมชนยึดถือจึงต้องค่อยๆ ให้ปรับตัวผสมผสานกับ วิทยาการภายนอก

2.4.2.5 ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสามารถพัฒนาชีวิต ความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น ถ้าได้รับโอกาสที่จะร่วมคิด ร่วมเข้าใจ และร่วมจัดการ(Active partner) เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม การที่มนุษย์บางกลุ่มปฏิเสธเทคโนโลยีอย่างสิ้นเชิง ก็เป็นไปตามระดับการเข้าใจในเทคโนโลยีนั้นอย่างถูกต้องหรือไม่ และมีกลวิธีปรับความเข้าใจนั้นมาสู่ระดับที่แต่ละฝ่ายยอมรับได้เพียงใด ซึ่งต้องให้ได้รับโอกาสที่จะเข้าใจและยอมรับให้เหมาะสมกับตนเองอย่างเหมาะสม

2.4.2.6 การมีส่วนร่วมยังมีเพิ่มขึ้น เมื่อมีสภาพที่เหมาะสมต่อไปนี้

1) ประชาชนในท้องถิ่นได้รู้สึกว่าเขาได้ควบคุมโชคชะตาของตนเอง แทนที่จะเป็นบุคคล ที่อื่นที่ “เขาไม่รู้จัก” หรือที่ “เขาไม่ไว้วางใจ” ที่บอกวามช่วยเหลือเขา แต่บ่อยครั้ง ไม่ได้ช่วยจริงจัง

2) ผู้ที่จะเข้าร่วมต้องมีอิสรภาพ ได้รับความเสมอภาคและได้รับความจริงใจให้เข้ามีส่วนร่วม ดังนั้นการมีส่วนร่วมจะเกิดอย่างเต็มที่และจริงจังเมื่อบุคคลนั้น ๆ ไม่ถูกบังคับให้จำยอมเข้าร่วมและ ที่สำคัญคือต้องเข้าร่วมด้วยโดยเท่าเทียมกับผู้มาร่วมด้วยทุกคน อีกทั้งโครงการให้ความจริงใจด้วย

3) ผู้ที่จะเข้าร่วมด้วยต้องมีความสามารถพอที่จะมีส่วนร่วมด้วยได้ กิจกรรมหลายเรื่องประชาชนทั่วไปอาจมีส่วนร่วมด้วยได้ แต่ที่เป็นกิจกรรมเฉพาะ เช่นการแพทย์ การก่อสร้างอาคารสูง การทหาร ฯลฯ หากประชาชนเข้าร่วมด้วย อาจไม่ได้ผล หรือ อาจเกิดความเสียหาย

4) มีการสื่อสาร 2 ทางเพื่อให้ผู้มีส่วนร่วมได้รับข้อมูลอย่างถูกต้อง สมบูรณ์หากผู้มีส่วนร่วมได้ – เสีย ได้รับข้อมูลไม่ถูกต้องและครบถ้วน หรือสื่อสารได้ไม่ดีพอ ก็จะไม่เข้าใจได้ดีพอว่าโครงการจะทำให้เกิดผลดี – ผลเสีย อย่างไรเพียงใด อาจนำไปสู่การไม่ยอมรับโครงการได้

5) ประชาชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมรับทราบ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในโครงการตั้งแต่เริ่มต้น จะทำให้ต้องการเข้าร่วมกับโครงการมากยิ่งขึ้น การร่วมงานกันตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดการตัดสินใจในโครงการนั้น ๆ ในระยะยาวจะเกิดผลดียิ่งขึ้นกว่า การที่จะให้ร่วมด้วยเพียงบางส่วนหรือเข้าไป

6) ประชาชนมีทัศนคติที่ดีต่อเจ้าหน้าที่โครงการและต่อโครงการนั้น ๆ และเต็มใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย

7) การมีส่วนร่วมนั้นต้องไม่ทำให้ประชาชนเสียค่าใช้จ่ายมากเกินไปจนเกินกว่าผลตอบแทนที่เขาประมาณว่าจะได้รับ

8) เมื่อเข้ามามีส่วนร่วมแล้ว จะไม่กระทบกระเทือนสถานภาพในหน้าที่การงานหรือทางสังคมให้ลดน้อยลง

9) มีกลวิธีแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างโครงการ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นอย่างดี (จะกล่าวถึงโดยละเอียดในบทที่ 2)

10) เชื่อว่าตนต่างกับชาวบ้านอยู่ไม่น้อย และชาวเองก็แตกต่างกันอยู่บ้าง ดังนั้นการจะให้มีส่วนร่วมจะเอาใจเราฝ่ายเดียวไม่ได้

11) อาจใช้การมีส่วนร่วมในหลายรูปแบบ เช่น (1) รูปแบบโดยตรง คือมีส่วนร่วมโดยตัวบุคคลแต่ละคน หรือ (2) ประชาชนก่อตั้งองค์กรขึ้นมามีส่วนร่วม หรือ (3) ให้มีตัวแทนมามีส่วนร่วมโดยอ้อม ซึ่งย่อมขึ้นกับบริบทของแต่ละพื้นที่ เช่นในพื้นที่ที่ประชาชนมีศรัทธาในตัวแทนของเขามาก การมีตัวแทนร่วมด้วยก็เพียงพอ แต่กรณีที่ในหมู่บ้านเดียวกันมีประชาชนหลากหลายกลุ่ม จึงควรมีตัวแทนของกลุ่มจากหลายภาคส่วนมีส่วนร่วมเพิ่มเติม

12) ไม่มีสิ่งใดได้มาฟรี ต้องแลกเปลี่ยนกัน มิเสียไปบ้าง เพื่อจะได้มา

13) การมีส่วนร่วมต้องนึกถึงใจของผู้อื่นให้มาก มิใช่เอาแต่ใจเราฝ่ายเดียว

2.4.3 ลักษณะการมีส่วนร่วม

Brenes (1994 : 4) ได้กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมที่ประยุกต์จากประเด็นสำคัญ 10 ประการ ดังนี้

2.4.3.1 ระยะเวลาและสถานที่ในการมีส่วนร่วมโครงการ ควรต้องให้ผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีส่วนร่วมให้ต่อเนื่องตามวงจรชีวิตของโครงการ ตั้งแต่เริ่มต้นจนโครงการยุติ หรือหากคณะผู้บริหารเห็นว่าเหมาะสม ก็ให้มีส่วนร่วม ในกิจกรรมที่แต่ละคนเกี่ยวข้องด้วยจริง ๆ เท่านั้นก็ได้

2.4.3.2 การมีส่วนร่วมนั้น มีมิติทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โดย (1) ทางด้านปริมาณ ถ้ามีคนมามีส่วนร่วมมากก็ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันดีขึ้น จากนั้นทำให้องค์กรทางสังคมก่อตัวขึ้น ส่วน (2) ทางด้านคุณภาพ ควรให้มีส่วนร่วม มีมิติ ที่จะขัดขวางความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างบุคคล หรือ ความเป็นเจ้านายและลูกจ้าง ให้มีส่วนร่วมเสมอภาคกัน จึงถือว่ามีความคุณภาพดี

2.4.3.3 จะให้การมีส่วนร่วมเป็นเป้าหมายปลายทางหรือจะเป็น แนวทาง คือจะให้เพียงบุคคลต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องก็พอใจคิดว่าบรรลุวัตถุประสงค์บางสิ่งแล้ว หรือจะพิจารณาว่าการมีส่วนร่วมเป็นแนวทางที่ต้องทำให้ดี โดยตอบให้ได้ว่า “หลังจากการมีส่วนร่วมแล้ว จะมีอะไรดีขึ้น อะไรควรเกิดขึ้นอีกบ้าง” อันเป็นการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมที่เป็นวิธีการหรือกระบวนการที่ต้องดำเนินไปอย่างมีคุณภาพ ซึ่งทำให้งานเกิดความสำเร็จดียิ่งขึ้น

2.4.3.4 การมีส่วนร่วมนี้ ตามธรรมชาติอาจเกิดขึ้นไม่สม่ำเสมอหรือตลอดเวลา ก็ได้ เช่นเวลาเกิดภัยพิบัติคนก็มาช่วยกัน เมื่อหมดภัยแล้ว ก็แยกกันกลับไปเช่นเดิม แต่ถ้าตั้งองค์กรประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาในภัยพิบัติต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กว้างขวางขึ้นอาจต้องการตัวแทนประชาชนมีส่วนร่วมในเวลาที่ยาวนานขึ้น และอาจใช้วิธีการมีจดหมายข่าวแจ้งเรื่องไปยังประชาชนทั่วไปก็ได้

2.4.3.5 การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคมและทางการศึกษา ซึ่งหากเกิดขึ้นได้คือให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันไปด้วย จะเป็นเสมือนการให้การศึกษา แก่สังคมไปในขณะเดียวกันแต่หลายโอกาสต้องให้เกิดการพร้อมในแต่ละเรื่อง ต้องใช้เวลารอคอยบ้างเช่นกัน

2.4.3.6 สถานการณ์การมีส่วนร่วมนั้น ต้องคำนึงว่าการมีส่วนร่วมที่แท้จริง มิใช่เกิดขึ้นจากการออกคำสั่ง แต่จะต้องสร้างขึ้นเอง จะให้ผู้สั่งว่ามาร่วมกันให้เต็มที่ แล้วคนก็มาร่วม คงไม่ค่อยเกิดขึ้นได้ การมีส่วนร่วมก็ต้องใช้ความพยายามให้เกิดความให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกิดแนวคิดประชาสังคม มีจิตสำนึกสาธารณะ เคารพความหลากหลายทางความคิด เพราะทำให้มุมมองกว้างขึ้น และเกิดความรอบคอบขึ้น จน เป็นวิถีชีวิตประจำวันของประชาชน

2.4.3.7 มีคณะผู้บริหารการมีส่วนร่วมพิจารณา เพื่อวางแผนดำเนินการให้เหมาะสมว่าจะให้บุคคลใด กลุ่มใด เข้ามามีส่วนร่วมเมื่อใด และโดยวิธีใด ฯลฯ โดยคณะผู้บริหารการมีส่วนร่วมนี้ ควรมีตัวแทนผู้ได้รับผลกระทบในจำนวนมากพอควร และให้มีความหลากหลายมากพอ

2.4.3.8 การมีส่วนร่วมรับรู้สภาพปัญหาโดยมีส่วนร่วม จะทำให้คนในชุมชนได้รู้สภาพที่เป็นจริงมากขึ้นการมีส่วนร่วมเพื่อค้นหาปัญหา ทำให้เมื่อเห็นปัญหาแล้วจะนำความมุ่งมั่นที่จะคิดหาทางแก้ไขด้วยกันและร่วมแก้ปัญหา นั้น ๆ ได้ จะทำให้เป็นบทเรียนที่จะแก้ปัญหากันเองต่อไปได้

2.4.3.9 คนที่อยู่กันในกลุ่มชนส่วนใหญ่ มิได้ใช้ชุมชนเป็นเพียงที่รวมคนคล้ายเอาก้อนหินมากองรวมกันเท่านั้น แต่คนในกลุ่มชนหนึ่ง ๆ มักมีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกัน มีค่านิยมร่วมกัน

2.4.3.10 ควรทำให้การมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นอารมณ์ขันประกอบไปบ้าง เพราะในสังคมไทยการมีอารมณ์ขัน จะช่วยให้บรรยากาศมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้ดี ดังนั้นมีการประชุมถ้าใช้อารมณ์ขันคนตรี เกมสื่ กีฬา เข้าร่วมด้วยจะสร้างอารมณ์การมีส่วนร่วมให้เพิ่มขึ้นได้

2.4.4 รูปแบบของการมีส่วนร่วม

รูปแบบของการมีส่วนร่วมนั้นได้มีนักวิชาการเสนอไว้หลายรูปแบบ ดังนี้

กรณีกา ชมดี (2524 :15) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจออกเป็น 10 รูปแบบ คือ

- 2.4.4.1 การมีส่วนร่วมประชุม (Attendance at meeting)
- 2.4.4.2 การมีส่วนร่วมออกเงิน (Financial contribution)
- 2.4.4.3 การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ (Membership on committee)
- 2.4.4.4 การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ (Position of leadership)
- 2.4.4.5 การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์ (Interviewer)
- 2.4.4.6 การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน (Solicitor)
- 2.4.4.7 การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค (Customer)
- 2.4.4.8 การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่มหรือผู้เริ่มการ (Entrepreneurs)
- 2.4.4.9 การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน (Employers)
- 2.4.4.10 การมีส่วนร่วมเป็นผู้ถือวัสดุอุปกรณ์ (Material contribution)

นรินทร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 14) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถจำแนกได้ 2 ประการ คือ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct participation) โดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชน (Representative organization) เช่น กรรมการของกลุ่มกรรมการหมู่บ้าน และการที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ (Open participation) เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ตลอดเวลา

นริวรรณ พรหมขุน และคณะ (2537 : 13) ได้ศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมของกรรมการศึกษาประจำโรงเรียนในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทที่ยากจนจังหวัดขอนแก่น ได้แบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมของกรรมการศึกษาไว้ 2 ด้าน คือ การมีส่วนร่วมด้านนโยบาย ได้แก่ การให้ข้อมูล การให้คำแนะนำ และการร่วมตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ เช่น แรงงาน เงิน วัสดุอุปกรณ์ การประชาสัมพันธ์และการประสานงาน

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff,n.d. อ้างถึงใน ปทุม ปิยากุล , 2543 : 10) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Discision marking) มี 3 ขั้นตอนคือ

1.1) ริเริ่มตัดสินใจ

1.2) ดำเนินการตัดสินใจ

1.3) ตัดสินใจปฏิบัติการ

2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (Implementation) ประกอบด้วยการสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานความร่วมมือ

3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ทางด้านสังคม หรือประโยชน์ส่วนบุคคล

4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

2.4.5 ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการหลายท่าน ได้กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วม พอสรุปได้ดังนี้

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2526 : 16) ได้สรุปขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้

4 ขั้นตอน คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
- 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงานกิจกรรม
- 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
- 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527 : 5) กล่าวถึง ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ

- 1) ร่วมมือการศึกษา ค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยรวม ตลอดจนความต้องการของชุมชน
- 2) ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนหรือสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของชุมชน
- 3) ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการหรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
- 4) ร่วมตัดสินใจใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
- 5) ร่วมจัด หรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนา ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

6) ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน

7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่วางไว้

8) ร่วมควบคุม ติดตามประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการ และกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์และตลอดไป

บัญชา แก้วส่อง (อ้างถึงใน กมสิน ศรีมานะศักดิ์, 2537 : 27) ได้ผสมผสานแนวคิดเชิงทฤษฎีของ Cohen และ Uphoff เข้ากับแนวคิดภาคปฏิบัติของ อคิน รพีพัฒน์, เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และคนอื่น ๆ จำแนกประเภทการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนการพัฒนาเป็น 5 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มโครงการ

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นวางแผนโครงการพัฒนา

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินโครงการ

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นรับผลที่เกิดจากโครงการพัฒนา

ขั้นที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลโครงการพัฒนา

2.4.6 ระดับการมีส่วนร่วม

นรินทร์ชัย พัฒนาพงศา (2547) ได้กล่าวถึงระดับของการมีส่วนร่วมว่า การที่มีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใดเป็นเรื่องที่มักถกเถียงกันมาก กรณีของคนที่มีบุตร หากพิจารณาว่าในการตัดสินใจเกี่ยวกับบุตร บิดา-มารดาควรทำอะไรให้บุตรเต็ม 100% หรือไม่ สำหรับบิดามารดาที่รักบุตรมากเกินไป อาจให้บุตรมีส่วนร่วมเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่บางท่านอาจให้บุตรมีส่วนร่วมด้วยเพียง 20 – 25 % หรือยึดเอาตัวบิดา-มารดาเป็นใหญ่ หรือบางท่านยอมให้บุตรตัดสินใจครั้งหนึ่งและตนตัดสินใจร่วมด้วยอีกครั้งหนึ่ง และนำเหตุผลมาพิจารณาร่วมกันก็มี การมีส่วนร่วมจึงขึ้นอยู่กับวัยของบุตร และลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล ดังนั้นระดับการมีส่วนร่วมจึงเป็นไปได้หลายกรณี ดังนี้

2.4.6.1 ระดับการมีส่วนร่วมตามหลักการทั่วไป

โดยหลักการระดับการมีส่วนร่วม ขึ้นอยู่กับว่าจะมีส่วนร่วมในเรื่องประเภทใด หรือขั้นตอนใดแต่หลักใหญ่ อาจแบ่งเป็น 5 ระดับ อย่างกว้าง ๆ คือ

1) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล ของตน/ครอบครัว/ชุมชนของตน เช่น การให้ข้อมูลการเจ็บป่วยของตนแก่แพทย์ (แต่แพทย์ต้องรับฟังด้วย) ถ้าไม่ร่วมให้ข้อมูลที่เป็นจริง หรือแพทย์ไม่ฟังจริงก็รักษาไม่ได้ผลดี

2) การมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูล – ข่าวสาร เช่นการร่วมรับรู้ข้อมูลของตนจากแพทย์เพื่อจะเป็นแนวทางตัดสินใจให้ดีขึ้น เพราะสิ่งที่แพทย์รู้เกี่ยวกับตนนั้น ตนเองอาจไม่รู้

3) การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (co-decision) โดยเฉพาะเกี่ยวกับโครงการที่ตนจะมีส่วนได้-เสียด้วย โดยแบ่งเป็น 3 กรณีแล้วแต่กิจกรรมนั้นตนอยู่ในขั้นตอนใด ต่อไปนี้

3.1) ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจน้อยกว่าเจ้าของโครงการ เช่น ก่อนเริ่มทำ โครงการจะสนใจว่าโครงการควรทำขนาดใด ทำกิจกรรมอะไรบ้าง เป็นต้น ผู้อื่นมีส่วนร่วมด้วยน้อย

3.2) ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจเท่ากับเจ้าของโครงการ เช่นเมื่อเป็นหุ้นส่วนที่เท่าเทียมกัน และจะตัดสินใจว่าจะเริ่มโครงการนั้นหรือไม่

3.3) ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าของโครงการ เช่นเมื่อเป็นผู้รับประโยชน์จากน้ำที่ได้รับจากอ่างเก็บน้ำ กลุ่มผู้ได้รับประโยชน์ควรเป็นผู้มีน้ำหนักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าหน้าที่ เป็นต้น

4) การมีส่วนร่วมทุก คือร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานเช่นร่วมสร้างถนนในชนบท

5) การมีส่วนร่วมสนับสนุน คือไม่มีโอกาสร่วมทำแต่มีส่วนร่วมช่วยเหลือด้านอื่น ๆ

อย่างไรก็ตาม นนท์ กองแก้วทองดี(2543 หน้า 56) ได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมเป็น 3 ระดับ คือ

- 1) ระดับที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วม
- 2) ระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมปานกลาง
- 3) ระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมด้วยเต็มที่

ซึ่งสามารถแสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนดังตารางที่ ดังนี้

ตารางที่ 1 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ระดับการมีส่วนร่วม	ขั้นตอนการมีส่วนร่วม
1. ประชาชน มีส่วนร่วมมากขึ้น	8) ประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการ และร่วมกันจัดการ 7) ประชาชนได้ “ควบคุม” “บางส่วน” 6) ประชาชน และรัฐมีส่วนร่วมเท่ากัน (โดยรัฐถือว่าประชาชนเป็น “หุ้นส่วน”)
2. ประชาชน มีส่วนร่วมปานกลาง	5) รัฐให้ประชาชนเข้าร่วมได้บางส่วน เช่น เป็นที่ปรึกษา, เข้าเป็นกรรมการ (แต่เพียงส่วนน้อย) 4) ประชาชนได้รับการปรึกษา (โดยมีการถามความต้องการบ้าง)
3. ระดับที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วม	3) รัฐบอกให้ทราบว่า “มีอะไรบ้าง” 2) รัฐคือผู้จัดการให้ 1) รัฐคือผู้กำหนด (คิดให้แทน)

จากการแบ่งการมีส่วนร่วมเป็น 3 ระดับ 8 ขั้นตอนนี้มีได้หมายความว่า ทุกคนควรจะต้องกำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการเอง อันเป็นระดับการมีส่วนร่วมมากขึ้น แต่ควรคำนึงถึงความเหมาะสม บางเรื่องการมีส่วนร่วมในระดับปานกลางอาจเป็นเรื่องที่เหมาะสม บางเรื่องอาจมีส่วนร่วมมากขึ้นอีกก็ได้ แต่จะมีที่ระดับหรือขั้นตอนใดเป็นเรื่องที่ควรพิจารณาตามความเหมาะสมเพราะโดยทั่วไปการมีส่วนร่วมจะเป็นเรื่องที่ดี แต่หลายกรณีก็ต้องพิจารณาเรื่อง ๆ ไป อีกทั้งการมีส่วนร่วมที่ดีต้องการผู้ชำนาญการ และทรัพยากรด้านต่าง ๆ อย่างมากด้วยเช่นกัน

ระดับการมีส่วนร่วมกรณีพิจารณาการคัดค้านหรือสนับสนุนโครงการอาจแบ่งได้

6 ระดับ

- 1) ระดับความไม่สนใจ หรือกลุ่มพลังเงียบที่มักไม่ยอมรับฟังข้อมูล
- 2) ระดับสนใจแต่คัดค้านแบบหัวชนฝา (โดยไม่ยอมรับเจรจา หรือไม่ฟังเหตุผล)
- 3) ระดับสนใจ แต่คัดค้านอย่างมีเหตุผล และยอมรับฟังเหตุผล
- 4) ระดับที่ไม่ยอมตัดสินใจที่จะคัดค้านหรือสนับสนุน
- 5) ระดับที่เห็นด้วยกับโครงการบ้าง
- 6) ระดับที่เห็นด้วยกับโครงการมาก และพร้อมสนับสนุน

2.4.7 ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

สมยศ นาวิการ (อ้างถึง สัมพันธ์ อุปลา, 2541 : 19) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

2.4.7.1 การตัดสินใจที่ดีกว่า เนื่องจากการแก้ปัญหาด้วยกลุ่มทำให้การวิเคราะห์ปัญหาและการสร้างทางเลือกจะทำได้ที่ดีกว่า ความคิดสร้างสรรค์ในกระบวนการตัดสินใจมีมากขึ้น ความผูกพันของพนักงานต่อการปฏิบัติตามการตัดสินใจมีมากกว่า

2.4.7.2 ประสิทธิภาพการทำงานดีขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากการปรับปรุงการตัดสินใจให้ดีขึ้นนั่นเอง การเปิดโอกาสให้ผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจทำให้มีความผูกพันต่อผลการตัดสินใจที่ต้องการบรรลุถึงมากขึ้น

2.4.7.3 กำลังใจและความพอใจงานที่ทำมากขึ้น การตัดสินใจที่ดีประสิทธิภาพการทำงานที่สูงขึ้น ซึ่งเกิดการมีส่วนร่วมทำให้กำลังใจและความพอใจที่ทำของพนักงานสูงขึ้น

2.4.7.4 การออกจากงาน การขาดงาน และความเฉื่อยชาน้อยลงเนื่องจากพนักงานมีความรู้สึกว่าได้รับการยอมรับ ความผูกพันต่องานและความพอใจงานที่ทำมีมากขึ้น

2.4.7.5 การติดต่อสื่อสารและการยุติความขัดแย้งดีกว่า องค์การทุกองค์การไม่สามารถหลีกเลี่ยงความขัดแย้งได้ ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ดีต่อองค์การถ้าหากว่าความขัดแย้งถูกจัดการอย่างถูกต้องการบริหารแบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้มีการติดต่อสื่อสารในการยุติข้อขัดแย้งอย่างเปิดเผยได้

2.4.8 ปัญหา และอุปสรรคของการมีส่วนร่วม

การบริหารการจัดการหรือการพัฒนาตามโครงการใด ๆ ถึงแม้จะยอมรับว่าการมีส่วนร่วมจะมีประโยชน์อย่างมากมาช้านาน ก็จำเป็นต้องมีสิ่งที่ยุติหรือผู้ร่วมงานจะต้องทราบ ว่าในองค์ประกอบต่าง ๆ ของการมีส่วนร่วมหรือเงื่อนไขก่อนที่จะนำการมีส่วนร่วมไปใช้และมีผู้กล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมดังต่อไปนี้

เจมส์ คี บีนทง (อ้างถึงใน ประโยชน์ วิไลลักษณ์, 2543 : 19-20) ได้กล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อพัฒนาชนบทไว้ 2 ประเด็น ดังนี้

2.4.8.1 ปัญหาเกี่ยวกับตัวของชนบทเอง จำแนกออกเป็นประเด็นสำคัญ ๆ ดังนี้

- 1) ชาวชนบทขาดนิสัยการทำงานร่วมกันอย่างจริงจังและถาวร จะมีแต่การทำงานร่วมกันเป็นครั้งคราว ทั้งนี้ประเทศไทยเป็นสังคมที่มั่งคั่งไม่มีความจำเป็นต้องเสริมสร้างการทำงานร่วมกัน
- 2) ชาวชนบทประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่เต็มไปด้วยความไม่แน่ใจว่าจะได้รับผลประโยชน์โดยตรงในระยะสั้น ดังนั้นการมีส่วนร่วมที่หวังผลประโยชน์ระยะยาวจึงค่อนข้างยากลำบาก
- 3) ชาวชนบทไทยอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ และลัทธิพ่อปกครองลูกทำให้คิดหวังบุคคลภายนอกมากเกินไปและหวังที่จะให้คนอื่นทำทุกสิ่งอย่างให้
- 4) ชาวชนบททราบว่าตนเป็นผู้มีฐานะต่ำต้อยในสังคม ทำให้กลัวคน ดูถูก เจ้านายที่และนักพัฒนาจึงหาข้อมูลที่แท้จริงจากชาวชนบทยาก
- 5) ชาวชนบทมักเลือกผู้นำที่คิดว่าสามารถอุปถัมภ์ตนได้ จึงมักเลือกจากคนรวย ผู้มีหน้าตาหรือสายสัมพันธ์กับเจ้านายที่หรือบุคคลภายนอก
- 6) คนไทยชาวชนบทไม่ชอบแสดงตัวเป็นศัตรูกันซึ่งหน้าและไม่ชอบโต้เถียง
- 7) ชาวบ้านไม่คุ้นเคยกับการฝึกให้วางแผนการทำงานล่วงหน้าดังนั้นผลงานของชาวชนบทจึงไม่ค่อยจะเป็นระบบและขาดทัศนยะด้านเวลา

2.4.8.2 ปัญหาเกี่ยวกับตัวเจ้าหน้าที่หรือระบบราชการ จำแนกเป็นประเด็นย่อย ๆ ได้ดังนี้

- 1) นโยบายในระบบราชการมักจะมาจากเบื้องบน
- 2) ระบบการจัดสรรงบประมาณจัดทำกันในส่วนกลางทำให้โครงการที่มาจากเจ้าหน้าที่และชาวบ้านจึงเกิดขึ้นได้ยากลำบาก
- 3) ระบบราชการที่ถูกสั่งการมาจากเบื้องบน ทำให้การประสานของเจ้าหน้าที่ระดับสนามของแต่ละกรม กอง เป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก รวมทั้งแนวทางการมีส่วนร่วมและการดำเนินการของเจ้าหน้าที่แต่ละฝ่ายก็มีความเข้าใจที่แตกต่างกัน
- 4) ระบบการให้ทุนให้โทษ ไม่ได้ใช้ผลการปฏิบัติงานที่เกิดแก่ชาวบ้านอย่างแท้จริง แต่ถือเอาความพอใจของผู้บังคับบัญชาและกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นหลัก
- 5) วัฒนธรรมความสัมพันธ์แบบผู้ใหญ่-ผู้น้อย และระบบอุปถัมภ์ทำให้เจ้าหน้าที่เข้าใจว่าตนเองมีฐานะสูงกว่าชาวชนบท
- 6) เจ้าหน้าที่ราชการมีแนวโน้มที่จะชอบทำงานในสำนักงาน

7) บุคคลภายนอกและผู้เกี่ยวข้องกับเกษตรกรบางคน ยังไม่ต้องการให้ชาวชนบทร่วมมือกันและรวมตัวกันได้อย่างแท้จริง

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (อ้างถึงใน ประโยชน์ วิไลลักษณ์, 2543 : 20) ได้กล่าวถึงปัญหาของการมีส่วนร่วมว่า

- 1) นโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนส่วนใหญ่ต้องขึ้นอยู่กับระบบราชการ
- 2) ประชาชนคุ้นเคยกับการรับคำสั่ง การยอมรับความถูกต้องของทางราชการและการยอมรับความช่วยเหลือแทนการช่วยเหลือตนเอง การคิดเองและหลีกเลี่ยงการโต้แย้งกับทางราชการ
- 3) กิจกรรมหรือโครงการที่ได้เข้าร่วม ส่วนใหญ่ให้ร่วมเฉพาะการเสนอโครงการ และตอนลงมือปฏิบัติโครงการไม่มีส่วนร่วมแบบครบวงจร
- 4) องค์กรอาสาสมัคร มูลนิธิ และชมรมต่าง ๆ มีมากแต่ส่วนใหญ่ยังขาดความรู้เฉพาะ ขาดเป้าหมายและหลักการที่แน่นอน และขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญขาดแกนกลางของรัฐบาลและองค์กรเหล่านี้จะประสานติดต่ออย่างเป็นทางการและทุกระดับ
- 5) ประชาชนส่วนใหญ่มักจะคอยดูแลผลประโยชน์และขยายผลประโยชน์ให้กับการร่วมกับสมาชิกในสังกัดมากกว่า ก่อนที่จะถึงมือของประชาชน

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับเทคนิคการจัดทำแผนที่ความคิดและสร้างอนาคตร่วมกัน

นรินทร์ชัย พัฒนาพงศา (2547) ได้กล่าวถึงเทคนิคการจัดทำแผนที่ความคิดและสร้างอนาคตร่วมกัน (Mind Map and Future Search Conference) ไว้ว่า แผนที่ความคิด เป็นวิธีการช่วยบันทึกความคิดเป็นแผนที่ความคิดไว้เพื่อให้เห็นความต่อเนื่องที่เป็นระบบ หลากหลายทำให้เห็นภาพได้ชัดเจน อย่างเป็นระบบ มีความเนื่อง อีกทั้งเพิ่มความหลากหลายทำให้เห็นภาพได้ชัดเจน อย่างเป็นระบบมีความต่อเนื่อง อีกทั้งเพิ่มความหลากหลายเข้าไปได้ จึงดีกว่าการสนทนากันไปหรือการคิดไปเรื่อย ๆ เพียงบางคน ซึ่งอาจเข้าใจได้ไม่ชัดเจนต่อเนื่องกัน ทำให้คิดได้ไม่เป็นระบบและไม่ลุ่มลึกเท่า ส่วนการสร้างอนาคตร่วมกัน เป็นเทคนิคที่ใช้เพื่อให้คนในองค์กรหรือชุมชนมีส่วนร่วมคิดถึงอดีต วิเคราะห์สภาพปัจจุบัน และร่วมวางแผนงานสำหรับอนาคตขององค์กร/ชุมชนนั้น ๆ ให้เป็นไปตามที่คนส่วนใหญ่ต้องการ

2.5.1 หลักการจัดทำแผนที่ความคิดและสร้างอนาคตร่วมกัน

การทำแผนที่ความคิด และการสร้างอนาคตร่วมกัน เป็นส่วนหนึ่งของการทำงานร่วมกันอย่างมีส่วนร่วม (participatory performance) โดยหลักการตามที่ ทวีศักดิ์ นพเกสร (2541: 15) ระบุไว้ คือ

- 2.5.1.1 เป็นการทำงานที่อาศัยประสบการณ์เดิมของสมาชิกที่มาประชุมเป็นหลัก
- 2.5.1.2 ทำให้เกิดประสบการณ์ / การเรียนรู้ใหม่ๆ / ความคิดใหม่ที่ท้าทายอย่างต่อเนื่อง และมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง (active performance)
- 2.5.1.3 มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง และระหว่างวิทยากรกับสมาชิกกลุ่ม
- 2.5.1.4 ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดการขยายตัวของเครือข่ายความคิดที่ทุกคนมีอยู่ออกไป
- 2.5.1.5 มีการสื่อสารโดยการพูด / การเขียน เป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนวิเคราะห์ และสังเคราะห์ความคิด
- 2.5.1.6 ทุกความคิดเห็นของสมาชิกที่มาประชุม ต้องได้รับบันทึก (การเขียน) เป็นคำสั้น ๆ บนกระดานกลางห้องประชุม
- 2.5.1.7 ความคิดเห็นของสมาชิก ถือว่ามีคุณค่า ไม่มีการวิจารณ์ว่าถูกหรือผิด แต่บางความคิดเห็นสมาชิกจะกำหนดเป็นความคิดเห็นรวมของกลุ่ม ตามวิธีการให้คะแนนที่จะกล่าวถึงต่อไป

2.5.2 วิธีการและข้อควรคำนึงสำหรับการทำแผนที่ความคิด

2.5.2.1 การทำแผนที่ความคิดเริ่มต้นด้วยการเขียนคำสั้นๆ (Key words) ที่สมาชิกต้องการระบุไว้กลางกระดานแผ่นใหญ่ขนาด เอ. 0 ที่วาง / ติดไว้ในแนวนอน แล้วลากเส้นที่สัมพันธ์กับประเด็น ด้วยปากกาเส้นใหญ่ (ปากกาเมจิก) หลากสี (ประมาณ 3 สี) ความยาวของเส้นจะเท่ากับ Key words เส้นบนสาขาต้องต่อกันแต่เปลี่ยนสี (เป็นการจัดหมวดหมู่ความคิดตามเส้นสาขา)

2.5.2.2 วิธีการนี้ใช้กับกลุ่มคนที่มีระดับการศึกษาดีพอที่จะอ่านได้

2.5.2.3 วิธีการนี้เป็นวิธีหนึ่งในการจดบันทึกความคิดของผู้ร่วมประชุมกลุ่ม โดยอาจให้สมาชิกแต่ละคนเสนอความคิดคนละ 1 ประเด็น ต่อหัวข้อหลัก แล้ววิทยากรบันทึยข้อความสั้น ๆ และเขียนตัวโตบนกระดานเพื่อกลุ่มคนประมาณ 20 คน จะเห็นได้ทั่วกัน

2.5.2.4 การที่มีผู้เสนอความคิดขึ้นมา ทำให้ผู้อื่นยังเกิดความคิดใหม่ต่อเนื่องไป เปรียบเสมือนการต่อภาพ Jigsaw ความคิดของทุกคน (ถ้าไม่ซ้ำกับที่มีอยู่แล้ว) จะได้รับการบันทึกไว้

2.5.2.5) วิทยากรขอให้ผู้นำเสนอบางคนอธิบายข้อความที่ตนเสนอมา ว่ามีส่วนช่วยให้เรื่องที่ระบุตรงกลางภาพ นั้นจะทำให้เมืองนั้นน่าอยู่อย่างไร

2.5.2.6 อาจให้น้ำหนักประเด็นจากกลุ่มที่มาประชุม โดยมอบสติ๊กเกอร์เป็นรูปหัวใจหรือดอกไม้ ให้คนละ 1-3 แด้ม (แผ่น) เพื่อให้แต่ละคนนำไปติดข้างข้อความที่

2.5.3 วิธีการและข้อควรคำนึงถึงสำหรับเทคนิคการสร้างอนาคตร่วมกัน

2.5.3.1 กระบวนการควรต้องประกอบด้วย 3 ส่วน ต่อไปนี้ คือ

1) การวิเคราะห์เหตุการณ์ในอดีต (สำนึกอดีต) เพื่อเชื่อมโยงกัน สถานการณ์ปัญหาและแนวโน้มในปัจจุบัน

2) วิเคราะห์และสังเคราะห์ สภาพการณ์ในปัจจุบัน (เข้าใจปัจจุบัน) เพื่อทราบถึงสภาพปัญหาหรือความพอใจ / ไม่พอใจต่อสิ่งที่เป็นอย่างอยู่

3) สร้างจินตนาการ ถึงอนาคตที่พึงปรารถนา (มุ่งมั่นอนาคต) ที่มุ่งมั่นอยากให้เป็น เพื่อสร้างแผนปฏิบัติการไปสู่อนาคตที่มุ่งหวัง

2.5.2.2 จากวิธีการที่จะสำนึกอดีตใช้แนวของการสำรวจให้ได้ประวัติ - ความ เป็นมา (Time - lines) ตามเทคนิค PRA

2.5.2.3 การที่จะเข้าใจปัจจุบัน เน้นให้แบ่งกลุ่ม และแต่ละกลุ่มประมวลสิ่งที่ เป็น ความภูมิใจ และสิ่งที่ เป็นความเสียใจหรือไม่อยากให้เกิดขึ้นแต่เกิดขึ้นในชุมชน

2.5.2.4 การมุ่งมั่นอนาคต อาจให้ทำแผนที่ความคิด ของเมืองที่ตนปรารถนาใน 20 ปีข้างหน้า จากนั้นให้แต่ละคนให้คะแนน ประเด็นที่ตนเห็นว่าควรมุ่งมั่น

2.5.2.5 นำประเด็นที่ได้รับคะแนนมากมาคิดวางแผนดำเนินงานต่อไป

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับการใช้เทคนิค AIC (เอ.ไอ.ซี)

นรินทร์ชัย พัฒนาพงศา (2547) ได้กล่าวถึงการใช้เทคนิค AIC (เอ.ไอ.ซี) ไว้ว่า ตัวอักษร A คือ Appreciation ตัวอักษร I คือ Influence ส่วนตัวอักษร C คือ Control และควรนำ แนวทางเทคนิค การทำแผนที่ความคิดและการร่วมกันวางแผนอนาคต มาใช้ด้วย เทคนิคนี้ เป็น การดัดแปลงมาใช้โดย Mr. Tereid Sato ร่วมกับ Mr. William E. Smit ร่วมกันสมาคมพัฒนา

ประชากรและชุมชน และสถาบันเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ได้นำมาทดลองและ เผยแพร่ใน ประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 จนแพร่หลายในกลุ่มผู้ดำเนินงานพัฒนาแบบมีส่วนร่วมต่าง ๆ ตามสมควร

2.6.1 หลักการใช้เทคนิค AIC (เอ.ไอ.ซี)

อรพินธ์ สฟโชคชัย(2537: 6-7) สรุปหลักการเน้นประเด็นข้อดีของเทคนิคนี้ ว่ามี 6 ประการสำคัญ คือ

2.6.1.1 กระตุ้นให้ประชาชนตื่นตัวมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านของตน โดยชี้ ปัญหา จัดลำดับความสำคัญ และกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาย่อยอย่างเป็นระบบครบวงจร

2.6.1.2 การติดตามข้างต้น กระทำโดยตัวแทนชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ มาร่วมกัน วางแผนจริงจึงทำให้มีประสบการณ์ในการค้นหาปัญหาของชุมชนและวางแผนแก้ไขได้ดังต่อไปนี้

2.6.1.3 เน้นการวางแผนเป้าหมายการพัฒนาแล้ว รวมพลังการพัฒนาในเชิง สร้างสรรค์

2.6.1.4 ชาวบ้านมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการ และมีพลังในการรวมกลุ่มเพื่อ พัฒนา

2.6.1.5 ช่วยให้นักพัฒนา หรือวิทยากรกระบวนการจากภาครัฐที่เข้าร่วมงาน ได้มี โอกาสใกล้ชิดประชาชนมากขึ้น

2.6.1.6 เทคนิคนี้ใช้ระยะเวลา 2-3 วัน ในชุมชนก็อาจได้ข้อมูลที่มีคุณภาพมาใช้ แล้ว ทำให้สะดวกทันเวลาที่จะใช้งาน

2.6.2 วิธีการและข้อควรคำนึงการใช้เทคนิค AIC (เอ.ไอ.ซี)

โกวิทย์ พวงงาม (2544: 152- 155) กล่าวถึง การนำเทคนิค AIC (เอ. ไอ . ซี) ไว้ ว่าสามารถนำไปวางแผนพัฒนาตำบลได้โดยมีวิธีการ คือ

2.6.2.1 กลุ่มเป้าหมาย แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ

1) ระดับหมู่บ้าน เช่นตัวแทนชาวบ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่ม อาชีพ กลุ่มผู้ใช้น้ำ ฯลฯ

2) ระดับตำบล ได้แก่ คณะกรรมการบริหาร อบต. สมาชิก อบต. และ ประชาคมตำบล

3) ระดับตัวแทนของกลุ่มองค์กรในตำบล และ อบต.

2.6.2.2 รูปแบบเทคนิค

- 1) สถานที่ควรเรียบง่าย อาจเป็นนั่งแบบวงกลม หรือแบบตัวยู
- 2) เทคนิคที่นิยม คือ ใช้การวาดภาพ ใช้กระดานการ์ด บัตรคำ การแบ่งกลุ่มย่อย จากกลุ่มใหญ่

2.6.3. ขั้นตอน เป็นไปตาม A-I-C

อรพินธ์ สพโชคชัย(2537) ได้เสนอลำดับขั้นตอนการดำเนินงาน A-I-C ก่อนข้างชัดเจน จึงขอนำตัวอย่างมาสรุปไว้โดยสังเขป ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างความรู้ (ขั้น A) คือ ขั้นตอนที่เชิญทุกภาคส่วนของชุมชนเข้าประชุม แล้วสร้างบรรยากาศเพื่อคลายความตึงเครียดของประชุม โดยอ้างว่าจะเปิดโอกาสให้ทุกท่านแสดงออกอย่างเท่าเทียมกัน จากนั้นเป็นขั้นตอนการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยเป็นการประชุมแบบไม่เป็นทางการ เริ่มจากเปิดโอกาสให้ผู้เข้าประชุมแสดงข้อคิดเห็น พร้อมรับฟังผู้อื่น และหาข้อสรุปร่วมกัน แบบเป็นประชาธิปไตย โดยใช้การวาดภาพ และกิจกรรมที่ชาวบ้านมีบทบาทในการประชุมมาก เช่น

- 1) การให้อาวุโสเล่าถึงสภาพของหมู่บ้านในอดีต (สำนักอดีต) เพื่อให้ทุกคนทราบถึงความทุกข์ยากและความร่วมมือกันพัฒนาจนชุมชนอยู่กันได้ขณะนี้
- 2) การให้บุคคลวัยต่าง ๆ กลุ่มต่าง ๆ นึกถึงสภาพของหมู่บ้านในปัจจุบันว่าเป็นเช่นไร (หมู่บ้านของฉันทันนี้) โดยให้แต่ละคนวาดภาพหมู่บ้านในแง่มุมที่ตนเห็นว่าสำคัญใช้เวลาประมาณ 10 -15 นาที (เข้าใจปัจจุบัน หรือ AI)

แล้วแบ่งกลุ่มตามฐานะผู้ยากไร้ ผู้ที่พออยู่ได้ และกลุ่มสตรี หรือกลุ่มอื่น ๆ ที่หลากหลายกว่านี้ให้ทุกคนสบายใจที่จะพูดคุย ให้แต่ละคนอธิบายภาพที่ตนเขียนในกลุ่มของตน โดยขณะที่ผู้หนึ่งอธิบายห้าม ผู้อื่นวิจารณ์ การอธิบายเป็นอันขาด เพราะอาจทำให้ผู้อธิบายจะงัก ทำให้ไม่เกิดพลังสมองเต็มที่

- 1) จากนั้นสรุปเป็นภาพของกลุ่มว่าเห็นสถานการณ์ของหมู่บ้านเป็นเช่นไร แล้วมีผู้ไปนำเสนอ
- 2) เพื่อให้เกิดบรรยากาศการประชุม อาจเสนอให้แต่ละกลุ่มตั้งชื่อกลุ่มได้ ทำให้เกิดความเป็นเจ้าของขึ้นมา ซึ่งกระตุ้นการร่วมกันทำงานมากขึ้น

3) ตามขั้นตอนนี้ จึงมีการประชุมกลุ่มใหญ่ แล้วกลุ่มย่อย จากนั้นมาประชุมกลุ่มใหญ่ให้นำเสนอผลงานของแต่ละกลุ่มย่อย

ขั้นตอนที่ 2 หมู่บ้านที่ชาวบ้านแต่ละคนอยากเห็นในอนาคตหรือหมู่บ้านในฝัน (ขั้น A2 หรือมุ่งมันอนาคต)

แบ่งการประชุมเป็น 3 ช่วง โดยช่วงแรก ประชุมกลุ่มใหญ่ ให้ผู้ประชุมแต่ละคนวาดความคิดว่าต้องการให้หมู่บ้านของตนในอนาคตเป็นเช่นไร (ใช้เวลา 10-15 นาที)

แล้วแบ่งกลุ่มเช่น ขั้นตอนที่ 1 จากนั้นให้แต่ละคนอธิบายภาพของตน (ช่วงนี้ห้ามผู้อื่นวิพากษ์วิจารณ์) อันเป็นช่วงการประชุมกลุ่มย่อยแล้วก็ร่วมกันอภิปรายและสรุปว่าจากความต้องการของแต่ละคนจะสรุปเป็นความต้องการให้หมู่บ้านของตนเป็นเช่นไร ให้เป็นภาพออกมา แล้วมีผู้แทน (ที่ควรเป็นคนละคนกับขั้นตอนที่ 1) ไปเสนอความต้องการของกลุ่มตนกับที่ประชุมใหญ่

จากนั้นก็ประชุมใหญ่ซักถามที่ภาพของแต่ละกลุ่มนี้ต้องการ แล้วนำภาพของทุกกลุ่มมาวาดภาพให้เป็นภาพเดียวกันโดยต้องอภิปรายว่าอะไรควรอยู่ในภาพ และอะไรควรตัดออกบ้าง

เมื่อประชุมครบ 2 ขั้นตอนนี้แล้วให้ไปตรึงตรง ไว้มาประชุมในวันรุ่งขึ้นในประเด็น “ถ้าจะทำให้หมู่บ้านเป็นจริงตามที่ช่วยกันวาด หรือมีความมุ่งหวังนี้ จะต้องทำอะไรบ้าง”

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นจำแนกประเภทกิจกรรมในโครงการและจัดลำดับความสำคัญ (ขั้น I)

ในขั้นตอนนี้ ควรเริ่มด้วยเกมส์สร้างบรรยากาศ แล้วมาสรุปว่าการที่จะให้เกิดหมู่บ้านที่ทุกคนปรารถนาตามภาพ (เอาภาพตามขั้นตอนที่ 2 มาตั้งให้ดู) ต้องทำอะไรอีกหลายสิ่ง และขอให้แต่ละคนช่วยกันคิดและหาทางทำ แต่ให้แยกเป็น 3 ประเภท คือ ประเภทที่ชาวบ้านทำเองได้ โดยใช้ทรัพยากรและสิ่งที่มีในชุมชนเอง ประเภทที่เสนอโครงการต่อ อบต. เพื่อขอให้ อบต. ช่วย และประเภทที่เสนอขอความช่วยเหลือจากแหล่งอื่น จากนั้นแยกหมวดโครงการเป็น 7 ด้าน (ถ้ามีครบทั้ง 7 ด้าน) คือ

- 1) โครงการด้านเศรษฐกิจ
- 2) โครงการด้านสังคม
- 3) โครงการด้านโครงสร้างพื้นฐาน

- 4) โครงการด้านแหล่งน้ำ
- 5) โครงการด้านการเมือง – การปกครอง
- 6) โครงการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- 7) โครงการด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต

จากนั้นพยายามขอความเห็นกันว่า โครงการใดควรได้ลำดับที่ 1 (ถือการเป็นลำดับแรก) ลำดับที่ 2,3,4 แต่การจะจัดลำดับนี้อาจมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันบ้างอาจต้องยกมือดูเสียงส่วนใหญ่ซึ่งมิใช่เหมือนการลงมติที่เดิวนัก ทำให้บรรยากาศเป็นสภาพที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกัน หรือมีฉันทามติ (Consensus) ต่อการจัดลำดับต่าง ๆ

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นตอนหมายเหตุภาระหน้าที่ (ขั้น C₁) เพื่อทำฝันให้เป็นจริง

ขั้นตอนนี้มีความสำคัญ เพราะมีการวางแผนโครงการไว้แล้วก็ต้องคิดให้ละเอียดว่าใครจะรับผิดชอบติดตามเรื่องใด และโครงการที่จะทำเองนั้นจะร่วมกันทำเมื่อไร ใครมีส่วนช่วยเหลือบ้าง(โดยทั่วไปจะให้ผู้เข้าประชุมเลือกเข้ากลุ่มกิจกรรมตามที่จัดกันมานั้น แล้วร่วมเขียนโครงการกันขึ้นมา)

กรณีโครงการที่จะขอต่อองค์การบริหารส่วนตำบลหรือหน่วยงานอื่น เมื่อเขียนเสร็จแล้วก็ต้องมอบหมายผู้ที่นำเสนอ และติดตามต่อไป แต่กรณีการวางแผนกิจกรรมที่จะทำเอง ก็ให้กลุ่มย่อยที่แบ่งนั้นเขียนโครงการตามแนวทางดังนี้

- 1) ทำอะไร (ชื่อกิจกรรม)
- 2) ทำแล้วจะได้อะไร(ผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้น)
- 3) ทำที่ไหน (สถานที่ที่จะดำเนินโครงการ)
- 4) ทำอย่างไร (วิธีการดำเนินงาน)
- 5) จะต้องใช้วัสดุอุปกรณ์อะไรบ้าง
- 6) ทำเมื่อใด (วัน เวลาที่คาดว่าจะดำเนินโครงการ)
- 7) ใครบ้างที่จะช่วยทำ (ชื่อผู้ที่จะช่วยในโครงการ)
- 8) ใครรับผิดชอบ (ผู้ดูแลและประสานงานโครงการ)

จะเห็นว่าเทคนิค เอ.ไอ.ซี (A.I.C) นี้ มีส่วนช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านแต่ละคน และรวมกันคิดอย่างเป็นหลักการจากอดีต จนถึงปัญหาปัจจุบันแล้ว ความมุ่งมั่นที่จะแก้ไข โดยมีโครงการหรือกิจกรรมจากนั้นจึงต้องมีการกระตุ้นให้ทุกคนร่วมกันแก้ไขตามแผนการ โดยภาพที่วาดแสดงความมุ่งมั่นในอนาคตนั้น ควรคิดไว้กระตุ้นเตือนสมาชิกในชุมชน

2.7 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.7.1 ทฤษฎีภาวะทันสมัย

ทฤษฎีภาวะทันสมัย Levy (1966 ; Black, 1966 ; Rustow, 1967) Myrdal (1968) มองการพัฒนาในแง่ของเป้าหมาย (Development as an objective) ซึ่งเป็นอุดมคติของภาวะทันสมัย โดยกล่าวว่าในภาวะดังกล่าวต้องประกอบด้วย การที่คนในสังคมมีเหตุผล (Rationality) มีทัศนคติและความคิดที่ไม่งมงาย มีวินัยทางสังคม มีการคิดและวางแผนพัฒนา มีความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและสังคม มีการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การเพิ่มมาตรฐานการดำรงชีวิต การปรับปรุงสถาบันทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ประเทศชาติมีความเป็นปึกแผ่น มีเอกราชของชาติ และมีประชาธิปไตยโดยจากระดับพื้นฐาน

แนวความคิดสำคัญของทฤษฎีการสร้างความเป็นทันสมัยกล่าวว่า สังคมที่ล่าช้าหลังทุกสังคมสามารถพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นทันสมัยได้ โดยจำเป็นต้องมีปัจจัยภายนอกทำหน้าที่เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยพยายามมุ่งเสริมให้สังคมที่ ล่าช้ามีลักษณะทันสมัยมากขึ้น

จุดมุ่งหมายหลัก คือการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจโดยใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นหลัก ซึ่งต้องอาศัยการพัฒนาชุมชนเมืองและการสร้างความก้าวหน้าของระบบตลาดมาสนับสนุน ตามแนวคิดของ Adam Smith เกี่ยวกับทฤษฎีการแพร่กระจาย ทำให้ความทันสมัยทางเศรษฐกิจและสังคมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและทั่วถึงกัน รัฐบาลและหน่วยงานของรัฐจะเข้ามามีบทบาทในการกำหนดแผนพัฒนา ซึ่งมีลักษณะเป็นการวางแผนจากส่วนกลาง เพื่อจัดทำโครงสร้างพื้นฐาน การจัดตั้งสถาบันต่าง ๆ ทั้งสถาบันทางด้านการเมือง สถาบันทางด้านสังคม และสถาบันทางด้านเศรษฐกิจ เพื่อทำหน้าที่ในการส่งเสริมและสนับสนุนเร่งรัดการพัฒนาการขยายของตัวเมืองและบริการสาธารณะในเขตชุมชนเมือง ทั้งเมืองหลวง และเมืองหลักการให้บริการแก่สังคมชนบทในรูปแบบต่าง ๆ

จุดเน้นของทฤษฎีภาวะทันสมัย สรุปได้ดังนี้ คือ เน้นการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เน้นบทบาทของรัฐในการวางแผนจากส่วนกลาง เน้นพัฒนาสังคมเมืองเน้นการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย

2.7.2 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่

ทฤษฎีหน้าที่ที่มีที่มาจากความคิดของสเปนเซอร์ซึ่งมองสังคมว่ามีลักษณะเหมือนอินทรีย์ ซึ่งประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่เพื่อให้อินทรีย์นั้นดำรงชีวิตอยู่ได้ส่วนต่าง ๆ ของสังคมเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันได้

เดอร์ไฮม์เป็นผู้ที่นำแนวความคิดของสเปนเซอร์มาศึกษาสังคม โดยศึกษาถึงหน้าที่ของส่วนต่าง ๆ ว่ามีผลต่อการดำรงอยู่ของสังคมโดยส่วนรวมอย่างไรและได้อธิบายอีกว่าปรากฏการณ์ทางสังคมที่มองอย่างผิวเผินว่าเป็นผลเสียต่อระเบียบของสังคมนั้นก็มีผลหรือมีหน้าที่ต่อการดำรงชีวิตของสังคม

นักสังคมวิทยารุ่นหลังได้พัฒนาทฤษฎีหน้าที่ ต่อมาข้อสมมุติฐานของทฤษฎีหน้าที่ในยุคใหม่ สังคมเป็นระบบที่ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ประสานสอดคล้อง สังคมมีแนวโน้มที่จะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงเพราะว่าแต่ละระบบมีกลไกสำหรับควบคุมสมาชิกอยู่ภายในตัวของมันอาจมีหน้าที่ในทางลบหรือผลเสีย (Dysfunction) ต่อสังคมแต่สังคมจะมีการปรับตัวเพื่อแก้ปัญหาได้เองในระยะยาว การเปลี่ยนแปลงของสังคมจะเป็นไปทีละเล็กทีละน้อย ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคมเกิดจากการที่สมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมมีค่านิยมร่วมกันระบบค่านิยมเป็นส่วนที่ดำรงอยู่อย่างมั่นคงที่สุดในระบบสังคม

2.7.3 ทฤษฎีภาวะผู้นำ

Yukl(1989:104-108)ได้พัฒนาทฤษฎีภาวะผู้นำตามสถานการณ์ (Situational leadership theory) เพื่ออธิบายภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งมีผลมาจากตัวแปรกลางของสถานการณ์ ต่อพฤติกรรม 2 แบบของผู้นำ พฤติกรรมการปฏิบัติงาน 2 แบบ ได้แก่ (1) พฤติกรรมมุ่งงาน (Task behavior) และ (2) พฤติกรรมมุ่งความสัมพันธ์ (Relationship behavior) ซึ่งคล้ายกับพฤติกรรมมุ่งสร้างโครงสร้างและพฤติกรรมมุ่งสร้างน้ำใจของมหาวิทยาลัยแห่งรัฐโอไฮโอ 1. พฤติกรรมมุ่งงาน (Task behavior) คือ ผู้นำที่กำหนดรายละเอียดและขอบเขตของงานแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งจะบอกให้รู้ว่าผู้ใต้บังคับบัญชาต้องทำอะไร อย่างไร ที่ไหน และเสร็จเมื่อไร 2. พฤติกรรมมุ่งความสัมพันธ์ (Relationship behavior) คือผู้นำที่พยายามและรักษาความสัมพันธ์กับผู้ใต้บังคับบัญชา โดยให้โอกาสในการติดต่อได้สะดวก และให้การสนับสนุนผู้ตามในทุก ๆ ด้านตัวแปรกลางจากสถานการณ์ (Situational moderator variable) ที่นำมาพิจารณาในที่นี้ ได้แก่ วุฒิภาวะหรือความพร้อมของ

ผู้ได้บังคับบัญชาหรือผู้ตาม (Follower maturity) ซึ่งในที่นี้จะเน้นไปที่ความพร้อมในการปฏิบัติงานของผู้ตาม ซึ่งจะประกอบไปด้วยความพร้อม 2 ด้านที่มีความสัมพันธ์กัน ได้แก่ 1. ความพร้อมในการปฏิบัติงาน (Job maturity) ได้แก่ ทักษะและความรู้ความสามารถทางเทคนิคของผู้ตามในการปฏิบัติงาน 2. ความพร้อมทางด้านจิตใจ (Psychology maturity) คือ การที่ผู้ตามมีความมั่นใจและความเชื่อมั่นในตัวเองในอันที่จะปฏิบัติงานต่าง ๆ อันเนื่องจากการมีทักษะ ความรู้ความสามารถที่จะใช้ในการปฏิบัติงาน ผู้ตามที่มีความพร้อมสูงจะมีทั้งความสามารถและความเชื่อมั่นในตนเองที่จะทำงาน ผู้ตามประเภทนี้ต้องการมีความรับผิดชอบ และตั้งความมุ่งมั่นความสำเร็จในการปฏิบัติงาน ส่วนผู้ตามที่มีความพร้อมต่ำ จะขาดทั้งความรู้ ความสามารถ และความเชื่อมั่น จึงทำให้ไม่ยอมรับผิดชอบในการปฏิบัติงานด้วยตนเอง

อำนาจ สุนทรวาท (2547 : 7) กล่าวว่า องค์การต่าง ๆ ต้องการการบริหารจัดการที่ดี เพื่อให้สามารถดำรงอยู่และเจริญเติบโตได้ เนื่องจากสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาและรวดเร็ว องค์การจะต้องมียุทธศาสตร์การบริหาร ให้องค์กรปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ผู้บริหารเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดขององค์กร ในการนำไปสู่จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องใช้ภาวะผู้นำ เพื่อสร้างทีมงานและจัดการให้เกิดการทำงานเป็นทีมในองค์กรเพื่อการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

พรนพ พุกกะพันธุ์ (2544 : 1) ผู้นำ คือ บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการร่วมกันก็ตาม ให้พากันไปด้วยดีสู่จุดหมายที่ดำรง

จิรศักดิ์ จิยะจันยาน (2540 : 290) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ ความสามารถที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่นในด้านการกระทำที่ผู้นำต้องการให้เขาทำ

บัณฑิต แทนพิทักษ์ (2540 : 54) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ ความสามารถที่ตัดสินใจว่าอะไรที่ควรจะทำ และทำให้คนอื่นต้องการให้เขาทำ

วรินทร์ กาญจนวีระกุล (2541 : 9) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ การใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นในการสร้างสรรค์หรือปลูกฝังศรัทธา ความกลมเกลียว ความร่วมมือ ร่วมใจให้เกิดขึ้นในระหว่างผู้ร่วมงานหรือผู้ตาม ทั้งนี้เพื่อให้การปฏิบัติงานตามที่ตนหรือหน่วยงานปรารถนาให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มหรือหน่วยงานที่ตั้งไว้

อัญชลี เหลืองอ่อน (2540 : 54) ได้เสนอทฤษฎีผู้นำตามสถานการณ์ (Fiedler contingency model) เรียกว่า ตัวแบบสถานการณ์ของภาวะผู้นำ (Contingency model of leadership) มีหลักสำคัญ 3 ประการ คือ 1. แบบภาวะผู้นำถูกกำหนดโดยระบบแรงจูงใจของผู้นำ 2. การควบคุมสถานการณ์ขึ้นอยู่กับบรรยากาศของกลุ่มโครงสร้างงาน และอำนาจโดยตำแหน่ง 3. ประสิทธิภาพของกลุ่มขึ้นอยู่กับสถานการณ์แบบผู้นำและการควบคุมสถานการณ์

เบส (Bass) ได้เสนอภาวะผู้นำแบบพิสัยเต็ม (The full range model of leadership) โดยใช้ผลจากการวิเคราะห์องค์ประกอบภาวะผู้นำตามรูปแบบภาวะผู้นำที่เขาเสนอในปี 1985 และผลการศึกษาต่อมาสรุปเป็นภาวะผู้นำ 3 แบบ คือ (ประเสริฐ สมพงษ์ธรรม, 2538 : 61-66)

1. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational leadership) คือ กระบวนการที่ผู้นำเปลี่ยนแปลงความพยายามของผู้ตามให้สูงขึ้น จากความพยายามที่คาดหวังเป็นผลให้ปฏิบัติงานเกิดความคาดหวัง โดยผู้นำแสดงบทบาททำให้ผู้ตามมีความรู้สึกไว้วางใจ ยินดี จงรักภักดี และนับถือ ทำให้ผู้ตามกลายเป็นผู้มีศักยภาพ เป็นนักพัฒนา เป็นผู้ที่เสริมแรงได้ด้วยตนเอง ซึ่งผู้นำจะต้องยกระดับความรู้สึกลำบากของผู้นำให้มีความสำคัญและคุณค่าของผลลัพธ์ที่ต้องการ และวิธีการที่จะบรรลุได้ผลลัพธ์ที่ต้องการ ทำให้ผู้ตามไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตน แต่อุทิศตนเพื่อองค์กร

2. ภาวะผู้นำแบบตามสบาย (Laissez-Faire leadership : LF) เป็นผู้นำที่หลีกเลี่ยงการแทรกแซงหรือรับผิดชอบการปฏิบัติงาน ภาวะผู้นำแบบตามสบาย เป็นลักษณะของความเชื่อที่ว่าให้ทุกคนทำในสิ่งของตนเอง ไม่มีวิสัยทัศน์เกี่ยวกับพันธกิจขององค์กร และความชัดเจนของเป้าหมาย วัตถุประสงค์การสื่อสารให้สมาชิกขององค์กรได้เข้าใจการวางแผน มีน้อยมากหรือไม่มีเลย ยังไม่มีความชัดเจนในวิธีการปฏิบัติเกี่ยวกับการตัดสินใจ การนิเทศและการให้ข้อมูลป้อนกลับ มีน้อยมาก เป็นลักษณะของการบริหารที่วิฤตเนื่องจากผู้นำไม่ใช้อำนาจ เป็นผลให้เกิดการแข่งขันระหว่างผู้ตามที่แสดงอำนาจ และภาวะผู้นำโดยใช้อำนาจอ้างอิง (Reference power) สภาพการณ์เช่นนี้มีแนวโน้มทำให้สมาชิกขององค์กรเกิดความขัดแย้งระหว่างพวกที่แข่งขันกัน ทำให้ขาดความร่วมมือที่จะกำหนดทิศทางการพัฒนากิจกรรมตามพันธกิจ และมีแนวโน้มที่สมาชิกขององค์กรจะมีแต่ความรู้สึกสับสน ความเป็นหน่วยเดียวกันมีน้อย และขาดขวัญและกำลังใจ

จากทฤษฎีภาวะผู้นำ นับได้ว่า ภาวะผู้นำเป็นตัวแปรหนึ่งที่สามารถส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดี และเพื่อเป็นการตรวจสอบว่า ภาวะผู้นำจะมีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติงาน ผู้วิจัยจึงได้กำหนดให้ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการศึกษาครั้งนี้ ประเทศไทยมีปัญหา ซึ่งเชื่อมโยงกันมากมายแทบทุกด้าน การแก้ไขปัญหาจึงไม่อาจแก้ไขเพียงด้านใดด้านหนึ่ง แต่ต้องให้คนทั้งสังคมเข้า

มีส่วนร่วมให้มากที่สุด จึงจำเป็นต้องมีภาวะผู้นำเพื่อให้การดำเนินงานต่าง ๆ สำเร็จไปได้ด้วยดีตามวัตถุประสงค์

2.7.4 ทฤษฎีนิเวศวิทยาชุมชน

นิเวศวิทยาชุมชน เป็นทฤษฎีที่อธิบายการจัดระเบียบ ชุมชนโดยเหตุผลทางนิเวศวิทยา โดยมีสาระสำคัญคือชุมชนมีการจัดระเบียบขึ้นมาจากสภาพนิเวศวิทยา ทำให้เกิดกลุ่มมารวมกันและปรับตัวอยู่ในพื้นที่เดียวกัน การจัดระเบียบของชุมชนจึงประกอบด้วย การจัดระเบียบระดับชีวภาพ (Biotic level) และระดับสังคม (Social level) ในระดับชีวภาพจะเห็นได้ ทุกแห่งที่มีสิ่งมีชีวิตต้องพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ชุมชนมนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยกัน แต่การจัดระเบียบระดับสังคมเกิดขึ้นกับมนุษย์เท่านั้น และเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ในชุมชนต้องมีหน่วยหรือระบบย่อยที่ต้องทำหน้าที่ของตนเพื่อรักษาคุณภาพในการก้าวไปสู่เป้าหมายของชุมชนอย่างมีระเบียบและเป็นระบบ หน่วยหรือระบบย่อยจะประกอบด้วยพืช สัตว์ สิ่งแวดล้อม อื่น ๆ ซึ่งไม่สามารถอยู่ตามลำพังได้ ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ต้องปรับตัวเข้าหากันและผูกพันกัน (สุวารี ศรีบุญ, 2545 : 15-16)

ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีนิเวศวิทยาชุมชนมา เพื่อนำมาเป็นแนวทางใน กระบวนการวิเคราะห์ชุมชนให้เห็นถึงสภาพของชุมชนบ้านห้วยโตกมีการรวมกลุ่มและปรับตัวอยู่ในพื้นที่จากสภาพนิเวศวิทยา มีวิถีชีวิตต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันกับป่าชุมชนอย่างไร

2.7.5 ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

แมรี ปาร์เกอร์ ฟอลเลท (อ้างถึงใน ศักดิ์ชัย ปัญหา, 2528 : 107) นักทฤษฎีการบริหารได้พยายามคิดค้นหาวิธีการบริหารที่จะทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น การบริหารแบบมีส่วนร่วมจัดเป็นแนวคิดการบริหารที่ยอมรับกันในยุคปัจจุบัน ว่าเป็นแนวคิดทางการบริหารที่เหมาะสมกับทุกยุคทุกสมัยและสอดคล้องกับการปกครองระบบประชาธิปไตยเพราะคำนึงถึงความสำคัญของผู้ร่วมทำงานทุกระดับ การบริหารแบบมีส่วนร่วมที่มาจากแนวคิดทางการบริหารงานเชิงมนุษยสัมพันธ์ (Human relations approach) และการบริหารเชิงพฤติกรรม (Behavioral approach) ฟอลเลท เน้นความสำคัญของกลุ่มมากกว่าบุคคล และมีความเชื่อว่าการวางแผนนั้นกลุ่มย่อมมาก่อนและมีผลเหนือบุคคล การมีส่วนร่วม (Participation) การร่วมมือ (Cooperation) การติดต่อสื่อสาร (Communication) การประสานงาน (Coordination) และการ

แบ่งอำนาจ (Sharing of authority) เป็นกระบวนการที่สำคัญอันจะนำไปสู่เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้การมีส่วนร่วมในการวางแผนเป็นหลักการที่มีประโยชน์เพราะทำให้สมาชิกในองค์การเกิดการพัฒนา เกิดความเข้าใจในหน่วยงานและทำให้ทุกคนสนองตอบเป้าหมายขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (สมยศ นาวิกาน, 2531 : 5)

จากทฤษฎีการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า สามารถนำหลักการมีส่วนร่วมมาใช้ในกระบวนการพัฒนารูปแบบของการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะชุมชนได้อย่างยั่งยืนต่อไปได้

2.7.6 ทฤษฎีแรงจูงใจ

แรงจูงใจ คือ ความต้องการของบุคคลที่จะฟันฝ่าอุปสรรคเพื่อบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีแนวโน้มในการทำงานให้สำเร็จเป็นสภาพจิตใจที่เรียนรู้ได้จากความสนใจต่องานและบุคคล โดยแต่ละบุคคลจะกำหนดมาตรฐานความสำเร็จของงานแตกต่างกันไปซึ่งแต่ละคนจะแข่งขันกับมาตรฐานที่ตนตั้งไว้ (John M. At Kinson, 1966 : 73 อ้างถึงใน ศราวุธ จุณวัฒน์, 2542 : 17)

ทฤษฎีแรงจูงใจสามารถสรุปสาระสำคัญได้ว่าความต้องการทางจิตวิทยาของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุดและได้จำแนกแรงจูงใจของมนุษย์ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้ (ศราวุธ จุณวัฒน์, 2542 : 18)

1. แรงจูงใจที่จะมีชีวิตอยู่ (Survival motives) เป็นแรงจูงใจที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ เช่น ความต้องการทางปัจจัย 4 อันได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค
2. แรงจูงใจทางสังคม (Social motives) ได้แก่ แรงจูงใจที่จะอยู่ในสังคมมีความสัมพันธ์กันในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความรัก มิตรภาพ ความต้องการที่จะปกครองตนเองหรือกลุ่ม
3. แรงจูงใจที่สร้างสัมพันธภาพแก่ตน (Ego-integrative motives) เป็นแรงจูงใจที่สร้างสัมพันธภาพแก่ตนเองในการที่จะดำเนินวิถีทางเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง มีความคิดสร้างสรรค์ที่ดี สร้างปรัชญาและความเชื่อมั่นให้กับตนเอง มีจุดมุ่งหมายของชีวิตอย่างแน่นอน

จากทฤษฎีเกี่ยวกับแรงจูงใจที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สรุปได้ว่า ความต้องการเป็นสิ่งที่สำคัญในการจูงใจให้บุคคลเกิดพฤติกรรม นอกจากนี้ยังมีสิ่งเร้าอื่น ๆ เช่น การยอมรับของ

สังคม สภาพบรรยากาศที่เป็นมิตร การบังคับบัญชา การให้รางวัลหรือกำลังใจหรือการทำให้เกิดความพอใจ เป็นเหตุจูงใจให้บุคคลเกิดพฤติกรรมได้ ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำมาปรับใช้ในการบวนการพัฒนารูปแบบของการจัดการพื้นที่ป่า โดยเกิดจากความสนใจหรือความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุริรัตน์ กฤษณะรังสรรค์ (2539 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการจัดการป่าขององค์กรชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติ : ศึกษากรณี หมู่บ้านก้อทุ่ง ตำบลก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน จากการศึกษา พบว่า พัฒนาการในการจัดการป่าของหมู่บ้านก้อทุ่งนั้นเริ่มจากการเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับป่า เคารพในสิ่งเหนือธรรมชาติ จากนั้นจึงกลายมาเป็นลูกจ้างรับจ้างตัดและติตราไม้ในสมัยที่มีการเปิดสัมปทานป่าบริเวณนั้น ซึ่งต่อมาเจ้าของสัมปทานป่าไม่ได้เปลี่ยนสถานภาพเป็นผู้อุปถัมภ์ของหมู่บ้าน ในที่สุด เมื่ออำนาจของผู้อุปถัมภ์คลาไคลตัวลงประกอบกับการทุจริตในการลักลอบตัดไม้เถื่อนของเจ้าหน้าที่จากภาครัฐ ชาวบ้านก้อทุ่งจึงเริ่ม มีการลักลอบตัดไม้เถื่อนเพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัว การตัดไม้ทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว จนต้องมีการประกาศเขตอุทยานฯ เพื่อรักษาสภาพป่าที่เหลืออยู่ในการประกาศแนวเขตอุทยานฯ ได้มีการสำรวจพบหมู่บ้านก้อทุ่ง จึงได้กั้นอาณาเขตของหมู่บ้านเป็นเขตจัดการพิเศษ ซึ่งการยินยอมให้ ชาวบ้านก้อทุ่ง อาศัยอยู่ได้นั้นเป็นการยอมรับสิทธิของชุมชนอย่างหนึ่ง

สหทัย วิเศษ (2539 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยามีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านของกลุ่มฮักป่าศรีถ้อย โดยศึกษาถึงบทบาทของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ทำงานด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำในจังหวัดพะเยา ศึกษาชุมชนตำบลศรีถ้อย และศึกษากลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเน้นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แนวคิดและ พัฒนาการ รวมทั้งมิติของภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำของกลุ่มฮักป่าศรีถ้อยซึ่งแบ่งออกเป็น 3 มิติ คือ เนื้อหา ลักษณะ และกระบวนการเกิด

จากการศึกษาพบว่ากลุ่มฮักป่าศรีถ้อยมีพัฒนาการมาจากการร่วมกันคัดค้านการสัมปทานทำไม้ และการประสบกับภัยแล้งที่เกิดขึ้นมาจากการตัดไม้ทำลายป่า จึงเกิดกิจกรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าที่มีทั้งกิจกรรมที่เกิดจากความรู้ประสบการณ์ และกิจกรรมที่เกิดจากการประยุกต์ประเพณีทาง

พุทธศาสนา โดยมีแนวคิดในการอนุรักษ์ คือการให้ชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่าโดยใช้กิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมและระบบนิเวศของชุมชนเป็นวิธีการกระตุ้นหรือชี้แนะให้ชาวบ้านตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ จากการทำกิจกรรมทำให้ป่าฟื้นตัว มีความอุดมสมบูรณ์ และยังกระตุ้นจิตสำนึกของชาวบ้านให้เกิดความตระหนักในการที่จะช่วยกันรักษาป่าอีกด้วย

การทำกิจกรรมของกลุ่มสัปดาห์ศรีถ้อย ถือว่าเป็นระบบความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำที่แบ่งออกเป็น 3 มิติ คือ

1. เนื้อหาของภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ มีองค์ความรู้ที่แสดงความสัมพันธ์ 3 ด้านคือ

1.1 องค์ความรู้ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มีการจัดความสัมพันธ์ที่จะให้คนอยู่ร่วมกันโดยการกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์เพื่อเป็นแนวทางให้คนในชุมชนปฏิบัติและการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดจิตสำนึกในการรักษาป่า

1.2 องค์ความรู้ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยพบความสัมพันธ์ผ่านระบบการประโยชน์จากป่า เพื่อการยังชีพเป็นหลักและระบบการผลิตเพื่อขายที่พึ่งพาและรักษาสมดุลของธรรมชาติ ในการพึ่งพาธรรมชาติทำให้ชาวบ้านเห็นใน重要性ของป่า และมีส่วนร่วมในการรักษาป่า ดังนั้นระบบการผลิตและวิถีชีวิตจึงมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศของชุมชน

1.3 องค์ความรู้ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติจะพบความสัมพันธ์โดยผ่านความเชื่อเรื่องผี และการนับถือพุทธศาสนาของชาวบ้าน โดยการแสดงความเคารพและขอบคุณธรรมชาติเพื่อสร้างระบบความสัมพันธ์และจิตสำนึกให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม

2. ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำมี 2 ลักษณะคือ

2.1 ลักษณะที่เป็นความรู้ ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ไขปัญหา คือการจัดการป่าชุมชนที่มีรากฐานมาจากการสังเกตสภาพแวดล้อม และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็นการจัดการที่ยึดหลักใช้เพื่อประโยชน์ส่วนรวมและการยังชีพเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และให้มีการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเหมาะสม

2.2 ลักษณะที่เป็นความเชื่อ ประเพณี หรือวัฒนธรรม คือ การปรับเปลี่ยน ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับคนเพื่อมาทำหน้าที่ และบทบาทเพื่อการอนุรักษ์ที่พบความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติและผี โดยการแสดงความเคารพนับถือ ทำให้มนุษย์เกิดการปรับเปลี่ยน พฤติกรรมที่มีต่อธรรมชาติ ดังนั้นการมีวิถีชีวิตภายใต้การมีคุณธรรมต่อธรรมชาติจะช่วยรักษา ความสมดุลของธรรมชาติไว้ได้

3. กระบวนการเกิดของภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ มีการเรียนรู้จากธรรมชาติ การนับถือศาสนาพุทธ และเชื่อในเรื่องผีผสมผสานกับความรู้ และเทคโนโลยีจากภายนอกที่เรียนรู้ด้วยตนเองและมีผู้อื่นถ่ายทอดให้แล้วสั่งสมไว้ในรูปของ พิธีกรรมเพื่อการอนุรักษ์โดยมีการปรับบทบาทหน้าที่ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ และถ่ายทอด ผ่านความเชื่อเรื่องผี และการนับถือพุทธศาสนาโดยการบอกเล่า การประกอบพิธีกรรม และผ่าน ระเบียบในการรักษาป่าที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนความรู้หรือภูมิ ปัญญาเดิมของชาวบ้าน ให้เป็นความรู้ใหม่ที่มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเพิ่ม คุณค่าให้กับความรู้นั้น

สุทัศน์ กีฬาแปง (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในโครงการพัฒนาป่าชุมชน อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่โดยเน้นศึกษาถึง ลักษณะของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชน และปัญหา อุปสรรคต่าง ๆ ในการดำเนิน กิจกรรมในโครงการพัฒนาป่าชุมชน รวมทั้งศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในโครงการพัฒนาป่าชุมชนกับปัจจัยด้านบุคคล เศรษฐกิจ สังคมและจิตวิทยา การศึกษา ครั้งนี้ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากคณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน 120 คน และประชาชนที่เป็นหัวหน้าครัวเรือน 12 หมู่บ้าน ใน 2 ตำบล ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 109 คน รวมทั้งสิ้น 229 คน โดย การใช้แบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงบรรยาย การทดสอบไคสแคว์ ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนมากมีอายุอยู่ในวัยกลางคน มีอายุ ระหว่าง 31-50 ปี มีระดับการศึกษาอยู่ใน ระดับประถมศึกษา และเป็นประชาชนที่อยู่ในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ มีรายได้ของครอบครัวและรายได้ จากของป่าเฉลี่ยน้อยกว่า 20,000 บาท ต่อปี มีความต้องการไม้ใช้สอยในครัวเรือน เพื่อเป็นวัสดุใน การสร้างที่อยู่อาศัย มีความคาดหวังในผลประโยชน์ตอบแทนด้านมีสิ่งแวดล้อมที่ดี เช่น น้ำ อากาศ ความ สมบูรณ์ของดินป่า ดินมีสภาพที่สมดุลและยั่งยืน อยู่ในระดับมากที่สุด สำหรับการติดต่อกับ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อรับทราบข้อมูล/ข่าวสารเกี่ยวกับโครงการพัฒนาป่าชุมชนจาก เจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่อยู่ในระดับปานกลาง ในด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาป่าชุมชน พบว่า ในด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในโครงการพัฒนาป่าชุมชนอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อ

คำถาม โดยมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการพิจารณาปัญหาการตัดสินใจแก้ปัญหาดังต่าง ๆ เช่น ปัญหาการดูแลสภาพป่า ปัญหาป่าไม้ถูกทำลาย เกี่ยวกับการตัดสินใจในการพิจารณา ผลประโยชน์ที่ได้จากป่าชุมชน แต่มีส่วนร่วม ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการคัดเลือก คณะกรรมการ โครงการพัฒนาป่าชุมชนน้อย ในด้านการปฏิบัติการ มีส่วนร่วมในการปฏิบัติการเกี่ยวกับการปลูกป่าชุมชน อยู่ในระดับมาก รองลงมา มีส่วนร่วมเกี่ยวกับการบำรุง ป่าชุมชน เช่น การกำจัดวัชพืช การทำแนวกันไฟ และการปฏิบัติการเกี่ยวกับการดำเนิน การตามระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับของโครงการพัฒนาป่าชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง ส่วน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการเกี่ยวกับการจัดทำเรือนเพาะชำกล้าไม้ และ การดำเนินการจัดตั้งกองทุน พัฒนา หมู่บ้านด้านป่าไม้ อยู่ในระดับน้อย สำหรับด้านผล ประโยชน์จากป่าชุมชนมีส่วนร่วมใน ผลประโยชน์เกี่ยวกับจากห้วย หนองน้ำสาธารณะ เพื่อการเกษตรกรรมอยู่ในระดับปานกลาง และเกี่ยวกับการ ใช้พื้นที่ป่าชุมชนเพื่อการเกษตรกรรมอยู่ในระดับน้อย ส่วนด้านการประเมินผล มีส่วนร่วมในการ ประเมินผลเกี่ยว กับ การพิจารณาถึงความเหมาะสมของกฎเกณฑ์ ระเบียบและข้อบังคับของโครงการพัฒนา ป่า ชุมชน และเกี่ยวกับการพิจารณาถึง การทำงานของคณะกรรมการป่าชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง ใน ด้านปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ในการดำเนินกิจกรรมในโครงการพัฒนาป่าชุมชน พบว่า มีปัญหาด้าน ประชาชน ขาดความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินกิจกรรมในโครงการพัฒนา ป่าชุมชนขาดงบประมาณ สนับสนุนการทำกิจกรรม จากหน่วยงานของรัฐ ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างการมีส่วนร่วมของ ประชาชน ในโครงการพัฒนาป่าชุมชนกับปัจจัยด้านบุคคล เศรษฐกิจ สังคมวิทยาและจิตวิทยา พบว่า ปัจจัยด้านอายุ ตำแหน่งทางสังคม ความต้องการไม้ใช้สอยในครัวเรือน รายได้จากของป่าและการติดต่อกับ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมใน ด้านการตัดสินใจในโครงการพัฒนาป่าชุมชน ปัจจัย ด้านความต้องการไม้ใช้สอยในครัวเรือน และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ ป่าไม้ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ในด้านการปฏิบัติการในโครงการพัฒนาป่าชุมชน ปัจจัยด้านตำแหน่งทางสังคม ความต้องการไม้ใช้ สอยในครัวเรือน รายได้จากของป่า ความคาดหวังในผลประโยชน์ และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในด้านผลประโยชน์จากป่าชุมชนในโครงการพัฒนาป่าชุมชน ปัจจัยด้าน อายุ ตำแหน่งทางสังคม ความต้องการไม้ใช้สอยในครัวเรือน และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ มี ความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในด้านการประเมินผลของประชาชนในโครงการพัฒนาป่าชุมชน สำหรับ ปัจจัย ด้านระดับการศึกษา รายได้ของครัวเรือน ไม่มีความสัมพันธ์ กับ การมีส่วนร่วมในด้านการตัดสินใจ ด้านการปฏิบัติการ ด้านผลประโยชน์จากป่าชุมชน และในด้านการประเมินผลในโครงการพัฒนาป่า ชุมชน

พินทอง ดอกไม้แก้ว (2545 : บทคัดย่อ) การศึกษาวิจัย เรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จใน การสร้างป่าชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนบ้านกุ่มน้ำ อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการสร้างป่าชุมชนและอุปสรรคปัญหาและวิธีแก้ปัญหาในการสร้างป่า

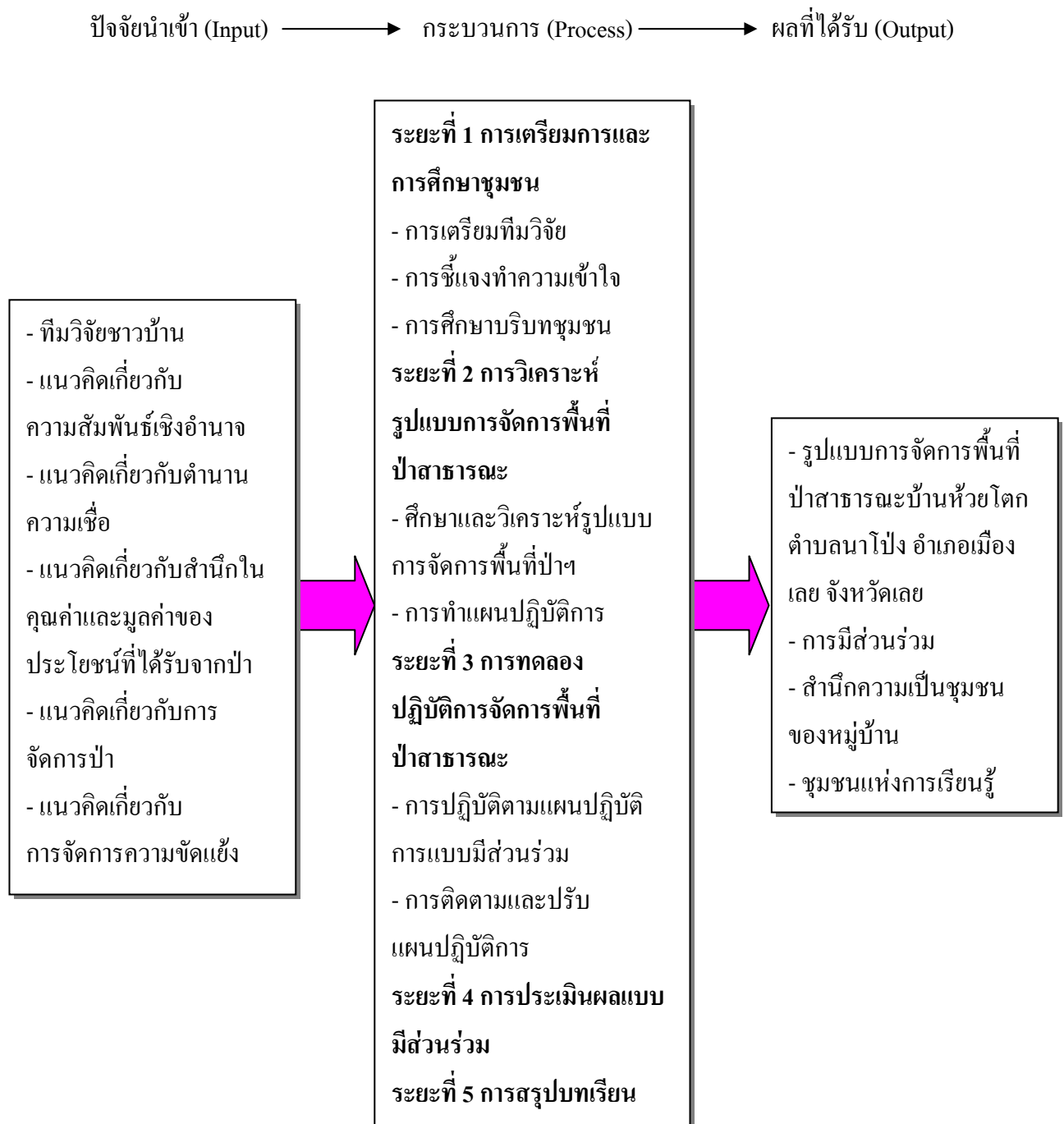
ชุมชน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ จากการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการสร้างป่าชุมชนบ้านกุ่มเนิน ปัจจัยแรกคือระบบความเชื่อที่เกี่ยวกับการรักษาป่าโดยความเชื่อเดิมของชาวบ้าน กุ่มเนินมี ความเชื่อในเรื่อง ผีป่า ผีน้ำ และจิด ปัจจัยที่สองได้แก่ ศักยภาพของคนในชุมชนในการจัดการป่าชุมชนมีผู้ใหญ่บ้านและรองเจ้าอาวาส วัดบ้านกุ่มเนิน ที่เป็นผู้หน้าที่เข้มแข็งใน การสร้างจิตสำนึกในเรื่องป่าชุมชน ตลอดจนคนในชุมชนให้ความร่วมมือโดยมีกฎกติกาเป็นแนวปฏิบัติของคนในชุมชน บ้านกุ่มเนิน ปัจจัยที่สาม ได้แก่ การพึ่งพาอาศัยป่าของคนในชุมชนบ้านกุ่มเนิน มีลักษณะภูมิศาสตร์เป็นภูเขามีสป้าล้อมรอบหมู่บ้านวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านกุ่มเนินต้อง พึ่งพึ่งป่า เพื่อดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านกุ่มเนิน และปัจจัยที่สี่คือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการรักษาป่าชุมชนของชาวบ้านกุ่มเนิน ร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน เช่น การบวชป่า ทำแนว กันไฟตรวจเขตป่า และการปลูกป่า อุปสรรคปัญหาในการสร้างป่าชุมชนบ้านกุ่มเนิน มีดังนี้ คือ นโยบายของรัฐเปิด สัมปทานป่าไม้ให้กับนายทุน ทำให้ป่าบ้านกุ่มเนิน หมดสภาพการเป็นป่าที่สมบูรณ์ และปัญหาที่ทำกินของชาวบ้านที่ไม่เพียงพอต่อการยังชีพของคนในชุมชนบ้านกุ่มเนิน ตลอดจนความขัดแย้งในหมู่บ้านกุ่มเนิน ระหว่างคนในชุมชนและนายทุน ระหว่างคนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ คนในชุมชนและคนในชุมชนใกล้เคียง และคนในชุมชนเดียวกัน ทำให้เกิดปัญหาในการสร้างป่าชุมชน แนวทางการแก้ปัญหาการทำลายป่าชุมชนคือ ให้อธิบดียกเลิกสัมปทานป่าไม้และปิดป่า การส่งเสริมและสนับสนุนอาชีพทางเลือกใหม่ คือ การแปรรูปกระเทียม กล้วย และปลา เพื่อเพิ่มรายได้จากการหาของป่าและมีการสร้างเครือข่าย ป่าชุมชน กลุ่มน้ำแม่มอก เพื่อสร้างความเข้มแข็งในการสร้างป่าชุมชนเพื่อช่วยเหลือ ซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนใกล้เคียง แนวคิดวิธีการรักษาป่าและสร้างป่าโดยใช้มิติทางวัฒนธรรมคนร่วมอยู่กับป่าต่างกลมกลืนนี้ เป็นวิธีที่สร้างความสำเร็จในการรักษาป่าให้ยั่งยืนโดยต้องอาศัย การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการทำกิจกรรมทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการรักษาป่า ตลอดจนต้องได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจังจากฝ่ายบ้านเมือง

วิเศษ สุจินพรัหม(ม.ป.ป.: บทคัดย่อ)การศึกษา "การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชน จังหวัด ลำพูน" ในครั้งนี้ ได้ใช้กรอบคิดทางสังคมวิทยาว่าด้วยพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในชุมชน ซึ่งประกอบด้วย แนวคิดเรื่องความรู้หญิงชายในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน แนวคิดเรื่องสิทธิ หญิงชายในการเข้าถึงและควบคุมป่าชุมชน และแนวคิด เรื่องการเคลื่อนไหวของผู้หญิงชายในพื้นที่ สาธารณะของป่าชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ หญิงชายในการจัดการและใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน เชื่อมโยงกับการแบ่งพื้นที่หญิงชายในการเข้าถึงป่าชุมชนและพื้นที่ในการผลิต 2) เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์หญิงชาย ภายใต้บริบททางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และ

สิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งมีผลต่อการใช้ประโยชน์และเข้าถึงป่าชุมชน และ 3) เพื่อศึกษาการเคลื่อนไหวของผู้หญิงจากพื้นที่ภายในบ้านเข้าสู่พื้นที่สาธารณะ โดยให้ความสนใจกับการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิง ที่เป็นบทบาทที่แอบแฝงมาสู่บทบาทในการเข้าร่วมตัดสินใจในกิจกรรมทางสาธารณะของชุมชน งานศึกษาป่าชุมชนที่ผ่านมามีความสำคัญและเป็นหญิงชาย และมองชุมชนว่าผสมผสานกันดี และสามารถจัดการทรัพยากรภายในท้องถิ่นตนเองได้ ต่อมาก็มีการปรับเปลี่ยนโดยใช้แนวคิดทางชนชั้นมาศึกษาป่าชุมชนด้วย และมองว่าแท้จริงแล้วชุมชนมีทั้งความร่วมมือและความขัดแย้งกันมาตลอด แต่ละชนชั้นที่เคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชนเข้าใจ และต้องการใช้ประโยชน์จาก พ.ร.บ. ป่าชุมชนแตกต่างกัน ในการศึกษาครั้งนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า นอกจากชนชั้นแล้ว ยังมีเพศอีกด้วยที่มีความเข้าใจและต้องการใช้ประโยชน์ต่างจากผู้ชายในชุมชน และผู้หญิงมีพื้นที่ภายในชุมชนที่เป็นพื้นที่สาธารณะที่ผู้หญิงสามารถแสดงบทบาทได้มาเป็นตัวเสริมให้สามารถก้าวเข้าไปมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะระดับจังหวัด และในระดับที่กว้างกว่านั้นได้ผลการศึกษาในครั้งนี้ พบว่าเงื่อนไขที่ทำให้ผู้หญิงต้องออกมาเคลื่อนไหวเรื่องการจัดการป่าชุมชนนั้น แบ่งออกเป็น 2 เงื่อนไข คือ 1) เงื่อนไขภายนอกหรือรัฐและนายทุน ได้ทำการปิดล้อมและขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มมากขึ้น การปิดล้อมส่งผลให้ผู้หญิงไม่สามารถเข้าไปเก็บหาของป่าเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันได้อีกต่อไป ขณะเดียวกัน องค์กรพัฒนาเอกชนได้พัฒนายุทธศาสตร์ทางการเมืองในการได้มาซึ่งพระราชบัญญัติ ป่าชุมชน โดยการจัดตั้งเครือข่ายป่าชุมชน ทำให้ผู้หญิงในหมู่บ้านที่มีการจัดการป่าชุมชนเป็นของตนเองมีโอกาสแสดงตัวตนในฐานะนักรักในเวทีเครือข่ายได้ และ 2) เงื่อนไขภายใน คือ ในการก่อตั้งหมู่บ้านทุ่งยาวนั้น ผู้นำได้รักษาพื้นที่ป่าแห่งหนึ่งไม่ให้มีการตัดฟันต้นไม้ที่เรียกกันว่า “ป่าน้ำจ๋า” ให้เป็นที่สถิตของ “ผีเจ้าพ่ออยู่คำ” โดยอัญเชิญมาเป็นเจ้าดูแลปกป้องหมู่บ้านทุ่งยาว และมีการจัดการป่าชุมชนนับแต่นั้นมาจากเงื่อนไขภายในนี้ ผู้หญิงก็ได้ใช้พื้นที่ชุมชนอันเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชนที่ผู้หญิงสามารถมีบทบาทควบคุม และตรวจสอบการจัดการป่าชุมชนได้นับแต่นั้นมา การเคลื่อนไหวในเรื่องป่าชุมชน สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แบบ คือ 1) การเคลื่อนไหวภายในชุมชน ผู้หญิงจะเคลื่อนไหวในสถานที่ที่เป็นขอบเขตของตน และมีการใช้กฎเกณฑ์ตามประเพณีในการควบคุมและตรวจสอบการจัดการป่าชุมชนที่ดำเนินการโดยผู้ชาย ด้วย นอกจากนั้น เมื่อได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว ผู้หญิงให้ความสนใจในกระบวนการเก็บผลผลิตที่ไม่ใช่ไม้จากป่าชุมชน ส่วนผู้ชายให้ความสนใจในกระบวนการตัดไม้มา สร้างบ้าน และ 2) ผลการเคลื่อนไหวภายนอกชุมชน โดยการเป็นกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดลำพูน ทำให้มีโอกาสแสดงบทบาท และความสามารถได้ จากประสบการณ์ประชุมเครือข่าย ผู้หญิงมีความเชื่อมั่นในการดำเนินกิจกรรมป่าชุมชนในหมู่บ้านของตนเองเพิ่มมากขึ้น โดยผู้หญิงได้เข้าไปมีบทบาทในการควบคุมงบประมาณเครือข่ายการเรียนรู้ป่าชุมชน และแสดงตัวเป็น “แม่บ้านอนุรักษ์” ในชุมชน

2.9 กรอบแนวคิดของการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำมาเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดของการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อศึกษาสภาพการณ์ปัจจุบันและปัญหาในการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก และพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

- 3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- 3.2 เครื่องมือและเทคนิคที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล
- 3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 3.5 แผนการดำเนินการวิจัย
- 3.6 แผนปฏิบัติการดำเนินงาน
- 3.7 กระบวนการวิจัยและผลการดำเนินการวิจัย

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

3.1.1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ประชาชนบ้านห้วยโตก หมู่ 1 ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย จำนวน 201 ครอบครัว และประชากรจำนวน 987 คน โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) และชาวบ้านที่เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ สุ่มตัวอย่างด้วยวิธีให้คนแรกบอกชื่อคนต่อไป (Snowballs) และการประชาสัมพันธ์เชิญชวนเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ

3.1.2 พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย จำนวน 1,402 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา

3.2 เครื่องมือและเทคนิคที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยใช้เครื่องมือและเทคนิค ดังนี้

3.2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.2.1.1 การสัมภาษณ์ข้อมูลชุมชน เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช.2ค) ปี พ.ศ. 2550 ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน (จปฐ.) ของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

3.2.1.2 กล้องถ่ายรูปภาพ และเครื่องคอมพิวเตอร์ ผู้วิจัยได้ใช้กล้องถ่ายรูปภาพเพื่อบันทึกภาพกิจกรรม และกระบวนการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุด

3.2.1.3 แบบบันทึกกิจกรรม ในการดำเนินกิจกรรมการวิจัยต่าง ๆ ผู้วิจัยจะมีแบบบันทึกกิจกรรม เพื่อบันทึกกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งหมด ตั้งแต่การประสานงานกับชุมชน การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การตรวจติดตามการปฏิบัติการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย และบันทึกกิจกรรมเป็นข้อมูลสำคัญในการวิเคราะห์และเขียนรายงานการวิจัย

3.2.1.4 การสังเกต (Observation) ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) เป็นเครื่องมือประกอบการสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยสังเกตสภาพที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

3.2.2 การใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

3.2.2.1 แผนที่ความคิด (Mind Mapping) เกี่ยวกับรวบรวมความคิด จัดรูปความคิด ข้อมูลความเป็นมาของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

3.2.2.2 การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยใช้การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย(Stakeholder)ในชุมชนบ้านบ้านโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย มาร่วมกันวิเคราะห์สภาพการณ์ปัจจุบัน และปัญหาของชุมชนร่วมกัน และร่วมกันแสวงหาแนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน บ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

3.2.2.3 การใช้เทคนิค A-I-C (Appreciation Influence Control) เป็นเครื่องมือหรือเทคนิคสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์สภาพการณ์อดีต ปัจจุบัน อนาคต และปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการชุมชน บ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

3.3.1 ขอนหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากผู้นำชุมชน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และผู้สูงอายุที่เป็นที่เคารพนับถือของชุมชน

3.3.2 ลงพื้นที่แนะนำทีมงานวิจัยและพูดคุยสร้างความสัมพันธ์ ความเป็นกันเอง เพื่อให้เกิดความคุ้นเคย เชื่อใจ (Rapport) และประเมินความสนใจของชุมชนต้นน้ำที่จะเข้าร่วมโครงการวิจัยเพื่อการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน

3.3.3 กำหนดขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล หลังจากชุมชนยอมรับและให้ความไว้วางใจที่จะเข้าร่วมโครงการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนรวบรวมข้อมูล ดังนี้

3.3.3.1 ศึกษาบริบทชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย โดยศึกษาเอกสารต่าง ๆ และรวบรวมข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น งานวิจัย เอกสารวิชาการ แบบสำรวจพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช. 2 ค) ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) เป็นต้น โดยสร้างความคุ้นเคยและสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับชุมชน สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) เกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน เพื่อการประสานงานกับชุมชนและสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับชุมชน

3.3.3.2 วิเคราะห์สภาพสภาพปัญหา และร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน โดยใช้การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

3.3.3.4 จัดทำแผนปฏิบัติการการพัฒนาารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน

3.3.3.5 การติดตามและประเมินผล เพื่อสรุปบทเรียน

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis) โดยใช้ข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมได้มาประมวลผลในรูปของการพรรณนา และความเรียงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย ผลที่ได้รับจากการวิจัย บทเรียนที่ได้รับ สรุปผลอภิปราย และข้อเสนอแนะ

3.5 แผนปฏิบัติการ

แผนการปฏิบัติงานวิจัย เพื่อการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนการวิจัยออกเป็น 4 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การเตรียมการและการศึกษาชุมชน

1. การชี้แจงทำความเข้าใจโครงการวิจัย
2. การเตรียมทีมวิจัย
3. การศึกษาบริบทชุมชน

ระยะที่ 2 การวิเคราะห์รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะ

1. ศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าฯในอดีตและปัจจุบัน
2. การพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าฯ
3. จัดทำแผนปฏิบัติการ

ระยะที่ 3 การทดลองปฏิบัติการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะ

1. การปฏิบัติตามแผนแบบมีส่วนร่วม
2. การติดตามและปรับแผนปฏิบัติการ

ระยะที่ 4 การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

ระยะที่ 5 การสรุปบทเรียน

3.6 กระบวนการพัฒนาโจทย์การวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการพัฒนาโจทย์การวิจัย เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย โดยมีขั้นตอนดังนี้

3.6.1 วัตถุประสงค์ในการพัฒนาโจทย์

- 3.6.1.1 เพื่อค้นหาปัญหาการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน
- 3.6.1.2 เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกัน
- 3.6.1.3 เพื่อให้มีการวางแผนการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน

3.6.2 วิธีดำเนินการกิจกรรม/เครื่องมือที่ใช้/กระบวนการ

- 3.6.2.1 เข้าพบชี้แจงผู้นำชุมชน
 - 3.6.2.2 นัดหมายชี้แจงจุดประสงค์กับผู้นำชุมชน
 - 3.6.2.3 กำหนดวิธีการประชุม ดำเนินการประชุม สรุปผลการประชุม
- โดยใช้เครื่องมือแผนที่ความคิด (Mind map) ในการพัฒนาโจทย์

3.6.3 ผลการพัฒนาโจทย์การวิจัย

ผู้วิจัยได้จัดประชุมผู้เชี่ยวชาญ ตัวแทนภาคราชการ และภาคประชาชน ในวันที่ 7 พฤษภาคม 2551 เวลา 10.00 น. สถานที่ศาลา วัดนครบาล บ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมในวันพัฒนาโจทย์ มีอาจารย์ที่ปรึกษาไปร่วม 3 ท่าน คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุทิน สุขคง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อานนท์ ผกากรอง และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมพงษ์ คุลยอนุกิจ รวมทั้งตัวแทนภาคราชการชุมชนและผู้อาวุโสของชุมชนประมาณ 50 คน ผลที่ได้จากกิจกรรม การพัฒนาโจทย์ มีดังนี้

- 3.6.3.1 ได้ทราบความเป็นมาของชุมชนในอดีตรวมชนแรกเริ่มอย่างไร
- 3.6.3.2 การมีส่วนร่วมจากการประชุมของชุมชนในการระดมความคิดในอดีต
- 3.6.3.3 มีแนวทางการจัดการปัญหาของชุมชนในการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน บ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย
- 3.6.3.4 บทเรียนที่ได้จากการทำกิจกรรม/ปัญหา/การแก้ปัญหาของกระบวนการพัฒนาโจทย์ ทราบปัญหาที่ร่วมคิด และแนวทางเพื่อการดำเนินการปฏิบัติในการพัฒนารูปแบบ การจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก

3.7 กระบวนการพัฒนาโครงการวิจัย

3.7.1 วัตถุประสงค์

3.7.1.1 เพื่อพัฒนากระบวนการและรูปแบบการศึกษาวิจัยแบบการมีส่วนร่วม และเกิดจากความต้องการของชุมชน

3.7.1.2 เพื่อให้มีแผนการปฏิบัติของชุมชน

3.7.2 วิธีดำเนินการกิจกรรม/เครื่องมือที่ใช้/กระบวนการ

3.7.2.1 ประชุมกลุ่มย่อย

3.7.2.2 สอบถามแลกเปลี่ยน เรียนรู้

3.7.2.3 บันทึกภาพถ่ายกิจกรรมของกลุ่มย่อย

3.7.3 ผลการพัฒนาโครงการวิจัย

ผู้วิจัยได้จัดประชุมในวันที่ 8 พฤษภาคม 2551 เวลา 09.00 น. บ้านเลขที่ 117 หมู่ที่ 1 บ้านห้วยโตก โดยมีประชุมกลุ่มย่อย ผู้เข้าร่วมกิจกรรม พัฒนาโครงการ เป็นราษฎรที่เข้าร่วมกิจกรรม 20 คน ผลที่ได้จากการจัดประชุมกลุ่มย่อยเชิงปฏิบัติการทำให้โครงการวิจัยมีข้อมูลที่สามารถนำไปวิเคราะห์รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าฯ ในอดีตและปัจจุบันได้

3.8 กระบวนการสร้างทีมวิจัยและพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย

3.8.1 วัตถุประสงค์การสร้างทีมวิจัย

3.8.1 เพื่อค้นหาผู้ช่วยวิจัย

3.8.2 เพื่อให้ผู้ช่วยวิจัยมีความรู้ความเข้าใจของบทบาทนักวิจัย

3.8.3 เพื่อให้สามารถปฏิบัติการวิจัยได้อย่างสมบูรณ์และถูกต้อง

3.8.2 วิธีดำเนินการกิจกรรม/เครื่องมือที่ใช้/กระบวนการ

3.8.2.1 คัดเลือกผู้ช่วยวิจัยที่เป็นตัวแทนของกลุ่ม

3.8.2.2 พุดคุยแนะนำและประชุมกลุ่มย่อยผู้ช่วยวิจัย

3.8.2.3 กำหนดบทบาทและกิจกรรมของโครงการวิจัย

3.8.3 ผลการสร้างทีมและพัฒนาศักยภาพผู้ช่วยนักวิจัย

ผู้วิจัยได้จัดประชุมกลุ่มย่อยเพื่อคัดเลือกและขอความสมัครใจในการเป็นผู้ช่วยนักวิจัยในวันที่ 12 ตุลาคม 2551 เวลา 13.00 น. ศาลาวัฒนธรรมบาล บ้านห้วยโตก ผลที่ได้จากกิจกรรมได้คัดเลือกผู้ช่วยวิจัยจำนวน 7 คน คือ

1) นายสวาท หามณี	อดีตผู้ใหญ่บ้านบ้านห้วยโตก
2) นางทัศนพร นาหิรัญ	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านห้วยโตก
3) นางบุญถึง แสนวิลัย	อดีตผู้ใหญ่บ้านบ้านห้วยโตก
4) นางพิกุล นามวงศ์	ราษฎรบ้านห้วยโตก
5) นายบุญเรียน สุริยะ	ไวยาวัจกรวัดนครบาล
6) นายสำเนียง วงษ์ป๋อง	ราษฎรบ้านห้วยโตก
7) นายบุญป๋อง พลชา	ปราชญ์ชาวบ้าน

โดยมีนายสมาน แสนวิลัย อดีตสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลนาโป่ง เป็นผู้ร่วมให้ข้อมูล

3.9 กระบวนการศึกษาบริบทชุมชน

เป็นการศึกษาบริบทชุมชนโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ปัญหา และตัดสินใจ ในประเด็นต่างๆ ได้แก่ สภาพสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการเมืองการปกครอง เป็นต้น

3.9.1 วัตถุประสงค์

- 3.9.1.1 เพื่อให้ชุมชนได้ทราบลักษณะทางกายภาพและวัฒนธรรมของชุมชน
- 3.9.1.2 เพื่อให้ชุมชนทราบต้นทุน ลักษณะเด่นและลักษณะด้อยของชุมชน
- 3.9.1.3 เพื่อให้ชุมชนทราบปัญหาของชุมชน

3.9.2 วิธีดำเนินการกิจกรรม/เครื่องมือที่ใช้/กระบวนการ

- 3.9.2.1 สัมภาษณ์บุคคลและบันทึกข้อมูล
- 3.9.2.2 ค้นหาจากข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน
- 3.9.2.3 บันทึกภาพถ่ายกิจกรรมประกอบ
- 3.9.2.4 ประชุมกลุ่มย่อย

3.9.3 ผลการศึกษาบริบทชุมชน

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษาบริบทชุมชนตั้งแต่วันที่ 6-26 พฤศจิกายน 2551 สัมภาษณ์เชิงลึก พ่อเฒ่า พ่อแก่ อดีตผู้นำท้องถิ่นจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีราษฎรบ้านห้วยโศก ประมาณ 20 คน พบว่า ผลที่ได้จากกิจกรรม เป็นข้อมูลบริบทชุมชนและปัญหาโดยทั่วไป และเป็นบทเรียนที่ได้จากการทำกิจกรรม/ปัญหา/การแก้ปัญหา ช่วยให้ผู้วิจัย ได้ทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะเหตุแห่งการแย่งชิงพื้นที่ปลูกยางพารา เนื่องจากได้รับแจกพันธุ์โดยไม่ต้องซื้อเมื่อปลูกแล้วได้ที่ดิน และทราบถึงขนาดและความรุนแรงของปัญหา

บทที่ 4

บริบทชุมชน

จากศึกษาการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวข้องกับบริบทของชุมชนบ้านห้วยโตก ดังต่อไปนี้

- 4.1 สภาพทางกายภาพของชุมชน
- 4.2 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน
- 4.3 สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน
- 4.4 สภาพทางการเมืองการปกครองของชุมชน
- 4.5 สภาพทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

4.1 สภาพทางกายภาพ

4.1.1 ประวัติชุมชน

ชุมชนบ้านห้วยโตกเริ่มก่อสร้างบ้านเรือนเป็นหมู่บ้าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2400 อยู่ในทิศตะวันตกของแม่น้ำเลย เดิมที่ตั้งหมู่บ้านเป็นที่ราบลาดชัน มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งราษฎรส่วนใหญ่มาจากหมู่บ้านนาบอน ตำบลชัยพฤกษ์ ที่แยกจากตำบลเมืองเลยในอดีต ได้อพยพมาบุกเบิกที่ดินทำการเกษตร เพาะปลูกพืชไร่ โดยการนำของ พ่อขุนนารักษ์ สุริยะ และนายเนาะ อาจแก้ว ได้ร่วมกันก่อตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นโดยร้องขอจากนายอำเภอวังสะพุง ชื่อว่าหมู่บ้านวังแท่นน้อย สาเหตุที่ชื่อว่าบ้านวังแท่นน้อยนั้น แต่ก่อนตรงหมู่บ้านกลางลำแม่น้ำเลย มีแท่นหินเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่สวยงามมาก อยู่ต่อมาหลายปี คลื่นพังทับถมจนพังหายไป บ้านวังแท่นน้อยนี้ขึ้นกับตำบลหัวขัว อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย นายอำเภอวังสะพุง ในขณะนั้นชื่อ หลวงภูมิ ท่านได้แต่งตั้งพ่อขุนนารักษ์ สุริยะ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก และเป็นต้นตระกูลของนามสกุล “สุริยะ” ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 2 คือ นายอินทร์ คำบุชา และผู้ใหญ่บ้านคนที่ 3 คือ นายพรม หามณี

จนถึงปี พ.ศ. 2480 หลวงพิศาล สารกิจ นายอำเภอวังสะพุง ขณะนั้นได้เปลี่ยนชื่อบ้านวังแท่นน้อย เป็นบ้าน “ห้วยตก” เนื่องจากมีลำน้ำ 2 สาย โดยสายที่ 1 ไหลออกจากเทือกเขาภูใหญ่ เรียกว่า ซำใหญ่ สายที่ 2 ไหลออกจากภูเขากุทอก และมีต้นไผ่เคยเกิดขึ้นตามร่องน้ำ จึง

เรียกว่า ซ้ายเตย ลำน้ำ 2 สายนี้ ไหลมารวมกันเป็นลำห้วยและไหลตกลงแม่น้ำเลย จึงเรียกหมู่บ้านตามลำห้วยที่ตกลงแม่น้ำเลยว่า “ห้วยตก”

ในปี พ.ศ. 2484 นายกล้า สุพันธ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 4 ได้โอนหมู่บ้านห้วยโตกมาขึ้นกับ ตำบลเมือง จังหวัดเลย ซึ่งมีกำนันตำบลเมืองในขณะนั้นชื่อ นายมา โสมนคร นายอำเภอชื่อ ขุนภิบาล สุขประชา และผู้ว่าจังหวัดเลยชื่อ นายเทียน กำเนิดเพชร

ต่อมาหมู่บ้านห้วยโตกก็ถูกโอนมาขึ้นกับตำบลนาโป่ง ด้วยเหตุที่ว่าใกล้กับความสะดวกในการมาติดต่อราชการ กำนันตำบลนาโป่งขณะนั้นชื่อ นายพร สุขทองสา นายอำเภอเมืองชื่อนายสุข ศิริสัมพันธ์ และในปี พ.ศ. 2490 ได้มีครูสอนนักเรียน โดยใช้ศาลาวัดนครบาลเป็นโรงเรียน โดยนายทอง แก้วศิริ เป็นอาจารย์ใหญ่ นายไส ปุสา เป็นครูผู้ช่วย ได้ปรึกษาหารือกันแล้วเขียนใต้กระดานดำให้นักเรียนอ่านคำว่า บ้านห้วยตก เป็นบ้านห้วยโตก และต่อมาก็เป็น บ้านห้วยโตก ตั้งแต่นั้นมา

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 5 คือ นายอินทร์ คำบุชา

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 6 คือ นายไธ โสมาศรี เกิดวัดไทรทอง

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 7 คือ นายแก้ว สุริยะ มีระบบสูบน้ำด้วยไฟฟ้า

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 8 คือ นายสวาท หามณี มีระบบประปาหมู่บ้านสะพานน้ำเลย

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 9 คือ นายสมภาร คำดี

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 10 คือ นางบุญถึง แสนวิสัย

ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 11 คือ นายชัยชาญ ยูพา

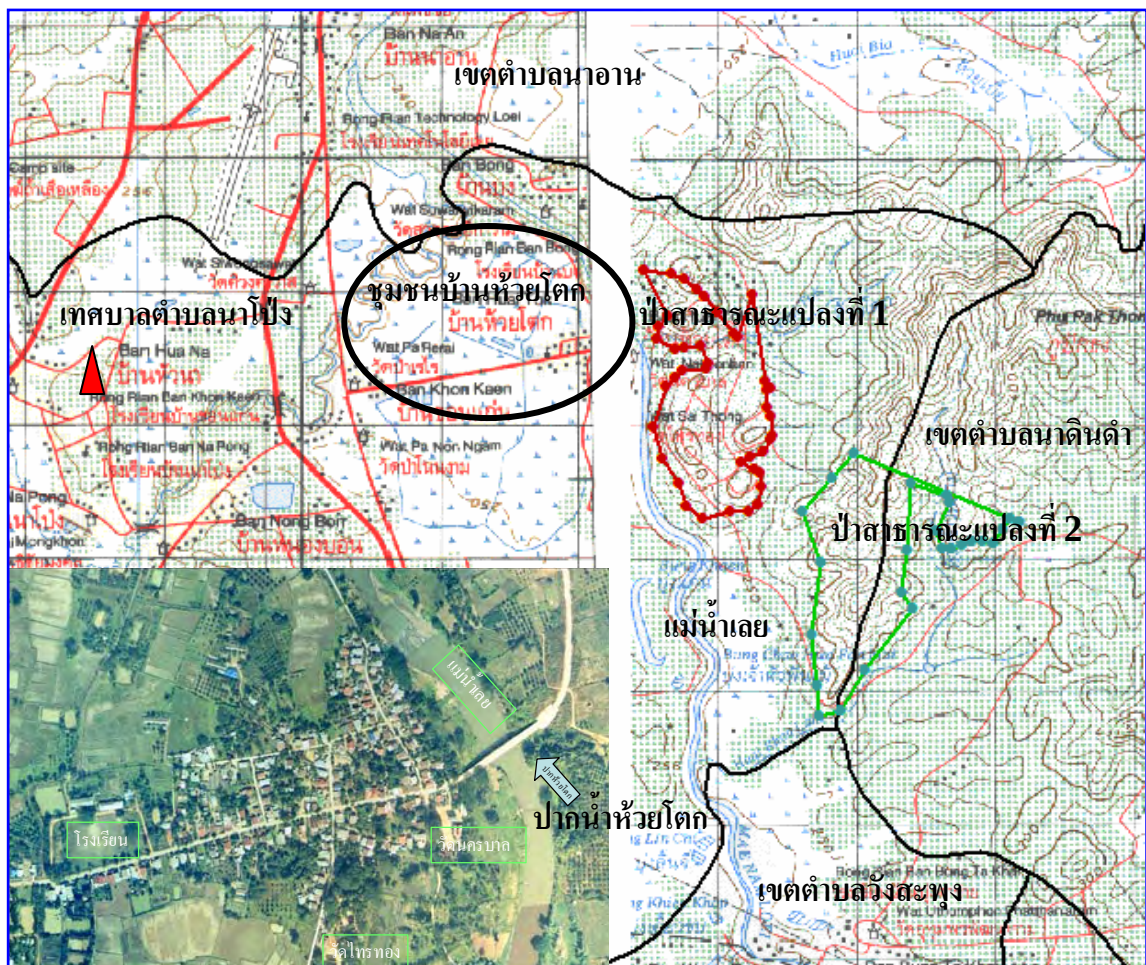
4.1.2 ที่ตั้งและอาณาเขต

ชุมชนบ้านห้วยโตกตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บริเวณริมแม่น้ำเลย มีเนื้อที่ประมาณ 402 ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเทศบาลตำบลนาโป่งระยะห่าง 3 กิโลเมตร อยู่ทางทิศใต้ของอำเภอเมืองเลยระยะห่าง 9 กิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง แสดงดังภาพประกอบที่ 2 ดังนี้

ทิศเหนือมีอาณาเขตติดกับบ้านบง หมู่ที่ 11 ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ทิศใต้มีอาณาเขตติดกับบ้านมุงตาข่าย ตำบลปากปวน อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย
 ทิศตะวันออกมีอาณาเขตติดกับบ้านหนองคำ หมู่ 3 ตำบลนาดินคำ อำเภอเมือง
 จังหวัดเลย

ทิศตะวันตก มีอาณาเขตติดกับบ้านขอนแก่น หมู่ 4 ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย
 จังหวัดเลย

ภาพประกอบที่ 2 แผนที่แสดงที่ตั้งและอาณาเขตของชุมชนหมู่บ้านห้วยโคก

4.1.3 ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของชุมชนบ้านห้วยโตกโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำเลยไหลผ่านชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นแม่น้ำสายหลักของจังหวัดเลย โดยมีต้นน้ำมาจากเทือกเขาภูหลวง อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย ไหลจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งลักษณะพื้นที่ราบลุ่มติดแม่น้ำของชุมชนทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ใช้ประกอบการเกษตรกรรมและตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ใกล้บริเวณริมแม่น้ำเลยเป็นหลัก และลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน มีสภาพเป็นภูเขาสูงต่ำสลับกัน ระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลอยู่ระหว่าง 50 – 250 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง

4.1.4 ลักษณะภูมิอากาศ

เนื่องจากชุมชนบ้านห้วยโตกตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณพื้นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำเลย มีแม่น้ำเลยไหลผ่านตลอดปี ทำให้สภาพภูมิอากาศไม่คล้ายมีการเปลี่ยนแปลงมากนัก จึงทำให้สภาพภูมิอากาศของชุมชนเย็นสบายตลอดทั้งปี อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีประมาณ 19 – 30 องศาเซลเซียส

4.1.5 โครงสร้างพื้นฐานของชุมชน

4.1.5.1 การคมนาคม

การคมนาคมของชุมชนบ้านห้วยโตกใช้ในการเดินทางส่วนใหญ่ใช้เส้นทางบก ถนนทางหลวงหมายเลข 201 (ถนนมิตรภาพ) เป็นถนนที่ลาดยางขนาด 4 ช่องการจราจร ระยะทางห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 9 กิโลเมตร ถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตสำเร็จรูป และถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้านเป็นถนนลาดยาง แต่ก็ยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ใช้เรือในการเดินทางในแม่น้ำเลย

4.1.5.2 ไฟฟ้า

ชุมชนบ้านห้วยโตกได้รับการบริการไฟฟ้าจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค จังหวัดเลย ซึ่งถือว่าทุกครัวเรือนได้รับการบริการไฟฟ้า 100 เปอร์เซ็นต์ โดยระบบการให้บริการไฟฟ้าสามารถสนับสนุนได้ทั้งการบริการในครัวเรือน ภาคการเกษตร และภาคอุตสาหกรรม

4.1.5.3 ประปา

ชุมชนบ้านห้วยโตกใช้น้ำในการอุปโภคบริโภคจากระบบประปาในหมู่บ้าน ซึ่งมีลักษณะเป็นระบบประปาชุมชนที่อาศัยน้ำใต้ดินหรือน้ำบาดาลเป็นหลัก ซึ่งถือว่าทุกครัวเรือนได้รับบริการระบบประปา 100 เปอร์เซ็นต์ และมีบางส่วนที่ขุดบ่อน้ำผิวดินใช้ในกิจกรรมการเกษตร

4.1.5.4 โทรศัพท์

ชุมชนบ้านห้วยโตกมีระบบการสื่อสารทางโทรศัพท์ครอบคลุมพื้นที่ทุกครัวเรือน โดยเฉพาะระบบโทรศัพท์แบบเคลื่อนที่หรือระบบโทรศัพท์ไร้สาย สำหรับระบบโทรศัพท์แบบมีสายหรือโทรศัพท์บ้านมีบริการโดยองค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทยเป็นหน่วยงานให้บริการ

4.1.5.5 การสาธารณสุข

ชุมชนบ้านห้วยโตกมีสถานที่ให้บริการสาธารณสุขมูลฐาน คือ สถานีอนามัยบ้านห้วยนา ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย มีระยะทางห่างจากตัวชุมชน 2.5 กิโลเมตร และมีการบริการครอบคลุมทุกหมู่บ้านของเทศบาลตำบลนาโป่ง

4.2 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

4.2.1 ประชากร

จากผลการสำรวจจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริงในชุมชนบ้านห้วยโตกตามทะเบียนราษฎรของเทศบาลตำบลนาโป่ง(2552) พบว่ามีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 987 คน จำนวนครัวเรือน 201 ครัวเรือน คนวัยชรา 169 คน คนวัยทำงาน 526 คน คนวัยเรียน 242 คน คนวัยเด็กเล็ก 50 คน รายละเอียดแสดงดังตารางที่ 2 และตารางที่ 3

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนประชากรของชุมชนบ้านห้วยโตก

จำนวนประชากรตามวัย	จำนวน (คน)		รวม
	ชาย	หญิง	
จำนวนประชากรทั้งสิ้น	519	468	987
วัยชรา	87	82	169
วัยทำงาน	280	246	526
วัยเรียน	133	109	242
วัยเด็กเล็ก	18	32	50

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนประชากรตามสถานที่ทำงานของคนวัยทำงาน

สถานที่ทำงาน	จำนวน (คน)
ทำงานในท้องถิ่น	422
ทำงานต่างจังหวัด	85
ทำงานต่างประเทศ	0
ว่างงาน	19
รวม	526

4.2.2 สภาพด้านการศึกษา

4.2.2.1 ระดับการศึกษาของประชาชนในชุมชน

จากผลการสำรวจของเทศบาลตำบลนาโป่ง(2552) พบว่า ระดับการศึกษาของประชาชนในชุมชนบ้านห้วยโตก ในระดับระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่าจำนวน 15 คน ระดับ ปวส. จำนวน 9 คน ระดับ ปวช. จำนวน 32 คน ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 จำนวน 62 คน ระดับประถมศึกษาปีที่ 1-6 จำนวน 98 คน และอนุบาล จำนวน 26 คน รวมผู้ได้รับการศึกษาในชุมชนทั้งสิ้น 242 คน คิดเป็นร้อยละ 24.47 ของจำนวนประชากรทั้งหมด รายละเอียดแสดงดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงจำนวนประชากรตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวน (คน)		รวม
	ชาย	หญิง	
ระดับปริญญาตรีหรือสูงกว่า	9	6	15
ระดับ ปวส.	6	3	9
ระดับ ปวช.	23	9	32
ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1-6	26	36	62
ระดับประถมศึกษาปีที่ 1-6	59	39	98
ระดับอนุบาล	10	16	26
รวมทั้งสิ้น			242

4.2.2.2 สถาบันการศึกษาในชุมชน

ชุมชนบ้านห้วยโตกมีโรงเรียนประจำหมู่บ้านจำนวน 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านห้วยโตก เป็นโรงเรียนขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลนาโป่ง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเลย เขต 1 และอยู่ห่างจากตัวเมืองเพียง 10 กิโลเมตร ซึ่งเดิมมีชื่อว่า โรงเรียนประชาบาล ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2480 เปิดทำการเรียนการสอน 2 ระดับ คือ ระดับก่อนประถมศึกษาหรืออนุบาล และระดับประถมศึกษา ปัจจุบันมีนักเรียนจำนวนทั้งสิ้น 31 คน รายละเอียดแสดงดังตารางที่ 5 จะเห็นว่า จำนวนนักเรียนของโรงเรียนบ้านห้วยโตกมีจำนวนน้อย เนื่องจากผู้ปกครองนักเรียนนิยมส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียนที่มีขนาดใหญ่และมีชื่อเสียงในตัวเมือง และโรงเรียนยังขาดวัสดุอุปกรณ์และเทคโนโลยีทางการศึกษาเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอน ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการ เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์ อุปกรณ์ขยายเสียง เป็นต้น

ดังนั้น สถานภาพของโรงเรียนบ้านห้วยโตกจึงมีสถานภาพที่มีแนวโน้มไม่มั่นคง จำเป็นต้องมีการสนับสนุนส่งเสริมด้านสื่อการเรียนการสอน และพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนการสอน เพื่อให้ชุมชนเกิดความมั่นใจในการส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียน ตลอดจนการสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยอาจเป็นการสังกัดของเทศบาลตำบลนาโป่ง จึงจะก่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

ตารางที่ 5 จำนวนห้องเรียนและนักเรียนของโรงเรียนบ้านห้วยโตก ปีการศึกษา 2552

ชั้นเรียน	จำนวน ห้อง	จำนวน นักเรียน		รวม	ครูประจำชั้น
		ชาย	หญิง		
อนุบาลปีที่ 1	1	1	4	5	นางภารดี คำมา
อนุบาลปีที่ 2	0	3	2	5	นางภารดี คำมา
ประถมศึกษาปีที่ 1	0	0	0	0	-
ประถมศึกษาปีที่ 2	1	1	6	7	นางจิรพรรณ ติดมา
ประถมศึกษาปีที่ 3	1	3	2	5	นางจิรพรรณ ติดมา
ประถมศึกษาปีที่ 4	1	4	1	5	นางภัททิรา จิตรตั้งตรง
ประถมศึกษาปีที่ 5	-	0	0	0	-
ประถมศึกษาปีที่ 6	1	1	3	4	นางภัททิรา จิตรตั้งตรง
รวม	5	13	18	31	

4.2.3 ประเพณีและวัฒนธรรม

ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนบ้านห้วยโตกยังยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม เช่น ในวันพระก็มักจะเข้าวัดฟังเทศน์ ถือน้ำศีล ฟังธรรมละเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต บุญประเพณีที่สำคัญคือ ประเพณีทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี คือ เดือนอ้ายบุญเข้ากรรม เดือนยี่บุญคูณลาน เดือนสามบุญข้าวจี เดือนสี่บุญเผาสุต เดือนห้าบุญสงกรานต์ เดือนหกบุญบั้งไฟ เดือนเจ็ดบุญซำฮะ เดือนแปดบุญเข้าพรรษา เดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน เดือนสิบบุญข้าวสาก เดือนสิบเอ็ดบุญออกพรรษา เดือนสิบสองบุญกฐิน และยังมีบุญอื่น ๆ อีก ได้แก่ บุญก่อกเจดีย์ทราย บุญข้าวแจกคือการทำบุญอุทิศแก่ผู้ตาย เป็นต้น และในชุมชนบ้านห้วยโตกมีวัดหรือสำนักสงฆ์จำนวน 1 แห่ง คือ วัดนครบาล มีพระประจำพรรษาอยู่ประจำ 5 รูป

กิจกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนส่วนมากยึดถือพระพุทธศาสนา รายละเอียดแสดงดังตารางที่ 6 ดังนี้

ตารางที่ 6 แสดงกิจกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรมชุมชนบ้านห้วยโตก

เดือน	กิจกรรมทางสังคม	กลุ่มไหน/ทำอะไร/เมื่อไหร่/ที่ไหน/อย่างไร
กุมภาพันธ์	บุญข้าวจี	คนในชุมชนร่วมกันปั้นข้าวจีเพื่อไปทำบุญที่วัดทุกวัดแล้วแต่สะดวก เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ
มีนาคม	บุญเผา	แต่ละบ้านจะมีต้นกัณฑ์ ทำอาหารไปทำบุญที่วัด มีการแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง
เมษายน	สงกรานต์	รดน้ำดำหัวผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน สงฆ์น้ำพระ เพื่อเป็นสิริมงคล ช่วงวันที่ 12-15
พฤษภาคม	บั้งไฟ	บุญบั้งไฟเป็นประเพณีของฟ้าขอฝนให้ฝนตกตามฤดูกาล มีการทำบั้งไฟ ประมาณ 10 ลำ บางปีมีการประกวดบั้งไฟด้วย
มิถุนายน	บุญซำฮะ	เป็นประเพณีที่ทำสืบทอดกันมานาน ทำเพื่อวัตถุประสงค์ล้างสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม หรือล้างบ้านให้ออกจากหมู่บ้าน วิธีการโดยนำถุงน้ำใส่น้ำไปวัด ทำพิธีสวด เมื่อเสร็จพิธีนำน้ำที่สวดแล้วมาให้ลูกให้หลานอาบ
กรกฎาคม	บุญเข้าพรรษา	คนในหมู่บ้านจะร่วมกันทำอาหารไปถวายพระทำบุญเพื่อเป็นสิริมงคล ทุกวันพระจะมีผู้เฒ่าผู้แก่ไปจำศีลที่วัด
สิงหาคม	ข้าวประดับดิน	เป็นประเพณีการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยทำอาหารถวายพระ
กันยายน	ข้าวสาก	เป็นประเพณีการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยทำอาหารถวายพระและถวายผ้าจำพรรษาแก่พระภิกษุสงฆ์สามเณร
ตุลาคม	ออกพรรษา	เป็นประเพณีที่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร จำพรรษาครบ 3 เดือน คนในหมู่บ้านทำบุญตักบาตร ถวายอาหารพระที่วัด
พฤศจิกายน	กฐิน	เป็นบุญประจำปีที่ทำขึ้นหลังจากออกพรรษาไม่เกิน 30 วัน คนในชุมชนรวบรวมเงินจัดเป็นกองกฐินของหมู่บ้านไปทอดที่วัด เรียกว่ากฐินสามัคคี

ตารางที่ 6 แสดงกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนบ้านห้วยโตก (ต่อ)

เดือน	กิจกรรมทางสังคม	กลุ่มไหน/ทำอะไร/เมื่อไหร่/ที่ไหน/อย่างไร
ธันวาคม	บุญกุ่มข้าวใหญ่ คุณลาน	เป็นประเพณีที่ทำกันทุกปี เพื่อขนานางโคสับ ให้ฝนตกจะ นิมนต์พระไปสวดที่กองข้าวของผู้ที่ได้รับผลผลิตข้าวมาก ที่สุดในหมู่บ้าน คนในหมู่บ้านจะร่วมกันทำประเพณีนี้
มกราคม	บุญพระอยู่กรรม	ประเพณีนี้เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมานาน วัตถุประสงค์ เพื่อให้พระที่ปฏิบัติตามศีลไม่ได้ ให้จำศีลที่ดูบ่น้อยรอบ โบสถ์ โดยให้พระผู้ใหญ่สวด (ให้พระแก้อาบัติ)
กุมภาพันธ์, มิถุนายน	บุญเลี้ยงศาล พระภูมิ	ทุกหลังคาเรือน จะทำของเช่น ไห้ว ไข่ เหล้า เข้าทรง เจ้าปู่ ถามฟ้าฝน ปัญหาบ้านเมือง
พฤษภาคม	เลี้ยงเจ้าปู่ทองฮ้าว	ทำของเช่น ไห้ว เลี้ยงเจ้าปู่เพื่อปกป้องรักษาความปลอดภัย ของหมู่บ้านก่อนทำบุญจะต้องเชิญอุปัชฌาย์ในน้ำขึ้นมาก่อน

4.3 สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน

ชุมชนบ้านห้วยโตก เป็นชุมชนย่อย 1 ใน 9 ชุมชนของเทศบาลตำบลนาโป่ง ซึ่งเป็น
ชุมชนนอกเมืองและกำลังจะเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมเมืองในอีกไม่นาน เนื่องจากความ
เจริญก้าวหน้าที่พัฒนาเข้ามาในชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่ค่อนข้างดี มีอาชีพที่
หลากหลาย ยกเว้นเฉพาะครอบครัวที่อยู่ใกล้โรงเรียนเป็นครอบครัวที่ยากจน ซึ่งอาชีพส่วนใหญ่
ของราษฎรในชุมชน คือ อาชีพเกษตรกรรม รองมา คือ อาชีพรับจ้าง ค้าขาย รับราชการ ตามลำดับ
ซึ่งสามารถสรุปสภาพทางสังคมของชุมชนบ้านห้วยโตกได้ดังนี้

4.3.1 ต้นทุนทางเศรษฐกิจของชุมชน

4.3.1.1 กองทุนสนับสนุนทางเศรษฐกิจ

1) กองทุนหมู่บ้าน มีสมาชิก 187 คน เงินทุน 1,000,000 บาท เงิน
เพิ่มทุน 100,000 บาทและเงินขยายเงินกู้จากธนาคาร ธกส. จำนวน 1,000,000 บาท

- 2) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มีสมาชิก 150 คน เงินสัจจะสะสม 120,000 บาท ปัจจุบันให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อการประกอบอาชีพ และอยู่ในระหว่างส่งคืนเงินกู้ (มีนาคม 50)
- 3) กองทุนหมู่บ้าน กข.คจ. ได้รับการสนับสนุนเงินทุน ในปี 2536 ปัจจุบันมีเงินทุน 290,000 บาท
- 4) อาชีพเพาะเห็ด ปัจจุบันมีชาวบ้านประกอบอาชีพทำฟาร์มเห็ด จำนวน 30 ครอบครัว และมีบางส่วนรับจ้างบรรจุถุง โดยผลิตทั้งเชื้อเห็ด และดอกเห็ดจำหน่าย ทั้งในและนอกพื้นที่ สร้างรายได้ให้กับหมู่บ้านกว่าเดือนละ 100,000 บาท ในอนาคต จะพัฒนาให้เป็น “หมู่บ้านเห็ด”
- 5) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพาะเห็ด จำนวน 2 กลุ่ม ได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์
- 6) อาชีพเลี้ยงปลากระชัง ในแม่น้ำเลย
- 7) อาชีพปลูกผักสวนครัวเพื่อการบริโภค และจำหน่าย จำนวน 8 ครอบครัว
- 8) การทำปุ๋ยหมัก และสารชีวภาพ ใช้ในครัวเรือน
- 9) อื่น ๆ เช่น การเลี้ยงโค กระบือ การเลี้ยงปลาในบ่อดิน การปลูกพืช ฤดูแล้ง ฯลฯ

4.3.1.2 การใช้ประโยชน์ที่ดิน

ชุมชนบ้านห้วยโคกมีเนื้อที่โดยรวมของชุมชนรวมทั้งสิ้น ประมาณ 5,425 ไร่ มีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินตามกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ซึ่งแบ่งเป็นที่อยู่อาศัย 430 ไร่ นาข้าว 1,958 ไร่ ที่ไร่ 2,064 ไร่ ที่สวน 775 ไร่ และที่ว่างเปล่า 198 ไร่ และมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินประเภทต่างๆ เช่น โฉนด นส.3ก นส.3 ปสก. ที่จับจองหรือ ภ.บ.ท.5 ที่ดินแบ่งให้ทำกิน และที่ดินให้เช่า รายละเอียดแสดงตามตารางที่ 7 ดังนี้

ตารางที่ 7 แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดิน

ประเภทที่ดิน	เนื้อที่รวม (ไร่)	ประเภทการถือครอง (ไร่)					
		โฉนด	นส.3ก	นส.3	สปก.	จับจอง	เช่า
ที่อาศัย	430	400	-	-	-	30	-
ที่นาข้าว	1,958	1,779	108	-	-	42	29
ที่ไร่	2,064	1,596	275	12	-	181	-
ที่สวน	775	465	-	-	-	310	-
ที่ว่างเปล่า	198	156	-	-	-	42	-
รวมพื้นที่ ถือครอง	5,425	4,396	383	12	0	605	29

4.3.2 การประกอบอาชีพ

4.3.2.1 การทำนาข้าว เริ่มเพาะต้นกล้าเดือนพฤษภาคม เริ่มปลูกข้าวเดือนมิถุนายนถึงสิงหาคม ไล่ปุ๋ยช่วงเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม และเก็บเกี่ยวในเดือนธันวาคม

4.3.2.2 การทำไร่ข้าวโพด เริ่มไถเตรียมดินเดือนมีนาคมถึงเมษายน เริ่มปลูกรอบแรกเดือนเมษายนถึงมิถุนายน พร้อมไล่ปุ๋ย และปลูกรอบที่สองเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม พร้อมฆ่าหญ้า ข้าวโพดรอบที่ 1 ไล่ปุ๋ยข้าวโพดรอบที่ 2 พร้อมฆ่าหญ้าเดือนกันยายนถึงตุลาคม และเก็บเกี่ยวในเดือนธันวาคมถึงมกราคม

4.3.2.3 การเพาะเห็ด

- 1) เห็ดหอม ปลูกได้ตลอดปี ปลูก 6 เดือนขายหนึ่งรอบ
- 2) เห็ดนางฟ้า ปลูกได้ตลอดปี ปลูก 1 เดือนครึ่ง ได้ขาย 1 เดือน
- 3) เห็ดหูหนู ปลูกได้ตลอดปี ปลูก 2 เดือน ได้ขาย 45 วัน
- 4) เห็ดขาว ปลูกได้ตลอดปี ปลูก 1 เดือนครึ่ง ได้ขาย 1 เดือน

4.3.2.4 การทำสวนยางพารา ในรอบหนึ่งปีสามารถกรีดยางพาราได้ 10 เดือน ตั้งแต่เดือน เมษายนถึงมกราคม และหยุดพักการกรีดยางสองเดือนในเดือนกุมภาพันธ์และมีนาคม โดยในการกรีดยางพารากรีดสองวันเว้นหนึ่งวัน ซึ่งเป็นช่วงที่ต้นยางพาราผลัดใบ จะเริ่มปลูกซ่อมแซมและไล่ปุ๋ยเดือนพฤษภาคมถึงสิงหาคม

4.3.2.5 การทำไร่ถั่วเหลือง ใช้ระยะเวลาประมาณ 3 เดือน ก็สามารถเก็บเกี่ยวได้ โดยเริ่มเตรียมดินและปลูกเดือนมกราคม ไล่ปุ๋ยเดือนกุมภาพันธ์ เก็บเกี่ยวเดือนมีนาคมถึงเมษายน

4.4 สภาพทางการเมืองการปกครองของชุมชน

ชุมชนบ้านห้วยโตก หมู่ที่ 1 ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย มีสภาพการปกครอง ภายใต้ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย และกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ซึ่งชุมชนบ้านห้วยโตกเป็นชุมชนย่อยในเขตเทศบาลตำบลนาโป่ง โดยปัจจุบันมีผู้นำหรือผู้ใหญ่บ้านที่มาจากการเลือกตั้ง คือ นายชัยชาญ ยูพา และมีคณะกรรมการหมู่บ้านมีลักษณะเป็นรูปแบบการบริหารจัดการหมู่บ้าน ดังนี้

4.4.1 ฝ่ายอำนวยการ

4.4.1.1 นายสมพงษ์ สุริยะ	ประธาน
4.4.1.2 นายวุฒิสักดิ์ จันทิห์ล้ำ	รองประธาน
4.4.1.3 นายอดิสร แก่นศรียา	รองประธาน

4.4.2 ฝ่ายปกครอง

4.4.2.1 นายชัยชาญ ยูพา	ประธาน
4.4.2.2 นายสุนทร วงษ์ป้อม	รองประธาน
4.4.2.3 นางทัศนพร นาหิรัญ	ที่ปรึกษา
4.4.2.4 นายกาศ นามวงศ์	กรรมการ
4.4.2.5 นายกองการ รามศิริ	กรรมการ
4.4.2.6 นางสมพงษ์ สุริยะ	กรรมการ
4.4.2.7 นายวิโรจน์ หามณี	กรรมการ
4.4.2.8 นายวุฒิสักดิ์ จันทิห์ล้ำ	กรรมการ
4.4.2.9 นายสมบุญ สุริยะ	กรรมการ
4.4.2.10 นายเตียง สอนสุภาพ	กรรมการ
4.4.2.11 นายสนธยา แก้วไชยะ	กรรมการ
4.4.2.12 นายบุญโฮม หอมภักดี	กรรมการ
4.4.2.13 นายวิมล อาจแก้ว	กรรมการ

4.4.3 ฝ่ายเศรษฐกิจ

4.4.3.1	นายกาศ นามวงศ์	ประธาน
4.4.3.2	นางอนงค์รักษ์ อาจแก้ว	รองประธาน
4.4.3.3	นายสมบัติ จันทิห์ล้ำ	รองประธาน

4.4.4 ฝ่ายสังคม

4.4.4.1	นายเตียง สอนสุภาพ	ประธาน
4.4.4.2	นายสนธยา แก้วไชยะ	รองประธาน
4.4.4.3	นายอำนาจ วงษ์ป๋อง	รองประธาน

4.4.5 ฝ่ายอาชีพ

4.4.5.1	นางอนงค์รักษ์ อาจแก้ว	ประธาน
4.4.5.2	นางพิมพ์พร สุริยะ	สาธารณสุข
4.4.5.3	นายปรีชา โสมาศรี	ผู้แทนเยาวชน
4.4.5.4	นายเสริม จันทิห์ล้ำ	ปราชญ์ชาวบ้าน
4.4.5.5	นายบุญพลอย พลชา	ปราชญ์ชาวบ้าน

4.4.6 ฝ่ายป้องกันรักษาความปลอดภัย

4.4.6.1	นายสัมฤทธิ์ ชะสุยา	ประธาน
4.4.6.2	นายกองการ รามศิริ	รองประธาน
4.4.6.3	นางพิมพ์พร สุริยะ	รองประธาน
4.4.6.4	นายชัยชาญ ยูพา	กรรมการ
4.4.6.5	นายก้านก่อง จำปาสิม	กรรมการ
4.4.6.6	นายสุนทร วงษ์ป๋อง	กรรมการ
4.4.6.7	นายสัมฤทธิ์ อ่อนจันทร์	กรรมการ

4.5 สภาพทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

4.5.1 ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านห้วยโตกส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มบริเวณริมแม่น้ำและเป็นเทือกเขาบริเวณพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน สภาพพื้นที่ป่าส่วนใหญ่มีสภาพเป็นป่าเบญจพรรณมีพันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ลัก ประดู่ แดง มะค่าโมง

ตะแบก ขมิ้น มะเกลือ เป็นต้น สำหรับไม้ที่สำคัญ เช่น ไม้ป่า ไม้บง ไม้ซาง ไม้รวก ไม้ไร่ เป็นต้น ซึ่งจากผลการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ สามารถสรุปได้ดังนี้

4.5.1.1 ทรัพยากรป่าไม้

จากการสำรวจความหลากหลายทางชนิดพันธุ์พืชในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก โดยใช้วิธีการสำรวจ แบบ Line Plot System ซึ่งใช้แปลงตัวอย่างวงกลมรัศมี 17.85 เมตร (พื้นที่เท่ากับ 0.1 เฮกแตร์) ผลการสำรวจปรากฏตามตารางที่ 8 ดังนี้

ตารางที่ 8 แสดงผลการสำรวจพันธุ์พืชที่พบในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก

ลำดับ	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์
1	มะค่า	<i>Ficusannulat</i>
2	สมอทิเกก	<i>Terminalia bellerica</i>
3	ตะแบกเลือด	<i>Terminalia corticosa</i>
4	ทองหลางป่า	<i>Erythyma subumbrame</i>
5	เต็ง	<i>Shorea obtusa</i>
6	ประดู่	<i>Pterocarpusmacro carpus</i>
7	รัง	<i>Shorea Sismensis</i>
8	กระบก	<i>Irvingia malayana</i>
9	มะขามป้อม	<i>Phyllanthusembica</i>
10	ตะขบป่า	<i>Flacourtiaindica</i>
11	สาบเสือ	<i>Fupatoriumodoratum</i>
12	มะกอก	<i>Spoondiaspinnata</i>

ตารางที่ 8 แสดงผลการสำรวจพันธุ์พืชที่พบในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์
13	แดง	<i>Xylixyllocarpu (Roxb) Taub</i>
14	ชิงชัน	<i>Dalbergiaoliverr0</i>
15	ไผ่	<i>Bambu sa arundinacea</i>
16	ไผ่ซาง	<i>Dendrocaramus nuduspilg</i>
17	หมากค้อ	<i>Schleichera oleosa Merr</i>
18	หมากเลี่ยม	<i>Canarium subulatum Guil</i>
19	แคป้า	<i>Markhamiastipu latg</i>
20	ข่อยป่า	<i>Morinda coreia</i>
21	ตุ้มกา	<i>Strychnos nax - vomica</i>
22	หมากเบน	<i>Flacourtiandica</i>
23	หวดขี้	<i>Lepisanthes rubiginosa</i>
24	หน่อไม้โจด	<i>Arundinavia ciliata</i>
25	หมากแกนเทา	<i>Zizyphus oneoplia</i>
26	ข่อย	<i>Streblus asperlour vor asper</i>
27	ชายผ้าสีดา	<i>Platyserium Wallich</i>
28	ไทร	<i>Ficus annulate</i>
29	ก่อหัวหมู	<i>Lithocarpus sootepensis</i>
30	ก่อเดื่อ	<i>Quercusalene</i>
31	ตะแบกเกียบ	<i>Lgorstroemidbalansas</i>
32	ผักหวาน	<i>Meli entha suavis</i>

4.5.1.2 ทรัพยากรสัตว์ป่า

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรสัตว์ป่าในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกและบริเวณใกล้เคียง โดยใช้วิธีศึกษาเก็บข้อมูลทั้งทางตรงและทางอ้อม ผลการสำรวจปรากฏตามตารางที่ 9 ดังนี้

ตารางที่ 9 แสดงผลการสำรวจสัตว์ป่าในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกและบริเวณใกล้เคียง

ลำดับ	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ประเภท
1	พังพอนเล็ก Small asian mongoose	<i>Herpestes javanicos</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
2	หนูท้องขาว Roof rat	<i>Rattus rattus</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย
3	หนูนา Ricefield rat	<i>Rattus argentiventer</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย
4	หนูพุกเล็ก Burmese bandicoot rat	<i>Bandicota saveilei</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย
5	กระรอก Indochinese ground squirrel	<i>Manetes berdmorei</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย
6	กระรอกปลายหางดำ Greybellied squirrel	<i>Callosciurus caniceps</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย
7	กระแตเท็น Northren treeshrew	<i>Tupaia belangeri</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย
8	เหยี่ยวนกเขาชริก Shikra	<i>Accipiter badius</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
9	นกเขาใหญ่ Spotted dove	<i>Streptopelia chinensis</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
10	นกตะขาบทุ่ง Indian roller	<i>Coracias benghalensis</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง

ตารางที่ 9 แสดงผลการสำรวจสัตว์ป่าในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโคก
และบริเวณใกล้เคียง (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ประเภท
11	นกกระปูดใหญ่ Greater coucal	<i>Centropus sinensis</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
12	นกแซงแซวหางปลา Black drongo	<i>Dicrurus macrocercus</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
13	นกกระติ๊ดขี้หมู Scaly breasted munia	<i>Lonchura punctulata</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
14	นกเค้าดินทุ่ง Richard's pipit	<i>Anthus novaeseclandiac</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย
15	นกกระจอกบ้าน Eurasian treesparrow	<i>Passer montanus</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย
16	ไก่ป่า Red jungle fowl	<i>Gallus gallus</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
17	นกปรอดหัวโขน Red whiskered bulbul	<i>Pycnonotus jocosus</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
18	นกปรอดสวน Streak – eared bulbul	<i>Pycnonotus blanfordi</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
19	นกปรอดหัวสีเข้ม Sooty headed bulbul	<i>Pycnonotus aurigaster</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
20	นกฮูก Callared scops - owl	<i>Otus lempiji</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
21	นกกระจิบธรรมดา Common Tailorbird	<i>Orthotomus atrogularis</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
22	นกกาขเหน็บ Oriental magpine robin	<i>Copsychus saularis</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง

ตารางที่ 9 แสดงผลการสำรวจสัตว์ป่าในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโคก
และบริเวณใกล้เคียง (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ประเภท
23	กิ้งก่าแก้ว Forest lizard	<i>Calotes emma</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
24	กิ้งก่าหัวแดง Red headed lizard	<i>Calotes versicolor</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
25	งูสิงบ้าน Indo – chinese ratsnake	<i>Ptyas Korros</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
26	งูเห่า Monocellated cobrd	<i>Naja kaouthia</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย
27	งูจงอาง King cobra	<i>Ophiophagus hunnah</i>	สัตว์ป่าคุ้มครอง
28	จิ้งจกดินลายจุด Siamesa ground gecke	<i>Phyllodactylus Siamensis</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย
29	ตุ๊กแกบ้าน Tokay gecko	<i>Gekko gecko</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย
30	จิ้งเหลนบ้าน Malayansun skink	<i>Mabuyamacularia</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย
31	คางคกบ้าน Common black spined toad	<i>Bufo melanostictus</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย
32	อึ่งอ่างบ้าน Common burrowing Frog	<i>Kaloulapuluhra</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย
33	กบนา (Lowland Frog)	<i>Rana rugulosa</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย
34	ปาดบ้าน Common bush Frog	<i>Polypedates leucomystax</i>	สัตว์ป่าไม่ได้คุ้มครอง ตามกฎหมาย

4.5.1.3 ทรัพยากรน้ำและแหล่งน้ำ

แหล่งทรัพยากรน้ำของชุมชนบ้านห้วยโตกสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แหล่ง คือ ทรัพยากรน้ำผิวดิน ได้แก่ น้ำในแม่น้ำเลย ลำน้ำห้วยฮวย อ่างน้ำสาธารณะ และบ่อน้ำเกษตรกรรม เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์ทางการเกษตรกรรมเป็นหลัก และแหล่งน้ำจากทรัพยากรน้ำบาดาลหรือน้ำใต้ดิน ซึ่งนำมาใช้ประโยชน์ในการทำน้ำประปาของหมู่บ้านเป็นหลัก

4.5.1.4 ทรัพยากรดิน

ลักษณะของดินในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านห้วยโตก ส่วนใหญ่มีสภาพพื้นที่ดินค่อนข้างราบเรียบ และลาดชัน เกิดตามสันดินริมน้ำ ดินลึก ลักษณะของดินมีเนื้อดินที่ละเอียด มีการระบายน้ำดีถึงปานกลาง ความอุดมสมบูรณ์ของดินปานกลาง การใช้ประโยชน์เหมาะในการทำการเกษตรกรรม เช่น การทำนาข้าว การปลูกผัก พืชไร่ พืชสวน และไม้ผล เป็นต้น

4.5.1.5 การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

ลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านห้วยโตก มีสภาพที่แตกต่างกันไปตามประเภทของทรัพยากร ซึ่งการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติส่วนใหญ่จะใช้เพื่อการอุปโภคบริโภค และเพื่อการเกษตรกรรมเป็นหลัก รายละเอียดแสดงดังตารางที่ 10 ดังนี้

ตารางที่ 10 แสดงลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

ประเภท	ชื่อ	เนื้อที่	ที่ตั้ง/สภาพทั่วไป	การใช้ประโยชน์
แหล่งน้ำ	แม่น้ำเลย	ไหลผ่านพื้นที่ชุมชนประมาณ 5 กิโลเมตร	อยู่ทิศตะวันออกของหมู่บ้านคุณภาพน้ำดี ปริมาณน้ำใช้มีตลอดปี มีทำเขื่อนกั้นน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้ง ใช้งบจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดเลย จำนวน 6,000,000 บาท	คนในชุมชนใช้อุปโภคบริโภค และใช้น้ำเพื่อการเกษตรเป็นหลัก

ตารางที่ 10 แสดงทรัพยากรธรรมชาติ(ต่อ)

ประเภท	ชื่อ	เนื้อที่	ที่ตั้ง/สภาพทั่วไป	การใช้ประโยชน์
แหล่งน้ำ	ลำน้ำ ห้วยโตก	ความยาว ของลำน้ำ ประมาณ 11 กิโลเมตร	อยู่ทิศตะวันออกของ หมู่บ้านคุณภาพน้ำดี มี ปริมาณน้ำใช้ช่วงเดือน พฤษภาคม ถึง ตุลาคม น้ำไหลจากเทือกเขา ภูไหญ่มาทางทิศ ตะวันออก ลงสู่แม่น้ำเลย บริเวณใกล้สะพาน ปากน้ำห้วยโตก	ชาวบ้านที่มีที่ดินอยู่ติดกับลำ น้ำห้วยโตกมีประมาณ 9 ครัวเรือน ใช้ปลูก ส้มเขียวหวาน ปลูกผัก สวนครัว และปลูกยางพารา มีปัญหาหน้าแล้งจะขาดน้ำ
	บึงแคน หรือ บึงเจ้าหัว ฟันไม้	33 ไร่	เกิดจากน้ำเลยเปลี่ยนทิศ (เลยหลง) ฤดูฝนน้ำเลย ไหลเข้ามามีน้ำมาก อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน คุณภาพน้ำดี มีน้ำใช้ ตลอดปี	ปัจจุบัน มีประมาณ 15 ครัวเรือน ใช้น้ำปลูกผักสวน ครัว ส้มเขียวหวาน และ ปลูกข้าว ซึ่งสภาพพื้นที่ สามารถพัฒนาเป็นแหล่ง ท่องเที่ยวได้
	หนอง เสือดาว	5 ไร่	อยู่บริเวณคุ้มวัดไทรทอง ติดกับหมู่บ้านทางทิศ ตะวันออก	ใช้ปลูกผักสวนครัวบริโภค ในครัวเรือน มีผู้ใช้ประโยชน์ ประมาณ 10 ครัวเรือนและ สามารถพัฒนาเป็นแหล่ง พักผ่อนของคนในชุมชนได้
ป่าไม้	เขตพื้นที่ ป่าอนุรักษ์ ชุมชน	1,200 ไร่	ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ของหมู่บ้านใกล้หมู่บ้าน ห้วยโตก ไหลผ่านมีฝาย ห้วยโตกเป็นอ่างเก็บน้ำ ประกอบด้วย ภูห้วยโตก ภูทองแดง ภูโคก ภูทอก และภูเขียงเมื่อย	เป็นแหล่งหาอาหารของ ชุมชน ปัญหา มีการบุกรุก ที่ดิน ทำกิน อยู่ระหว่าง การดำเนินการแก้ไขปัญหา

4.5.2 ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น

ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นของชุมชนบ้านห้วยโคกเกิดขึ้นตามสภาพทางเศรษฐกิจและความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นหลัก ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นทรัพยากรโครงสร้างพื้นฐานของส่วนรวมที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ หรือการก่อสร้างและพัฒนาของเทศบาลตำบลนาโป่ง ได้แก่ ถนนลาดยาง ถนนคอนกรีต ระบบไฟฟ้า ระบบประปา ระบบโทรศัพท์ ระบบคลองส่งน้ำเพื่อการเกษตร เป็นต้น

ตารางที่ 11 แสดงทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น

ชื่อ	ข้อมูลพื้นฐาน	การใช้ประโยชน์	สภาพปัญหา
คลองส่งน้ำด้วยพลังงานไฟฟ้า	ก่อสร้างในสมัยนายแก้ว สุริยะ เป็นผู้ใหญ่บ้านพ.ศ. 2516 - 2517	มีการจัดการโดยตั้งเป็นสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ มีสมาชิก 174 คน เฉพาะบ้านห้วยโคก มี 80 คน ส่วนใหญ่ใช้น้ำเพื่อทำนา ปลู ก ถั่ว เ ห ลี อ ง ผักสวนครัว มีเนื้อที่ประมาณ 640	เนื่องจากการก่อสร้างเขื่อนไม่สม่ำเสมอทำให้เกิดปัญหาในช่วงท้ายของลำคลอง มีปริมาณน้ำและแห้งในฤดูแล้ง
วัดนครบาล	สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2400 โดย หลวงพ่อจางวางเอกเตโช สร้างโบสถ์ปี พ.ศ. 2538-2550 สร้างโดยเจ้าอาวาสคนที่ 19 ปัจจุบันมีพระสงฆ์ 2 รูป	ใช้ ประกอบ พิธีกรรมทางศาสนา คนในชุมชนมาทำบุญตามประเพณี บุญบั้งไฟ และ บุญเวส	เนื่องจากมีอายุนาน ทำให้โครงสร้างบางอย่างชำรุดผุพัง จำเป็นต้องมีการบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างถูกต้อง

ตารางที่ 11 แสดงทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น (ต่อ)

ชื่อ	ข้อมูลพื้นฐาน	การใช้ประโยชน์	สภาพปัญหา
วัดไทรทอง	สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2513 สร้างโดยพระอาจารย์บุญหนัก สมัย ผู้ใหญ่บ้าน นายไถ โสมาศรี ปัจจุบันมีพระสงฆ์ 2 รูป	ใช้ประกอบ พิธีกรรมทางศาสนา คนในชุมชน มาทำบุญตามประเพณี บุญ บั้งไฟ และ บุญเผาศพ	ยังคงสภาพที่สมบูรณ์คืออยู่
วัดป่าวังคำ หรือ วัดบ้านห้วยโดก	สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2543 โดยพระปลัดนิคม ใช้เงินก่อสร้างจากการทอดกฐิน ผ้าป่า มีเมรุ มีแม่ชี 2 รูป พระสงฆ์ 1 รูป	ใช้ปฏิบัติธรรม พิธี เสาศพ ไม่มีบุญ ประจำปี	ยังคงสภาพที่สมบูรณ์คืออยู่
ระบบน้ำประปา	ก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2532 -2533 ในสมัยนายสวาท หามณี เป็นผู้ใหญ่บ้าน โดยการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลนาโปลิง	ให้บริการแก่ทุก หลังคาเรือน มีการแต่งตั้งกรรมการ บริหารสหกรณ์ ตั้งขึ้นเป็นผู้จัดเก็บ รายได้เพื่อเป็นค่า ไฟฟ้า ค่าซ่อมแซม ค่าตอบแทนกรรมการ	ปัจจุบันมีปัญหारेื่องแรงดันน้ำต่ำ คลว ร มี ก า ร บำรุงรักษาอย่างต่อเนื่องทุกปี
สถานศึกษาหรือโรงเรียนบ้านห้วยโดก	โรงเรียนบ้านห้วยโดกสร้างเมื่อปีพ.ศ. 2480 เริ่มต้น สอนชั้น ป.1-4 สร้างขึ้นสมัยนายพรหม หามณี เป็นผู้ใหญ่บ้าน ใช้งบประมาณของรัฐ	สอน ป.1-6 มีครู 3 คน นักเรียน 31 คน	ปัจจุบันมีนักเรียนจำนวนน้อยมาก เนื่องจากชาวบ้าน นิยมส่งลูกหลานไปเรียน ในโรงเรียนขนาดใหญ่ที่ตัวจังหวัด และยังขาดสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัย

ตารางที่ 11 แสดงทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น (ต่อ)

ชื่อ	ข้อมูลพื้นฐาน	การใช้ประโยชน์	สภาพปัญหา
หอเจ้าบ้าน คอนปู้ตา	สร้างสมัยผู้ใหญ่นาน คือ ขุนนารักษ์ สุริยะ เป็นสถานที่ตั้ง ศักดิ์สิทธิ์ที่ทุกคนให้ความเคารพ นับถือ	คนในชุมชนใช้ ประโยชน์ทำ พิธีกรรมขอให้ การ ทำนาได้รับผลดี และทำพิธีกรรมเก็บ ข้าวขึ้นเล่า	ยังคงสภาพที่ สมบูรณ์คืออยู่
ศาลากลางบ้าน	สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2500 ด้วย การร่วมมือร่วมใจของคนใน ชุมชน การก่อสร้างใช้ไม้จากป่า เป็นหลัก	ใช้ในการประชุม ของคนในชุมชน เป็นที่ตั้งของ สำนักงานกองทุน หมู่บ้านและหอ กระจายข่าวแก่คน ในชุมชน	ยังคงสภาพที่ สมบูรณ์คืออยู่
ศูนย์สาธารณสุข มูลฐาน	เป็นสำนักงานใช้งานด้าน สาธารณสุขใช้งบประมาณ ก่อสร้าง 80,000 บาท	ให้บริการด้านงาน สาธารณสุข หรือ งานอาสาสมัคร สาธารณสุขหมู่บ้าน (อ.ส.ม.)	ยังคงสภาพที่ สมบูรณ์คืออยู่

บทที่ 5

การจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อการนำเสนอข้อมูลผลการวิจัยออกเป็น 3 หัวข้อ ดังนี้

5.1 รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ในอดีตถึงปัจจุบัน

5.1.1 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่า

จากผลการสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกจากอดีตผู้ใหญ่บ้าน ผู้สูงอายุ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบมีต้นร่างถึงโครงสร้าง และการสังเคราะห์ข้อมูลจากการนำเสนอข้อมูลของชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมประชุมเชิงปฏิบัติการระดมความคิดเห็นถึงประเด็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่าสาธารณะชุมชนบ้านห้วยโตก พบว่า การจัดการป่าในอดีตของชุมชนบ้านห้วยโตกมีความเกี่ยวข้องกับอำนาจทางฝ่ายการปกครองเป็นหลัก คือ ผู้นำหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้มีอำนาจหลักในการบริหารจัดการเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถือและยอมรับอำนาจการตัดสินใจของผู้นำ ดังจะเห็นได้จากกรณีการจัดการที่ทำกินในพื้นที่ป่า ดังนี้

1) ครอบครัวใดในหมู่บ้านที่จะมีการขยายหรือออกเรือน มีความต้องการพื้นที่ทำกินหรือต้องการที่ดินทำการเกษตร จะต้องมาปรึกษาหารือและขออนุญาตผู้ใหญ่บ้าน เพื่อให้ผู้ใหญ่บ้านอนุญาตให้แผ้วถางป่าและบุกเบิกเป็นพื้นที่ทำเกษตร ซึ่งการอนุญาตหรือไม่อนุญาตขึ้นอยู่กับอำนาจการตัดสินใจของผู้ใหญ่บ้านตามความเหมาะสม

2) การตัดสินใจผิดในการการลักลอบกระทำความผิดเกี่ยวกับการหาผลประโยชน์จากป่า เช่น การเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ การหาของป่า การตัดต้นไม้ เป็นต้น เมื่อจับผู้กระทำความผิดได้ จะใช้อำนาจการตัดสินใจของผู้ใหญ่บ้านเป็นเบื้องต้นก่อนจะพิจารณาส่งตัวผู้กระทำความผิดให้แก่เจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป เช่น หากมีชาวบ้านเข้าไปตัดต้นไม้ในป่าและถูกจับได้

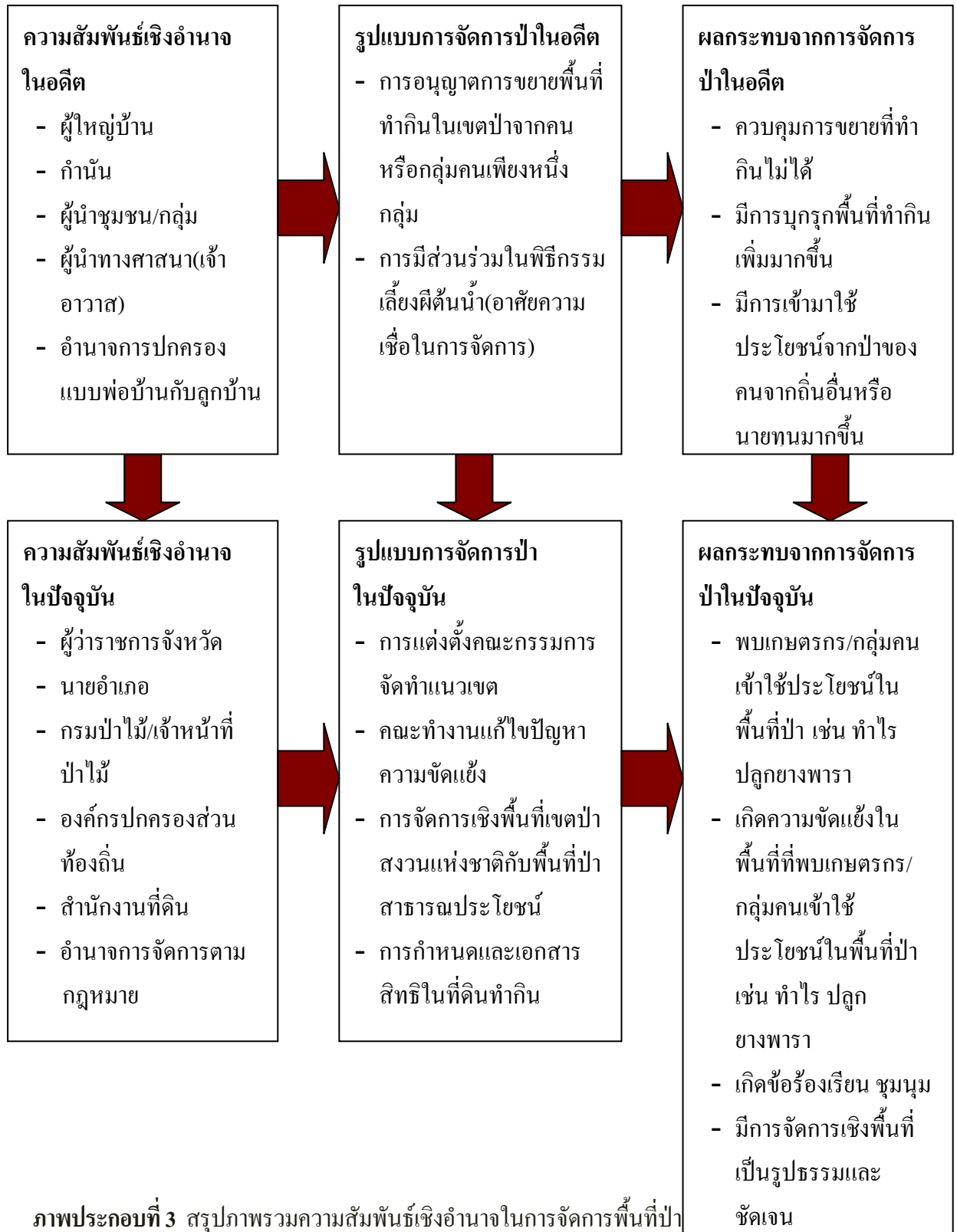
ผู้ใหญ่บ้านก็จะพิจารณาตามความเหมาะสม ถ้ามีเหตุผลสมควรก็อาจมีการปรับสันทนใหม่ (ชดเชยค่าเสียหาย) ให้แก่ชุมชน ไม่ต้องส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินคดีตามกฎหมาย

3) ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้อนุญาตในการใช้ประโยชน์จากป่า โดยเฉพาะการตัดต้นไม้ในป่าเพื่อนำมาก่อสร้างสถานที่สาธารณะในชุมชน เช่น การสร้างวัด การสร้างโรงเรียน การสร้างศาลาเอนกประสงค์ของหมู่บ้าน

4) การแต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาการบุกรุกป่าสาธารณะประโยชน์ตำบลนาโป่ง ตำบลนาอาน และตำบลนาดินดำ อำเภอเมืองเลย โดยอำเภอเมืองเลยได้รับรายงานจากผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 1 หมู่ 11 ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย มีการบุกรุกป่าภูห้วยหมาก ป่าทอทอกและป่าภูอบิดเนื้อที่ 300 ไร่ ผู้ว่าราชการจังหวัดเลยจึงได้แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อดำเนินการสำรวจและตรวจสอบพื้นที่ราษฎรไปยึดถือ และครอบครองทำมาหากิน วางแผนการดำเนินการออกสำรวจ กำหนดแนวเขตที่ดินทำกินกับแนวเขตป่าสาธารณะประโยชน์และดำเนินการคัดแยกราษฎรหรือเกษตรกรที่ทำประโยชน์จริงออกจากกลุ่มนายทุน และจัดทำทะเบียนผู้เข้าไปทำประโยชน์ในเขตป่าสาธารณะประโยชน์และให้มีการเจรจาประนีประนอมกรณีเกิดข้อพิพาทชี้แจงประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกับราษฎรในพื้นที่และจัดทำข้อตกลง (MOU) ในการใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะประโยชน์ตลอดจนการดำเนินการสั่งจัดการกำหนดแนวเขตสำหรับพื้นที่ป่าไม้ที่ผ่านความเห็นชอบจากการประชุมเพื่อกำหนดแนวเขตป่าไม้ที่สาธารณะประโยชน์ (นอกเขตป่าสงวนแห่งชาติ) อันจะเป็นการแก้ไขปัญหาการบุกรุกในระยะยาวต่อไป ดังจะเห็นได้จากภาคผนวก ก

ปัจจุบันการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโคกที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เห็นได้ชัดเจน คือ การจัดการเชิงพื้นที่โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายควบคุมกิจกรรม โดยใช้วิธีการหมายแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะ เพื่อกำหนดพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน ด้วยความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองอำเภอ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่ปฏิรูปที่ดิน เจ้าหน้าที่ตำรวจ เจ้าหน้าที่เทศบาล กำนัน ผู้ใหญ่บ้านคณะกรรมการหมู่บ้าน และเจ้าของที่ดินที่อยู่ในเขตป่า หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นต้น ซึ่งการจัดการแบบการจัดตั้งคณะกรรมการหมายแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะชุมชนบ้านห้วยโคก ทำให้เกิดปัญหาในเชิงพื้นที่ทับซ้อน และส่งผลทำให้ประชาชนหรือชาวบ้านบางส่วนที่มีที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่าที่ไม่ได้เข้าร่วมการกระบวนการชี้แจงเขตเพื่อหมายแนวเขตพื้นที่ป่า ถูกดำเนินคดีข้อหาเป็นผู้บุกรุกพื้นที่ป่าสาธารณะ สาเหตุหลักของปัญหา คือ การขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดชี้แจงเขตในกระบวนการหมายแนวเขตพื้นที่ป่าของ

เจ้าหน้าที่ ซึ่งสามารถสรุปภาพรวมเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับการจัดการพื้นที่ป่า แสดงดังภาพประกอบที่ 1

ภาพประกอบที่ 3 สรุปภาพรวมความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการพื้นที่ป่า

5.1.2 ดำเนิน ความเชื่อ เกี่ยวกับป่า

จากการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมในการประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้ตัวแทนชาวบ้านทุกระดับ ได้แก่ ผู้สูงอายุ ผู้นำ ผู้ใหญ่บ้าน เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับตำนานและความเชื่อของชุมชนบ้านห้วยโตก พบว่า ตำนานบ้านห้วยโตกเกิดขึ้นจากลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่อยู่บริเวณลำน้ำที่ไหลลงมายังแม่น้ำเลย เนื่องจากบริเวณปากน้ำห้วยโตกเป็นพื้นที่สูงชัน หากมองขึ้นไปจะเห็นเสมือนน้ำในลำห้วยตกลงมาสู่แม่น้ำเลย จึงเรียกว่า “บ้านห้วยตก”

ซึ่งลำน้ำห้วยโตกมีต้นน้ำมาจากเทือกเขาภูใหญ่วะและเทือกเขาภูทอก และชาวบ้านก็ได้เรียกชื่อหมู่บ้าน แผลงจากคำว่าบ้านห้วยตกเป็นคำว่า บ้านห้วยโตกในปัจจุบันนี้

สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับป่าในอดีตของชาวบ้านจะเห็นว่า มีความสัมพันธ์กับป่าต้นน้ำและบริเวณปากน้ำห้วยโตก ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มากในอดีต ความเชื่อของชุมชนส่วนใหญ่เชื่อว่า หากมีภัยพิบัติต่างๆ ในหมู่บ้าน เช่น ฝนตกน้ำท่วมใหญ่ โรคระบาด มีคนเจ็บไข้ได้ป่วย หรือเกิดอุบัติเหตุ หรือเกิดเรื่องร้ายแรงที่ไม่มีสาเหตุหรือหาสาเหตุไม่ได้ แสดงว่ามีคนไปลบหลู่หรือทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำป่าต้นน้ำและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปากน้ำห้วยโตกไม่พอใจ จึงมีการขอขมาต่อสิ่งศักดิ์ (เรียกว่า แดงแก่) ที่บริเวณป่าต้นน้ำหรือปากน้ำห้วยโตก และทุกปีก็จะมีพิธีกรรมในการเลี้ยงผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาคุ้มครองชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านบริเวณปากน้ำเป็นประจำทุกปี

แต่ในปัจจุบันความเชื่อเหล่านั้นได้สูญหายไป เนื่องจากมีการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเลยบริเวณปากน้ำห้วยโตก จึงทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่สามารถเข้า-ออกในเมืองได้อย่างสะดวกสบาย พร้อมทั้งความเจริญก้าวหน้าของการพัฒนาเข้ามาสู่ชุมชน ทุกครอบครัวมีเครื่องใช้ไฟฟ้าและเครื่องอำนวยความสะดวกพร้อมเพียง แต่ความเชื่อเกี่ยวกับการขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ยังคงมีอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งหากเกิดเหตุร้ายที่หาสาเหตุไม่ได้ ชาวบ้านก็จะคิดว่าเกิดจากสิ่งศักดิ์จากป่าต้นน้ำหรือปากน้ำห้วยโตก คลับันดาลให้เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น เด็กร้องไห้ไม่หยุดโดยไม่ทราบสาเหตุ แสดงว่าพ่อแม่ของเด็กหรือญาติพี่น้องได้กระทำการลบหลู่ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน หรือหากเกิดอุบัติเหตุในบริเวณใด ชาวบ้านก็จะต้องทำพิธีกรรมขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบริเวณนั้นหรือหมู่บ้านนั้น เป็นต้น ซึ่งสามารถสรุปความสัมพันธ์เกี่ยวกับตำนานความเชื่อในการจัดการป่า ดังแสดงตารางที่ 12

ตารางที่ 12 สรุปความสัมพันธ์เกี่ยวกับตำนาน ความเชื่อ ในการจัดการป่า

ลำดับ	ตำนานความเชื่อเกี่ยวกับป่า	รูปแบบการจัดการป่า	สถานภาพปัจจุบัน
1	ตำนานที่มาของชื่อบ้านห้วยโตก	บ้านห้วยโตกเกิดจากลักษณะการไหลตกลงมาของน้ำจากลำห้วย ตกลงสู่แม่น้ำเลย จึงเรียกว่า “บ้านห้วยตก” แต่เปลี่ยนเป็นบ้านห้วยโตก	ตำนานในปัจจุบันเริ่มเลือนรางหายไป เนื่องจากไม่มีการสืบทอดเล่าขานกันต่อสู่คนรุ่นต่อไป
2	ความเชื่อเจ้าปู่ตาบริเวณปากน้ำห้วยโตก	ชาวบ้านเชื่อว่าหากมีการกระทำผิดหรือการออกเก็บหาของป่าในวันพระ (ขึ้น 15 ค่ำ หรือ แรม 15 ค่ำ) หรือเป็นข้อห้ามของชุมชน ห้ามทำงานประกอบอาชีพเกษตรกรรมในวันพระใหญ่ ซึ่งหากไม่ปฏิบัติตามจะทำให้เกิดเหตุที่ไม่ดีขึ้น	ปัจจุบันยังคงมีความเชื่อของชาวบ้านส่วนใหญ่ในการปฏิบัติตามข้อห้ามนี้อยู่
3	ความเชื่อเกี่ยวกับป่าต้นน้ำหรือเขตป่าหวงห้าม	ข้อห้ามในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าต้นน้ำ เนื่องจากเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้คุ้มครองปกป้องหมู่บ้านและจะต้องมีการเซ่นไหว้ทุกๆ ปี เพื่อความสงบสุขในชุมชน	ปัจจุบันความเชื่อได้เรื้อนลงหายไปเนื่องจากพื้นที่ป่าถูกบุกรุกและชาวบ้านเข้าถึงพื้นที่ ได้อย่างสะดวก เนื่องจากตัดถนนของท้องถิ่น
4	ความเชื่อเกี่ยวกับการขอขมา (แต่งแก้)	เมื่อมีการกระทำความผิดหรือผิดจากการเข้าไปเก็บหาของป่าหรือการพุดจาที่ไม่ดีในเขตป่าหวงห้าม ประชาชนก็จะมีการขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นความเชื่อที่สามารถสรวงอนุรักษพื้นที่ป่าต้นน้ำไว้ได้	ยังคงมีความเชื่อนี้อยู่ในชุมชนและชาวบ้านก็ยังเคารพนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์บริเวณป่าหวงห้าม

ตารางที่ 12 สรุปความสัมพันธ์เกี่ยวกับ ตำนาน ความเชื่อ ในการจัดการป่า (ต่อ)

ลำดับ	ตำนานความเชื่อเกี่ยวกับป่า	รูปแบบการจัดการป่า	สถานภาพปัจจุบัน
5	พิธีไหว้หอประจำหมู่บ้าน	หอประจำหมู่บ้าน คือ ศาล หรือศาลาที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำหมู่บ้านที่ปกป้องคุ้มภัย แก่ชาวบ้านไม่ว่าใครจะไปทำ อะไรเกี่ยวกับการหาของป่า การเผาไร่ การไถสวน การหา ปลา การประกอบอาชีพให้ ได้ผลผลิตจะมีการบนบานศาล กล่าวที่หอประจำหมู่บ้านและ ทุกปีจะมีพิธีเลี้ยงหอหรือไหว้ หอ เพื่อความสงบสุขและ ความสบายใจของคนใน หมู่บ้าน	ยังคงมีความเชื่อนี้อยู่ใน ชุมชน และชาวบ้านใน ชุมชนก็ยังคงยึดถือปฏิบัติ อยู่เป็นประจำทุกปี

5.1.3 ความสำคัญเกี่ยวกับคุณค่าและมูลค่าจากการใช้ประโยชน์จากป่า

จากการระดมความคิดเห็นของชาวบ้าน โดยใช้เทคนิคการแผนที่ความคิดและการ ใช้เทคนิค AIC เพื่อกระตุ้นให้ผู้นำและผู้แทนชาวบ้านแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนข้อมูลด้านคุณค่า และมูลค่าจากการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าสาธารณะ พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความตระหนักหรือ สำคัญถึงการใช้ประโยชน์จากป่า ดังนี้

5.1.3.1 การหาของป่าเพื่อเป็นอาหารในการดำรงชีวิต และสมุนไพรในการรักษาโรค ต่างๆ ตลอดจนการหาของป่าเพื่อการค้าขายในอดีต เช่น การหาหน่อไม้ การหาเห็ด สัตว์ป่า พืช สมุนไพร อาจมีการใช้วิธีถนอมอาหารไว้รับประทานหรือค้าขาย เช่น การทำหน่อไม้ดอง การตาก แห้งเนื้อสัตว์ เป็นต้น

5.1.3.2 การใช้ไม้จากป่าเพื่อก่อสร้างบ้านเรือนของประชาชนในหมู่บ้าน และการใช้ไม้เพื่อก่อสร้างวัด สร้างโรงเรียน ศาลากลางบ้าน และ/หรือใช้ในกิจกรรมเฉพาะกิจ เช่น การใช้ไม้มาทำประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หรือ งานบุญประเพณีต่างๆ เป็นต้น

5.1.3.3 การใช้พื้นที่ป่าเพื่อการเลี้ยงสัตว์ เช่น การเลี้ยงวัวและควาย ในอดีตใช้วิธีปล่อยเข้าไปเลี้ยงในป่า ซึ่งง่ายต่อการควบคุมดูแลเพราะในป่าสาธารณะของชุมชนมีแหล่งอาหาร เช่น หญ้า และลำน้ำขนาดเล็กที่อุดมสมบูรณ์ อีกทั้งสภาพป่าบริเวณเชิงเขาก็มีสภาพป่าโปร่งเหมาะสำหรับเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ได้เป็นอย่างดี

5.1.3.4 การใช้พื้นที่ป่าเพื่อการทำการเกษตรกรรม คือ การตัดถางต้นไม้ ออกและเผาให้เหลือเป็นพื้นที่ว่างเปล่า เพื่อทำการเกษตร ซึ่งในอดีตมีการบุกรุกป่าในลักษณะที่ทำไร่เลื่อนลอย โดยเฉพาะบริเวณรอบๆ ภูเขาที่ไม่สูงชัน เนื่องจากจำนวนประชากรหรือคนในชุมชนมีจำนวนน้อยชาวบ้านจึงสามารถเลือกพื้นที่ทำการเกษตรได้

5.1.3.5 ความสำคัญต่อการเกิดผลกระทบจากการบุกรุกพื้นที่ป่ามากเกินไป ได้แก่ การบุกรุกเผาพื้นที่ป่าจนทำให้ไม่มีป่าไม้ ไม่มีของป่าและที่สำคัญทำให้น้ำในลำธารลดลง หรือ ขาดน้ำในลำธารแห้งในฤดูแล้ง ส่งผลให้ชาวบ้านขาดแคลนน้ำในการอุปโภค บริโภค และไม่มีน้ำใช้เพื่อการเกษตรกรรมในฤดูแล้ง จึงได้มีการควบคุมเฝ้าระวังและป้องกันการบุกรุกเผาป่า ในฤดูแล้งโดยการนำของผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านร่วมมือกัน

5.1.3.6 ความสำคัญต่อตำนานและความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าต้นน้ำและปากน้ำ ห้วยโตกที่คอยปกป้องคุ้มครองชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านจากการเข้าไปทำมาหากินในพื้นที่ป่า

5.1.3.7 คุณค่าและมูลค่าจากการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนบ้านห้วยโตก ผลจากการประชุมระดมความคิดเห็นและการวิเคราะห์ถึงคุณค่าและมูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนบ้านห้วยโตกที่เป็นทรัพยากรและ/หรือกิจกรรมหลักของการใช้ประโยชน์จากป่าสาธารณะ สามารถสรุปได้ดังแสดงในตารางที่ 13 ดังนี้

ตารางที่ 13 คุณค่าและมูลค่าจากการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนบ้านห้วยโตก

ลำดับ ที่	รายการ	การใช้ประโยชน์(คุณค่า)	จำนวน/ ปริมาณ ต่อปี	มูลค่า ต่อ หน่วย (บาท)	มูลค่า รวม ต่อปี (บาท)
กิจกรรมการใช้สอยในพื้นที่ป่าสาธารณะบ้านห้วยโตก					
1	การเก็บไม้พื้น ไม้ไผ่ ไม้ ไฟ ไม้แห้ง ขอนไม้ ฯลฯ	ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการประกอบอาหาร ในครัวเรือน และพิธีเผาศพ หรือใช้ใน การเผาถ่าน (คำนวณจากการใช้ถ่าน ของทุกครัวเรือนที่ใช้ไม้จากป่า)	18 ตัน	3,000	54,000
2	การใช้ไม้ไฟ	ใช้ในการก่อสร้างบ้านและการ ประกอบอาชีพ เช่น ทำโรงเรือน ทำ กระท่อม และทำข้าวหลาม (คิดตลอดปี)	120,100 ลำ	20	2,402,000
3	การใช้ไม้ยืนต้น เช่น ไม้ ประดู่ ตะราง แดง เต็ง รัง เป็นต้น	เป็นไม้จากป่าเพื่อการสร้างบ้านเรือน และที่อยู่อาศัย หรือซ่อมแซมวัด	50 ลูกบาศก์ เมตร	2,500	125,000
4	การเก็บหาหน่อไม้	ใช้เป็นอาหารในครัวเรือนและเพื่อการ จำหน่าย	48 ตัน	3,000	144,000
5	การเก็บหาเห็ด	ใช้เป็นอาหารในครัวเรือนและเพื่อการ จำหน่าย (คิดเฉพาะช่วงฤดูฝน 3 เดือน)	9.0 ตัน	5,000	45,000
6	การเก็บผักหวาน	ใช้เป็นอาหารในครัวเรือนและเพื่อการ จำหน่าย (คิดเฉพาะช่วงฤดูแล้ง 3 เดือน)	950 กิโลกรัม	300	285,000
7	การเก็บพืชผักป่า เช่น ผัก กูด ผักติ้ว	ใช้เป็นอาหารในครัวเรือนและเพื่อการ จำหน่าย (คิดตลอดปี)	5,500 กิโลกรัม	10	55,000

ตารางที่ 13 คุณค่าและมูลค่าจากการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนบ้านห้วยโตก (ต่อ)

ลำดับ ที่	รายการ	การใช้ประโยชน์(คุณค่า)	จำนวน/ ปริมาณ ต่อปี	มูลค่า ต่อ หน่วย	มูลค่า รวม ต่อปี
8	การจับปลา	ใช้เป็นอาหารในครัวเรือนและเพื่อการ จำหน่าย (คิดตลอดปี)	-	-	150,000
9	การล่าสัตว์ป่า ได้แก่ นก กระรอก กระแต หนู ไก่ ป่า อีเห็น เป็นต้น	ใช้เป็นอาหารในครัวเรือนและเพื่อการ จำหน่าย (คิดตลอดปี)	-	-	150,000
การเก็บหาสมุนไพรในพื้นที่ป่าสาธารณะบ้านห้วยโตก					
1	กุ่มน้ำ(ชื่อสามัญ) กุ่มน้ำ(ชื่อพื้นเมือง)	ใช้ใบอ่อนและดอกมาดองรับประทาน เปลือกใช้เป็นยาระงับพิษที่ผิวหนัง แก้ใจ แก้อาเจียน ใบเป็นยาเจริญอาหาร ยาระบาย และขับพยาธิ	-	-	-
2	เขื่อง(ชื่อสามัญ) เขื่อง(ชื่อพื้นเมือง)	ยอดอ่อนกินเป็นผัก มีรสเปรี้ยว ใช้เหง้า ต้มน้ำดื่มบำรุงตับ	-	-	-
3	ข่าคม(ชื่อสามัญ) ข่าคม(ชื่อพื้นเมือง)	แก้อาการท้องอืดเพื่อ จุกเสียดแน่น ใช้ ลำต้นต้มน้ำดื่มแก้โรคลม ใบนำมาโขกทา บริเวณมีเกื้อน ห้วนนำมาโขกและคั้น เอาน้ำผสมน้ำมะขามเปียกและเกลือ เล็กน้อยให้หญิงคลอดลูกดื่มช่วยขับ เลือดเสีย	-	-	-
4	คันหมี(ชื่อสามัญ) เชียงเมี่ยง(ชื่อพื้นเมือง)	เป็นสมุนไพรใช้ใบต้มน้ำกินแก้อาการ เหน็บชา	-	-	-
5	เสนียด(ชื่อสามัญ) โมรา(ชื่อพื้นเมือง)	ใช้รากและใบขับเสาะ ใช้ให้พอเหมาะ ถ้าใช้มากเกินไปจะทำให้เกิดการระคาย เคืองต่อทางเดินอาหาร คือ จะมีอาการ คลื่นไส้ อาเจียน ท้องร่วง	-	-	-

ตารางที่ 13 คุณค่าและมูลค่าจากการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนบ้านห้วยโตก (ต่อ)

ลำดับ ที่	รายการ	การใช้ประโยชน์(คุณค่า)	จำนวน/ ปริมาณ ต่อปี	มูลค่า ต่อ หน่วย	มูลค่า รวม ต่อปี
การเก็บหาสมุนไพรในพื้นที่ป่าสาธารณะบ้านห้วยโตก (ต่อ)					
6	บอนจืด(ชื่อสามัญ) บอน, บอนหวาน (ชื่อพื้นเมือง)	ลำต้น ใบอ่อน ใช้แกงใส่ปลา หลาม บอน ใช้เป็นยาระบาย ขับพยาธิ ใช้ห้าม เลือด แก้เถาตานในท้อง และกัณฑ์	-	-	-
7	ปอเถียน(ชื่อสามัญ) ลิบสองประดง (ชื่อพื้นเมือง)	ใช้ลำต้น ต้มน้ำดื่มต่างน้ำชา แก้ผื่นคัน แก้ตกเลือด	-	-	-
8	มะหลอด(ชื่อสามัญ) ส้มหลอด(ชื่อพื้นเมือง)	ผลดิบเป็นยาฟาดเสมาน ผลสุกใช้เป็นยา ระบายอ่อนๆ แก้บิดและท้องผูกสำหรับ เด็ก	-	-	-
9	สนุ่นน้ำ(ชื่อสามัญ) ไคร้สนุ่น(ชื่อพื้นเมือง)	เปลือกเป็นยาบำรุงหัวใจ แก้ไข ต้มน้ำ อาบแก้ไข คัดจุก แก้งูสวัด	-	-	-
10	สบันงาป่า(ชื่อสามัญ) ข้าวหลามดง(ชื่อพื้นเมือง)	ปลูกประดับมีดอกหอม ใช้ดอกตากแห้ง ชงน้ำร้อนเป็นชาแก้ท้องผูก	-	-	-
11	มะชัก(ชื่อสามัญ) มะคำดีควาย (ชื่อพื้นเมือง)	ผลแก่ใช้แก้ไข้ดับพิษร้อนในกระหายน้ำ แก้พิษกาฬ ส่วนรากผสมในตำรับยา ร่วมกับสมุนไพรอื่นใช้แก้ผื่นในท้อง เปลือกแก้กระษัย แก้พิษร้อน แก้ไข้ ดอกแก้พิษ เม็ดผื่นคัน	-	-	-
12	ผักกูด(ชื่อสามัญ) ผักกูด(ชื่อพื้นเมือง)	ผักรับประทาน รักษาท้องร่วง หรือโรค เกี่ยวกับกระเพาะอาหาร	-	-	-
13	บัวบก(ชื่อสามัญ) ผักหนอก (ชื่อพื้นเมือง)	แก้ไข้ใน แก้ร้อนในกระหายน้ำ แก้ ความดันโลหิตสูง แก้อ่อนเพลีย	-	-	-

5.2 ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

จากผลการสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกและการระดมความคิดของประชาชนที่สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมและการสรุปบทเรียนจากกลุ่มผู้ช่วยนักวิจัยชาวบ้าน พบว่า การจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกในอดีต มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับผู้นำหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นหลัก และอาศัยกฎกติการ่วมกันอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การอาศัยความเชื่อ ความศรัทธา ความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าต้นน้ำและปากน้ำห้วยโตก แต่ในปัจจุบันลักษณะของการจัดการพื้นที่ป่ามีวิธีการจัดการที่ชัดเจนมากขึ้น คือ การหมายแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะ โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายฝ่ายปกครองและการตั้งคณะกรรมการชี้แนวเขต เพื่อจัดการพื้นที่ป่าเชิงพื้นที่ในการป้องกันการบุกรุกทำลายป่า และสามารถพัฒนาฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่าที่เสื่อมโทรมลงให้สามารถกลับคืนสู่สภาพเดิมได้อีก ซึ่งสามารถสรุปปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกได้ดังนี้

5.2.1 ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุในอดีต

5.2.1.1 การเพิ่มจำนวนประชากร

ในอดีตจำนวนประชากรของชุมชนบ้านห้วยโตกยังมีจำนวนน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่ดินทำกิน และมีการขยายจำนวนขึ้นเรื่อยๆ ทุกปี ทำให้มีปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตร เช่น การปลูกฝ้าย การปลูกลูกเดือย การปลูกถั่วเหลือง การปลูกข้าวโพด เป็นต้น ในลักษณะของการทำไร่เลื่อนลอย จนทำให้ผู้นำหรือผู้ใหญ่บ้านต้องออกกฎกติกาอย่างไม่เป็นทางการในการเข้าไปใช้พื้นที่ป่าทำการเกษตร

5.2.1.2 การใช้ประโยชน์จากป่า

ในอดีตชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์จากป่าโดยการหาของป่าเป็นหลัก เพื่อดำรงชีวิต เช่น หาหน่อไม้ หาเห็ด ลำสัตว์หาผักผลไม้ป่า และหาสมุนไพร นอกจากนี้ยังมีการใช้ไม้เพื่อการปลูกสร้างบ้านเรือนและสถานที่สาธารณะ เช่น สร้างวัด สร้างโรงเรียน เป็นต้น แต่สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหา คือ การลักลอบเข้ามาหาผลประโยชน์จากป่าของคนจากนอกชุมชน เช่น การลักลอบล่าสัตว์ด้วยวิธีการเผาป่า การลักลอบตัดต้นไม้และแปรรูปไม้ขายให้นายทุน ทำให้ชาวบ้านและผู้นำชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น จึงมีมาตรการ กฎกติกาในรูปแบบของคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อเฝ้าระวังควบคุมการเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่สาธารณะของชุมชนทั้งจากคนในชุมชนเองและคนต่างถิ่น

5.2.1.3 การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตร

ในอดีตชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณรอบๆ พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และเป็นการทำการเกษตรในลักษณะของการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น การปลูกข้าวโพด การปลูกลูกเดือย การปลูกถั่วเหลือง การปลูกฝ้าย เป็นต้น โดยมีนายทุนหรือพ่อค้าคนกลางเข้าสนับสนุนลงทุนให้แก่ชาวบ้าน เพื่อสร้างแรงจูงใจให้ชาวบ้านในการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูก ทำให้เกิดการบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำไร่เลื่อนลอยเข้าไปในพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ของดินซึ่งใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกเป็นเวลา 1-2 ปี แล้วปล่อยให้ร้างไว้ และเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ใหม่อีกเป็นเวลา 2-3 ปี ก็กลับมาเพาะปลูกในที่ดินแปลงเดิม จากการทำการเกษตรแบบการทำไร่เลื่อนลอย จึงทำให้เกิดปัญหาการทับซ้อนของที่ดินทำกินจนเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นในชุมชน ทำให้ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านต้องแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและได้ร่วมกันตั้งกฎกติกา ขอระเบียนในการใช้พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนขึ้นมา

5.2.1.4 การเกิดภัยธรรมชาติ

ในอดีตชุมชนบ้านห้วยโตกเกิดปัญหาภัยธรรมชาติจากน้ำท่วมใหญ่ทั้งหมู่บ้านเนื่องจากลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนส่วนใหญ่อยู่บริเวณริมแม่น้ำ บ้านเรือนเกิดความเสียหายและในการพัฒนาปรับปรุงซ่อมแซมบ้านเรือนจำเป็นต้องใช้ไม้จากป่าสาธารณะของชุมชน แต่เนื่องจากการลักลอบตัดต้นไม้ออกจากป่าจนหมด ทำให้ขาดแคลนไม้ใช้สอยจะต้องไปหาไม้จากพื้นที่ของชุมชนอื่น เพื่อมาปลูกสร้างบ้านหรือซ่อมแซมบ้านเรือน จึงทำให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักและมีมาตรการในการจัดการเพื่ออนุรักษ์พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนไว้

5.2.2 ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุในปัจจุบัน

5.2.2.1 การขยายพื้นที่ปลูกยางพารา

สภาพปัญหาปัจจุบันในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก และพื้นที่บริเวณรอบๆ คือ เกษตรกรได้ปลูกยางพาราตามนโยบายของรัฐบาล เพื่อเพิ่มพื้นที่ปลูกยางพาราในเขตภาคอีสาน ทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่าสาธารณะเพื่อปลูกยางพาราของชาวบ้าน และ/หรือชาวบ้านบางคนได้ขายที่ดินที่เป็นที่ทำกินอยู่เดิมให้แก่นายทุนที่เข้ามาซื้อที่ดินเพื่อปลูกยางพาราทำให้ชาวบ้านขาดที่ทำกินจึงได้บุกรุกแผ้วถางพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน หรือชาวบ้านได้อ้างสิทธิครอบครองพื้นที่ป่าที่มีสภาพป่าอยู่ว่า พื้นที่ป่าบริเวณนั้นเคยเป็นที่ทำการเกษตรของตนแต่ไม่ได้ทำ

กินมาหลายปีจนทำให้ต้นไม้เกิดขึ้นมีสภาพเป็นป่า จึงเข้าไปแผ้วถางและ/หรือขายให้กับนายทุนปลูกยางพาราต่อไป จากสภาพปัญหาดังกล่าวทำให้พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโศกมีพื้นที่สภาพป่าเหลือน้อยหรือลดลงและมีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ

5.2.2.2 การประกาศแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน

กระบวนการในการหมายแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะชุมชนบ้านห้วยโศกที่ขาดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทำให้เกิดพื้นที่ทับซ้อนระหว่างแนวเขตพื้นที่ป่ากับที่ดินทำกินของชาวบ้าน จนเกิดปัญหาความขัดแย้งในชุมชนระหว่างผู้นำหรือคณะกรรมการที่ร่วมชี้แนวเขตพื้นที่ป่ากับชาวบ้านที่มีที่ดินทับซ้อนในเขตพื้นที่ป่า จนกลายเป็นผู้ต้องหาคดีบุกรุกพื้นที่ป่าสาธารณะ อีกทั้งยังมีการเดินประท้วงเรียกร้องความเป็นธรรมในการประกาศเขตพื้นที่ป่าสาธารณะ และต้องการให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเลยและนายอำเภอเมืองทบทวนการประกาศแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโศกใหม่

5.2.2.3 การขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน

เนื่องจากการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโศกในปัจจุบันมีรูปแบบการจัดการโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายฝ่ายปกครอง คือ ผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอเป็นผู้ลงนามในการประกาศเขตพื้นที่ป่าสาธารณะ ซึ่งการจัดการพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่ว่างเปล่าหรือพื้นที่สาธารณะประโยชน์ให้เป็นอำนาจของผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอในการประกาศแนวเขตพื้นที่ จึงทำให้ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมจัดการ ตลอดจนกฎระเบียบที่ใช้ในการควบคุมทำให้เกิดความขัดแย้งกับชาวบ้านที่มีที่ดินทำกินอยู่ในพื้นที่มาเป็นเวลานาน ส่งผลทำให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้านผู้เสียผลประโยชน์และผู้ที่เห็นด้วยกับแนวคิดการจัดการพื้นที่สาธารณะแบบการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนหรือท้องถิ่น

5.3 การพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโศก ตำบลนาโง่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

ผลจากการประชุมเชิงปฏิบัติเพื่อระดมความคิดเห็นของชุมชนผ่านกระบวนการถอดบทเรียนการเรียนรู้ และการสรุปบทเรียนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยผู้วิจัยได้สอดแทรกองค์ความรู้แนวคิด ทฤษฎี และหลักการจัดการพื้นที่สาธารณะเป็นกรณีศึกษาของพื้นที่อื่น และได้นำผู้แทนชาวบ้านไปศึกษาดูงานการจัดการพื้นที่ป่าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง เพื่อให้ตัวแทนชุมชนเกิด

ความรู้และเรียนรู้จากประสบการณ์จริง และสามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์องค์ความรู้มาปรับใช้ในการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งจากกระบวนการถอดบทเรียนและการนำเสนอแนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก สามารถสรุปได้ดังนี้

5.3.1 การจัดทำแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก

ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นด้วยกับหลักการและวัตถุประสงค์ของการประกาศแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน เนื่องจากจะเป็นการจัดการเชิงพื้นที่ที่ชัดเจนและง่ายต่อการจัดการ และจะเกิดความเป็นธรรมในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าสาธารณะกับทุกคน แต่ในขั้นตอนการสำรวจชี้แนวเขตเพื่อหมายแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนที่ผ่านมาทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งของคนในชุมชน ทั้งระหว่างคนในชุมชนกับผู้นำชุมชนหรือความขัดแย้งกับภาครัฐ ซึ่งสาเหตุของปัญหาสำคัญ คือ การขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการตั้งแต่การกำหนดแนวทางการชี้แนวเขตจนถึงกระบวนการลงพื้นที่สำรวจ การประชุม และการยกร่างประกาศแนวเขตพื้นที่ป่า ดังนั้น แนวทางจัดการเชิงพื้นที่ในรูปแบบของการจัดการแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก จึงจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ และต้องเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการหรือขั้นตอนของการจัดการ จึงจะทำให้เกิดการยอมรับและเกิดความร่วมมือจากชุมชนในการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

5.3.2 การปลูกต้นไม้ยืนต้นหรือพันธุ์ไม้ต่างถิ่นเพื่อกำหนดแนวเขตพื้นที่ป่า

เพื่อเป็นการจัดการพื้นที่ป่าเชิงรุกของชุมชนบ้านห้วยโตก จึงเกิดกิจกรรมการปลูกต้นไม้ยืนต้นหรือพันธุ์ไม้ต่างถิ่น คือ ไม้สักทอง ในการทำแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนขึ้น ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริงและการจัดการเชิงพื้นที่ที่ลดความเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ตลอดจนเกิดการยอมรับของคนในชุมชน ซึ่งรูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะด้วยวิธีการปลูกต้นไม้ยืนต้นหรือพันธุ์ไม้ต่างถิ่นเป็นแนวเขตพื้นที่ป่า มีรูปแบบ 2 ลักษณะ ดังนี้

5.3.2.1 การปลูกต้นไม้ตามแนวเขตรอบพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน คือ การปลูกต้นไม้ยืนต้นตามข้อตกลงของชุมชน คือ ไม้สักทอง ในบริเวณที่เป็นแนวเขตติดต่อกับพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน โดยให้เจ้าของที่ดินที่มีพื้นที่ติดกับเขตป่าเป็นผู้ปลูก และได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านการออกติดตามตรวจสอบแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะทุกปี แต่ถ้าบริเวณพื้นที่ใดที่ติดกับแนวเขตป่าสาธารณะที่ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของจะต้องร่วมมือกันปลูกต้นไม้ในพื้นที่แนวเขตนั้นร่วมกัน สำหรับการ

ดูแลบำรุงรักษาให้ต้นไม้เจริญเติบโตให้เจ้าของที่ดินเป็นผู้ดูแลบำรุงรักษา ส่วนแนวเขตที่ไม่มีเจ้าของ ให้คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ดูแลร่วมกัน

5.3.2.2 การปลูกต้นไม้ในแนวเขตที่ดินทำกินของประชาชน คือ ชุมชนมีข้อตกลงร่วมกันในการจัดการแนวเขตที่ดินทำกินของประชาชนที่มีที่ดินติดกับแนวเขตป่าสาธารณะของชุมชน จะต้องปลูกต้นไม้ คือ ไม้สักทอง ให้ผู้อื่นหรือคณะกรรมการหมู่บ้านได้เห็นชัดเจนถึงขอบเขตพื้นที่ของตนเอง

ซึ่งเหตุผลที่ชุมชนเลือกชนิดพันธุ์ไม้สักทองปลูกเป็นแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน เนื่องจากไม้สักทองเป็นชนิดพันธุ์ไม้ต่างถิ่นที่จะมีความแตกต่างจากพันธุ์ไม้ชนิดอื่นอย่างเห็นได้ชัด และไม้สักทองจัดเป็นไม้ห้ามประเภทที่ 1 คือ ห้ามตัดหรือทำลายหากไม่ได้รับอนุญาตจากกรมป่าไม้ และที่สำคัญไม้สักทองเป็นชนิดพันธุ์ไม้ยืนต้นที่เจริญเติบโตได้เร็ว ดูแลง่าย และทนแล้ง อีกทั้งเป็นไม้ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ จึงเป็นชนิดพันธุ์ไม้ที่ชุมชนคาดหวังว่าเมื่อปลูกแล้วจะยังคงมีชีวิตอยู่เป็นหลักเขตหรือแนวเขตให้ทุกคนได้รู้เขตแดนของพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกได้ชัดเจนต่อไป

5.3.3 การฟื้นฟูสภาพป่าสาธารณะของชุมชน

เพื่อเป็นการฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน จึงได้เกิดกิจกรรมการปลูกต้นไม้ร่วมกันของชุมชน คือ กิจกรรมการปลูกต้นไม้ในใจเสาะ ของชุมชนบ้านห้วยโตก เพื่อฟื้นฟูสภาพป่า โดยชุมชนได้กำหนดรูปแบบการปลูกต้นไม้เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าสาธารณะของชุมชน ไว้ดังนี้

5.3.3.1 การปลูกต้นไม้ในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนที่เสื่อมโทรมอยู่แล้ว ด้วยวิธีการอาศัยความร่วมมือของชุมชน ตามโอกาสวันสำคัญต่างๆ เช่น วันแม่แห่งชาติ วันพ่อแห่งชาติ วันสิ่งแวดล้อมไทย เป็นต้น โดยขอความสนับสนุนกล้าไม้จากหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานเพาะชำกล้าไม้จังหวัดเลย เทศบาลตำบลนาโปลัง สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเลย เป็นต้น

5.3.3.2 การปลูกต้นไม้ตามบริเวณริมลำห้วย หรือ ร่องน้ำ หรือ ธารน้ำไหล เพื่อเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าให้ช่วยเก็บกักความชุ่มชื้น โดยส่งเสริมสนับสนุนให้เจ้าของที่ดินที่มีพื้นที่ติดลำห้วยเป็นผู้ปลูกต้นไม้

5.3.4 การจัดทำฝ่ายชะลอน้ำ

ผลจากการศึกษาฐานข้อมูลที่เขตรักษาพันธุ์ป่าหลวงของผู้แทนชุมชนบ้านห้วยโศก และได้สรุปบทเรียนจากการทำฝ่ายชะลอน้ำ เพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นแก่ผืนป่าและเป็นการเก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้งจึงเกิดข้อสรุปว่า ควรมีการจัดทำฝ่ายชะลอน้ำในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนในลักษณะเป็นฝ่ายแบบกึ่งถาวร คือ ใช้วัสดุในพื้นที่ในการก่อสร้างฝ่าย ได้แก่ ไม้ไผ่ ก้อนหิน ดิน ทราย เป็นต้น โดยเลือกพื้นที่ก่อสร้างปิดกั้นตามร่องน้ำหรือลำห้วยตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และท้ายน้ำ โดยอาศัยแรงงานคนเป็นหลัก และความร่วมมือของชุมชน และหรือขอความสนับสนุนจากเทศบาลตำบลนาโป่งในการบริหารจัดการ สำหรับการกำหนดจุดหรือพื้นที่ในการจัดทำฝ่ายชะลอน้ำในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน ควรให้คณะกรรมการหมู่บ้านออกสำรวจและประชุมประชาคมเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการในการก่อสร้างฝ่าย ต่อไป

5.3.5 การกำหนดขอบเขตในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน(Zoning)

การกำหนดแบ่งเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์ เป็นแนวทางที่ชุมชนให้ความสำคัญและให้ความยอมรับที่จะยึดถือปฏิบัติร่วมกัน กลายเป็นกฎกติกา หรือ กฎระเบียบข้อปฏิบัติร่วมกันของชุมชน โดยผู้แทนชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้านได้ลงพื้นที่สำรวจพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโศกด้วยการใช้แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียม Landsat 5 Tm มาตราส่วน 1:25,000 และแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ มาตราส่วน 1:4,000 และแผนที่ภูมิศาสตร์ มาตราส่วน 1:50,000 ผลการสำรวจพบว่า พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโศกมีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น 1,402 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา แบ่งออกเป็น 2 แปลง คือ แปลงที่ 1 จำนวน 665 ไร่ 92 ตารางวา ประกอบด้วย ภูห้วยโศก ภูทองแดง และภูเชียงเมี่ยง และแปลงที่ 2 จำนวน 737 ไร่ 2 งาน 32 ตารางวา ประกอบด้วย ภูจำผักเนา และภูใหญ่ แสดงดังภาพภาพประกอบที่ 3 ซึ่งสามารถกำหนดขอบเขตในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนได้เป็น 2 เขตพื้นที่ดังนี้

5.3.5.1 เขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์

เขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ คือ พื้นที่ป่าต้นน้ำหรือพื้นที่ภูเขาสูงหรืออาจมีความลาดชันของพื้นที่มากกว่า 35 องศา โดยชุมชนได้มีข้อตกลงร่วมกันว่า ห้ามมีการใช้ประโยชน์หรือห้ามบุกรุกทำลายป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของชุมชนโดยเด็ดขาด เพื่อเป็นการอนุรักษ์หรือสงวนพื้นที่ป่าต้นน้ำไว้ให้เกิดความชุ่มชื้นแก่พื้นที่บริเวณรอบข้าง และเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าในทุกรูปแบบ เพื่อ

เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งจากผลการสำรวจพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนได้แบ่งเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ได้ดังนี้

1) ป่าสาธารณะแปลงที่ 1 สามารถแบ่งเขตพื้นที่เป็นป่าอนุรักษ์ได้ จำนวน 237 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 41 ของพื้นที่แปลงทั้งหมด 392 ไร่ 92 ตารางวา

2) ป่าสาธารณะแปลงที่ 2 สามารถแบ่งเขตพื้นที่เป็นป่าอนุรักษ์ได้ จำนวน 345 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 47 ของพื้นที่แปลงทั้งหมด 392 ไร่ 2 งาน 32 ตารางวา

รวมเนื้อที่พื้นที่ป่าอนุรักษ์ทั้งสองแปลงเท่ากับ 618 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 44 ของพื้นที่ทั้งหมด

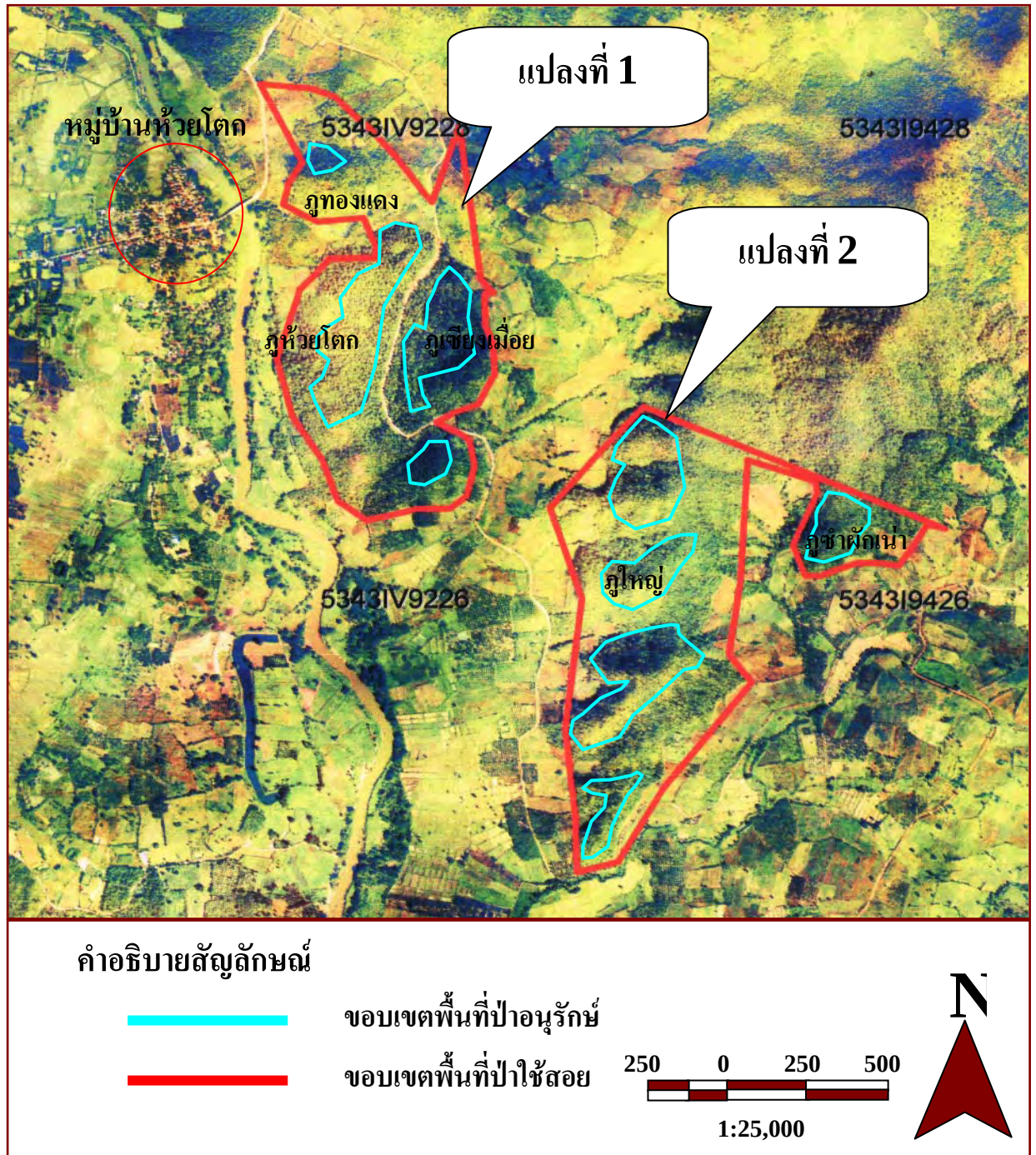
5.3.5.2 เขตพื้นที่ป่าใช้สอย

เขตพื้นที่ป่าใช้สอย คือ พื้นที่ป่าที่สภาพพื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขาหรือมีความลาดชันของพื้นที่น้อยกว่า 35 องศา มีสภาพป่าไม่หนาแน่น พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไผ่และป่าเบญจพรรณและมีขอบเขตถัดจากเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์หรือมีแนวเขตตั้งแต่แนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนเข้าไปจนถึงเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ โดยชุมชนได้มีข้อตกลงร่วมกันว่า ห้ามมีการบุกรุกพื้นที่ป่าโดยเด็ดขาด และสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้ตามกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชน คือ ประชาชนสามารถเข้าไปหาของป่า เช่น เก็บหน่อไม้ เก็บเห็ด เก็บผักหวานหรือผักป่า ผลไม้ป่า เก็บสมุนไพร และล่าสัตว์ได้ตามฤดูกาล และสามารถใช้ไม้ไผ่เพื่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยหรือเพื่อการเกษตรได้ แต่ต้องได้รับการอนุญาตหรือต้องแจ้งต่อคณะกรรมการหมู่บ้านก่อนเข้าไปใช้ไม้จากป่าสาธารณะของชุมชน ซึ่งจากผลการสำรวจพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนได้แบ่งเขตพื้นที่ป่าใช้สอยได้ดังนี้

1) ป่าสาธารณะแปลงที่ 1 สามารถแบ่งเขตพื้นที่เป็นป่าใช้สอยได้ จำนวน 392 ไร่ 92 ตารางวา คิดเป็นร้อยละ 59 ของพื้นที่แปลงทั้งหมด

2) ป่าสาธารณะแปลงที่ 2 สามารถแบ่งเขตพื้นที่เป็นป่าใช้สอยได้ จำนวน 392 ไร่ 2 งาน 32 ตารางวา คิดเป็นร้อยละ 53 ของพื้นที่แปลงทั้งหมด

รวมเนื้อที่พื้นที่ป่าใช้สอยทั้งสองแปลงเท่ากับ 784 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา คิดเป็นร้อยละ 56 ของพื้นที่ทั้งหมด

ภาพประกอบที่ 4 ขอบเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์และเขตพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชนบ้านห้วยโตก

5.3.6 การบริหารจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกแบบมีส่วนร่วม

การบริหารจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบการจัดการที่เป็นหัวใจหลักของการพัฒนาและการจัดการให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งผู้แทนชุมชนได้แสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือบทเรียนการจัดการป่าในอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้ข้อสรุปว่า การจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกจะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นหลัก ตั้งแต่กระบวนการร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์หาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ร่วมวิเคราะห์ผลกระทบ ร่วมหาแนวทางป้องกันแก้ไข และร่วมกันใช้ประโยชน์หรือแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าสาธารณะของชุมชนอย่างเป็นธรรม ยุติธรรม โปร่งใส และตรวจสอบได้ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน

ดังนั้นจากข้อสรุปดังกล่าวจึงได้รูปแบบการบริหารจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนในลักษณะของคณะกรรมการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน ประกอบด้วยโครงสร้างการบริหารหลักๆ คือ คณะกรรมการหมู่บ้าน และตัวแทนครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินอยู่ในเขตป่าสาธารณะ และตัวแทนครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินอยู่บริเวณรอบๆ พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน ซึ่งรูปแบบการจัดการเป็นกฎระเบียบและข้อตกลงร่วมกันของชุมชน และจะต้องมีการจัดทำแผนปฏิบัติการที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งแผนระยะสั้น แผนระยะปานกลาง และแผนระยะยาวอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมสู่การปฏิบัติได้

5.3.7 ผลจากการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก

ผลจากการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก โดยผู้วิจัยและคณะทีมวิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเชิงพื้นที่ให้สอดคล้องกับหลักวิชาการและเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันของพื้นที่ โดยได้แบ่งการจัดการเชิงพื้นที่ออกเป็นสองรูปแบบ คือ พื้นที่ป่านุรักษ์ และพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชน ผลจากการลงสำรวจพื้นที่ พบว่า มีประชาชนอาศัยอยู่และหากินหรือประกอบอาชีพเกษตรกรรมในพื้นที่ป่าสาธารณะจำนวนหนึ่ง ทำให้เกิดปัญหาความไม่เข้าใจของการสำรวจพื้นที่ ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในพื้นที่ ซึ่งสามารถสรุปประเด็นได้ ดังนี้

5.3.7.1 การเกิดความขัดแย้งของกลุ่มเกษตรกรสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่มีที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่าสาธารณะและกลุ่มที่ไม่มีที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่าสาธารณะ โดยกลุ่มที่มีที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่าสาธารณะถูกกล่าวหาว่าเป็นกลุ่มผู้บุกรุกพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน จึงเกิดความขัดแย้ง

และมีการต่อต้านการพัฒนาในรูปแบบการศึกษาการจัดการเชิงพื้นที่ในการจัดการป่าสาธารณะของชุมชนและผู้วิจัยได้จัดประชุมเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและข้อตกลงร่วมกัน ได้ข้อสรุป คือ ให้มีการปลูกต้นไม้ยืนต้นในบริเวณแนวเขตระหว่างพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนกับเขตพื้นที่ติดต่อ และการปลูกต้นไม้ในบริเวณเขตพื้นที่ของผู้ที่มีที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่าสาธารณะให้ชัดเจนและต้องมีการฟื้นฟูสภาพป่าตามสองข้างลำธารน้ำ เช่น การทำฝายชะลอน้ำ การปลูกต้นไม้โตเร็ว เป็นต้น

3.3.7.2 แนวทางการจัดการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งจากการสำรวจแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก พบว่า เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้นในพื้นที่อำเภอเมืองเลย นายอำเภอเมืองเลยได้เสนอแต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาการบุกรุกป่าสาธารณะประโยชน์ตำบลนาโปลัง ตำบลนาอาน และตำบลนาดินคำ อำเภอเมือง (ภาคผนวก ก) ผลการดำเนินงานแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของคณะทำงานทำให้เกิดความเป็นรูปธรรมในการจัดการเชิงพื้นที่มากขึ้น โดยมีความชัดเจนของพื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์อย่างเป็นทางการ และสามารถลดปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่ได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งได้อาศัยกลไกความร่วมมือจากหลายฝ่ายและใช้หลักกฎหมายและความเหมาะสมในการจัดการ ผลสรุป คือ มีแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์อย่างชัดเจน มีการจัดการการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าสาธารณะตามหลักการพัฒนารูปแบบเชิงพื้นที่เกี่ยวกับพื้นที่ป่าอนุรักษ์และพื้นที่ป่าใช้สอย และการจัดทำบันทึกข้อตกลงกับเกษตรกรที่มีที่ดินทำกินในพื้นที่ตามเงื่อนไขของกฎหมาย เช่น สามารถเช่าที่หลวงทำกินได้ และจะต้องมีการฟื้นฟูพื้นที่นั้นให้มีต้นไม้หรือพื้นที่สีเขียวอย่างน้อยร้อยละ 20 ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นต้น

5.3.7.3 ผลกระทบต่อผู้วิจัยและทีมวิจัย ผลจากการเกิดปัญหาข้อขัดแย้งเกี่ยวกับแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์และการเข้าใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในพื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์ ส่งผลให้เกิดกลุ่มต่อต้านการดำเนินงานจากผู้เสียผลประโยชน์ในพื้นที่ เช่น กลุ่มนายทุนที่เข้ามาซื้อที่ดินในบริเวณพื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์เพื่อปลูกยางพารา และ/หรือ กลุ่มนายทุนซื้อที่ดินเพื่อขุดหาแร่ จึงมีข้อร้องเรียนว่าผู้วิจัยและคณะทีมวิจัยบุกรุกพื้นที่ป่าและแบ่งปันเขตพื้นที่ป่าจนทำให้ผู้วิจัยถูกสอบสวนข้อเท็จจริงจากผู้บังคับบัญชา โดยผลสรุป คือ เป็นความเข้าใจผิดและไม่มีมูลการกระทำความผิดของผู้วิจัย ดังรายละเอียดในเอกสารภาคผนวก ข

บทที่ 6

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผล

การศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนา รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะชุมชนบ้านห้วยโศก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบการมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตั้งแต่กระบวนการพัฒนาโจทย์การวิจัย การพัฒนากระบวนการศึกษาวิจัยและกระบวนการพัฒนาศักยภาพทีมผู้ช่วยนักวิจัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโศกในอดีตถึงปัจจุบัน ในมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่า มิติด้านความเชื่อเกี่ยวกับป่า และมิติความสำนึกเกี่ยวกับคุณค่าและมูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่า รวมทั้งศึกษาถึงปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุของรูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโศก เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะบ้านห้วยโศกอย่างเหมาะสม

การดำเนินการศึกษาวิจัยใช้วิธีการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบการมีส่วนร่วม การระดมความคิดเห็น การสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก การสังเกตการณ์ การบันทึกข้อมูล การทัศนศึกษาและการลงพื้นที่สำรวจข้อมูลภาคสนาม โดยใช้เทคนิคการจัดทำแผนที่ความคิดและสร้างอนาคตร่วมกัน และการใช้เทคนิค A I C (เอ.ไอ.ซี.) เพื่อเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล และใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) สามารถแบ่งขั้นตอนการศึกษาวิจัยออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ การเตรียมการและการศึกษาชุมชน การวิเคราะห์รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน การทดลองปฏิบัติการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม และการสรุปบทเรียน ซึ่งสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

6.1.1 รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโศก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ในอดีตถึงปัจจุบัน

6.1.1.1 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการป่า

การจัดการป่าในอดีตของชุมชนบ้านห้วยโศกมีความเกี่ยวข้องกับอำนาจทางฝ่ายการปกครองเป็นหลัก คือ ผู้นำหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้มีอำนาจหลักในการบริหารจัดการ

เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถือและยอมรับอำนาจการตัดสินใจของผู้นำ และมีการพัฒนาความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ชัดเจนขึ้นในปัจจุบัน คือ การจัดการเชิงพื้นที่โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายมาควบคุมกิจกรรม โดยใช้วิธีการหมายแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะ เพื่อกำหนดพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน ด้วยความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองอำเภอ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่ปฎิรูปที่ดิน เจ้าหน้าที่ตำรวจ เจ้าหน้าที่เทศบาล กำนัน ผู้ใหญ่บ้านคณะกรรมการหมู่บ้าน และเจ้าของที่ดินที่อยู่ในเขตป่า หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นต้น

6.1.1.2 ตำนาน ความเชื่อ เกี่ยวกับป่า

ตำนานบ้านห้วยโตกเกิดขึ้นจากลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่อยู่บริเวณลำน้ำที่ไหลลงมายังแม่น้ำเลย เนื่องจากบริเวณปากน้ำห้วยโตกเป็นพื้นที่สูงชัน หากมองขึ้นไปจะเห็นเสมือนน้ำในลำห้วยตกลงมาสู่แม่น้ำเลย จึงเรียกว่า “บ้านห้วยตก สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับป่าของชุมชนบ้านห้วยโตกมีความสัมพันธ์กับป่าต้นน้ำและบริเวณปากน้ำห้วยโตก เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถือและเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์บริเวณป่าต้นน้ำและบริเวณปากน้ำห้วยโตก หากจะมีการทำกิจกรรมใดในหมู่บ้านหรือหากเกิดเหตุร้ายขึ้นโดยหาสาเหตุไม่ได้ จะต้องมีการทำพิธีการขอมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือการทำพิธีการขอโทษต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตำนานความเชื่อจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ป่าบริเวณต้นยังคงสภาพป่าที่สมบูรณ์อยู่จนถึงปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันความเชื่อเหล่านั้นได้สูญหายไป เนื่องจากมีการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเลยบริเวณปากน้ำห้วยโตก ความเจริญก้าวหน้าของการพัฒนาเข้ามาสู่ชุมชนมากยิ่งขึ้น แต่ความเชื่อเกี่ยวกับการขอมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ยังคงมีอยู่ในหมู่บ้าน

6.1.1.3 สำนึกเกี่ยวกับคุณค่าและมูลค่าจากการใช้ประโยชน์จากป่า

ชาวบ้านในชุมชนบ้านห้วยโตกส่วนใหญ่มีความตระหนักหรือสำนึกถึงการใช้ประโยชน์จากป่า ได้แก่ การหาของป่าเพื่อเป็นอาหารในการดำรงชีวิตและสมุนไพร การใช้ไม้จากป่าเพื่อก่อสร้างบ้านเรือนของประชาชนในหมู่บ้าน และการใช้ไม้เพื่อก่อสร้างวัด สร้างโรงเรียน ศาลากลางบ้าน และ/หรือใช้ในกิจกรรมเฉพาะกิจ การใช้พื้นที่ป่าเพื่อการเลี้ยงสัตว์ การใช้พื้นที่ป่าเพื่อการทำการเกษตรกรรม ความสำนึกต่อการเกิดผลกระทบจากการบุกรุกพื้นที่ป่ามากเกินไป ตลอดจนความสำนึกต่อต้านและเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าต้นน้ำและปากน้ำห้วยโตกที่คอยปกป้องคุ้มครองชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านจากการเข้าไปทำมาหากินในพื้นที่ป่า

6.1.2 ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุของรูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

6.1.2.1 ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุในอดีต

การจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกในอดีต มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับผู้นำหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นหลัก และอาศัยกฎกติการ่วมกันอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การอาศัยความเชื่อ ความศรัทธา ความเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าต้นน้ำและปากน้ำห้วยโตก ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความร่วมมือในการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน ได้แก่ การเพิ่มจำนวนประชากร การลักลอบหาผลประโยชน์จากป่าของคนจากนอกชุมชน การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตร และการเกิดภัยธรรมชาติ

6.1.2.2 ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุในปัจจุบัน

การจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกในปัจจุบัน มีลักษณะการจัดการเชิงพื้นที่ด้วยวิธีการจัดการที่ชัดเจนมากขึ้น คือ การหมายแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะ โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายฝ่ายปกครองและการตั้งคณะกรรมการชี้แนวเขต เพื่อจัดการพื้นที่ป่าเชิงพื้นที่ในการป้องกันการบุกรุกทำลายป่า และสามารถพัฒนาฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่าที่เสื่อมโทรมลงให้สามารถกลับคืนสู่สภาพเดิมได้อีก ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน ได้แก่ การขยายพื้นที่ปลูกยางพารา การประกาศแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนที่ขาดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่อย่างแท้จริง และการขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน

6.1.3 การพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

แนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ประกอบด้วย 6 รูปแบบ ดังนี้

6.1.3.1 การจัดทำแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก

ควรมีการทบทวนการประกาศแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน และเริ่มกระบวนการจัดการแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของ

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและความร่วมจากทุกภาคส่วน ตั้งแต่ขั้นตอนการสำรวจชี้แนวเขตเพื่อหมายแนวเขต กระบวนการลงพื้นที่สำรวจ การประชาคม และการยกร่างประกาศแนวเขตพื้นที่ป่า และความ เป็นธรรม ยุติธรรม โปร่งใส ตรวจสอบได้ จึงจะทำให้เกิดการยอมรับและเกิดความร่วมมือจาก ชุมชนในการพัฒนาอย่างยั่งยืนอย่างแท้จริง อันจะนำไปสู่ความสันติสุขในสังคม ต่อไป

6.1.3.2 การปลูกต้นไม้ยืนต้นหรือพันธุ์ไม้ต่างถิ่นเพื่อกำหนดแนวเขตพื้นที่ป่า

การปลูกต้นไม้ยืนต้นหรือพันธุ์ไม้ต่างถิ่นเพื่อกำหนดแนวเขตพื้นที่ป่า ถือ ว่าเป็นรูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าเชิงรุกและเป็นการจัดการเชิงพื้นที่ที่เกิิดความเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน มากที่สุด ประกอบด้วย การปลูกต้นไม้ตามแนวเขตรอบพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนทั้งหมด และ การปลูกต้นไม้ในแนวเขตที่ดินทำกินของประชาชนที่มีที่ดินติดกับแนวเขตป่าสาธารณะของชุมชน ซึ่งชุมชนบ้านห้วยโตกได้เลือกไม้สักทองเป็นชนิดพันธุ์ไม้ปลูกทำแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของ ชุมชน เนื่องจากไม้สักทองเป็นชนิดพันธุ์ไม้ต่างถิ่นที่จะมีความแตกต่างจากพันธุ์ไม้ชนิดอื่นอย่างเห็น ได้ชัด และไม้สักทองจัดเป็นไม้ห้ามประเภทที่ 1 คือ ห้ามตัดหรือทำลายหากไม่ได้รับอนุญาตจาก กรมป่าไม้ และที่สำคัญไม้สักทองเป็นชนิดพันธุ์ไม้ยืนต้นที่เจริญเติบโตได้เร็ว ดูแลง่าย และทนแล้ง อีกทั้งเป็นไม้ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ

6.1.3.3 การฟื้นฟูสภาพป่าสาธารณะของชุมชน

ชุมชนบ้านห้วยโตกได้ทำกิจกรรมการฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่าสาธารณะของ ชุมชน โดยมีรูปแบบการปลูกต้นไม้เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าสาธารณะของชุมชน ได้แก่ การปลูกต้นไม้ใน พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนที่เสื่อมโทรมอยู่แล้ว ด้วยวิธีการอาศัยความร่วมมือของชุมชน ตาม โอกาสวันสำคัญต่างๆ และการปลูกต้นไม้ตามบริเวณริมลำห้วย หรือ ร่องน้ำ หรือ ธารน้ำไหล เพื่อ เป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าให้ช่วยเก็บกักความชุ่มชื้น โดยส่งเสริมสนับสนุนให้เจ้าของที่ดินที่มีพื้นที่ติด ลำห้วยเป็นผู้ปลูกต้นไม้

6.1.3.4 การจัดทำฝายชะลอน้ำ

ชุมชนบ้านห้วยโตกได้เลือกวิธีการจัดการป่าต้นน้ำด้วยวิธีการจัดทำฝาย ชะลอน้ำ เพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นแก่ผืนป่าและเป็นการเก็บกักน้ำไว้ในฤดูแล้ง ในลักษณะเป็นฝายแบบ กึ่งถาวร คือ ใช้วัสดุในพื้นที่ในการก่อสร้างฝายได้แก่ ไม้ไผ่ ก้อนหิน ดิน ทราย เป็นต้น โดยเลือก พื้นที่ก่อสร้างปิดกั้นตามร่องน้ำหรือลำห้วยตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และท้ายน้ำ โดยอาศัยแรงงานคนเป็น

หลัก และความร่วมมือของชุมชน และหรือขอความสนับสนุนจากเทศบาลตำบลนาโป่งในการบริหารจัดการ

6.1.3.5 การกำหนดขอบเขตในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน

(Zoning)

ชุมชนบ้านห้วยโตกได้กำหนดขอบเขตในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน โดยการแบ่งเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนออกเป็น 2 เขตพื้นที่ เพื่อเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน ประกอบด้วย เขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จำนวน 2 แปลง มีเนื้อที่เท่ากับ 618 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 44 ของพื้นที่ทั้งหมด และ เขตพื้นที่ป่าใช้สอย จำนวน 2 แปลง มีเนื้อที่เท่ากับ 784 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา คิดเป็นร้อยละ 56 ของพื้นที่ทั้งหมด และมีข้อตกลงร่วมกันในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

6.1.3.6 การบริหารจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกแบบมีส่วนร่วม

ชุมชนบ้านห้วยโตกมีความต้องการในด้านการบริหารจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนตั้งแต่กระบวนการร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์หาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ร่วมเคราะห์ผลกระทบ ร่วมหาแนวทางป้องกันแก้ไข และร่วมกันใช้ประโยชน์หรือแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าสาธารณะของชุมชนอย่างเป็นธรรม ยุติธรรม โปร่งใส และตรวจสอบได้ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน ซึ่งรูปแบบการบริหารจัดการควรมีลักษณะของคณะกรรมการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน ประกอบด้วยโครงสร้างการบริหารหลักๆ คือ คณะกรรมการหมู่บ้าน และตัวแทนครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินอยู่ในเขตป่าสาธารณะ และตัวแทนครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินอยู่บริเวณรอบๆ พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน

6.1.4 การวิเคราะห์ความเหมาะสมของการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะชุมชน บ้านห้วยโตก

จากการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกที่ได้มีการพัฒนาขึ้น โดยผ่านความเห็นชอบและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านห้วยโตก ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ถึงความเหมาะสมในการนำไปใช้ประโยชน์ให้มีความสอดคล้องกับบริบทชุมชนของชุมชนบ้านห้วยโตก และศักยภาพของพื้นที่ป่าสาธารณะชุมชนบ้านห้วยโตกในสถานภาพปัจจุบัน สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ความสอดคล้องได้ ดังแสดงในตารางที่ 14 ดังนี้

ตารางที่ 14 สรุปการวิเคราะห์ความเหมาะสมของการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะ
ชุมชนบ้านห้วยโตก

ลำดับ ที่	รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่า สาธารณะ	ความสอดคล้องกับ บริบทชุมชน	การพัฒนาและ การใช้ประโยชน์	ผู้รับผิดชอบ/ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
1	การจัดทำแนวเขตพื้นที่ป่า สาธารณะของชุมชน	จะเห็นได้ว่าสภาพ ปัจจุบันของพื้นที่ป่า สาธารณะของชุมชนมีการ บุกรุกเข้าใช้ประโยชน์ใน พื้นที่ของเกษตรและปลูก ยางพารา ดังนั้น การจัดทำ แนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะให้ ชัดเจนจะทำให้สามารถ แก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ ป่าสาธารณะได้โดยเด็ดขาด และสามารถควบคุมกิจกรรม ในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ได้อย่างเหมาะสมต่อไป	ควรมีการจัดทำ แนวเขตพื้นที่ป่า สาธารณะทั้ง 2 แปลง ซึ่งเป็นรอยต่อระหว่าง พื้นที่ป่าสงวน แห่งชาติกับเขตป่า สาธารณะ คือป่าภู ห้วยโตก ภูทองแดง ภูเชียงเมียง ภูช้างผัก เนา และภูใหญ่	- ตัวแทนกลุ่ม เกษตรกรที่มีที่ดินทำ กินในพื้นที่ป่า - คณะกรรมการ หมู่บ้าน - เจ้าหน้าที่ป่าไม้ - ตัวแทนนายอำเภอ - เทศบาลตำบลนาโป่ง - สำนักงานปฎิรูปที่ดิน เพื่อการเกษตร

ตารางที่ 14 สรุปการวิเคราะห์ความเหมาะสมของการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะ
ชุมชนบ้านห้วยโตก (ต่อ)

ลำดับ ที่	รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่า สาธารณะ	ความสอดคล้องกับ บริบทชุมชน	การพัฒนาและ การใช้ประโยชน์	ผู้รับผิดชอบ/ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
2	การปลูkdต้นไม้ยืนต้นหรือ พันธุ์ไม้ต่างถิ่นเพื่อกำหนด แนวเขตพื้นที่ป่า	เมื่อมีการจัดการแนวป่า ให้ชัดเจนจำเป็นต้องมีการ จัดทำกรหมายแนวเขตหรือ สร้างสัญลักษณ์เพื่อวางบอก ถึงแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะ โดยการปลูกพืชที่เป็นพันธุ์ ไม้ต่างถิ่น คือ ต้นสัก ซึ่ง เป็นไม้ยืนต้นโตเร็วและมี ความเหมาะสมกับสภาพ พื้นที่ป่าประเภทป่าเบญจ พรรณในป่าสาธารณะของ ชุมชน	การปลูkdต้นสักเพื่อ หมายแนวเขตพื้นที่ป่า สาธารณะจะต้องอาศัย การมีส่วนร่วมของ ชุมชนเป็นหลักโดยให้ คณะผู้นำชุมชนเป็น เจ้าภาพในการจัดการ และการจัดการควรมีการ ปลูkdในโอกาสสำคัญๆ เช่น วันพ่อ วันแม่ วัน เข้าพรรษา และ/หรือ โอกาสตามประเพณีของ ชุมชน เพื่อจะเกิดการมี ส่วนร่วมของทุกคนใน ชุมชน	- ผู้นำชุมชน - เทศบาลตำบลนาโป่ง - ชาวบ้านบ้านห้วย โตก - สถานีเพาะชำกล้าไม้ จังหวัดเลย
3	การฟื้นฟูสภาพป่าสาธารณะ	ปัจจุบันสภาพป่ามีความ เสื่อมโทรมและแห้งแล้ง โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ว่าง เปล่าและบริเวณริมธารน้ำ จำเป็นต้องมีการฟื้นฟูสภาพ ป่าโดยการปลูกไม้โตเร็วและ การป้องกันไฟป่า	ควรมีการปลูkd ต้นไม้โตเร็วในพื้นที่ ริมลำธารหรือร่องน้ำ ในเขตพื้นที่ป่า สาธารณะทั้งในเขตป่า อนุรักษ์และเขตป่าใช้ สอยโดยอาศัยการมี ส่วนร่วมของ ประชาชนในพื้นที่ ตามโอกาสวันสำคัญ ต่างๆ หรือประเพณี ของชุมชน	- ผู้นำชุมชน - เทศบาลตำบลนาโป่ง - ชาวบ้านบ้านห้วย โตก - สถานีเพาะชำกล้าไม้ จังหวัดเลย

ตารางที่ 14 สรุปการวิเคราะห์ความเหมาะสมของการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะ
ชุมชนบ้านห้วยโตก (ต่อ)

ลำดับ ที่	รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่า สาธารณะ	ความสอดคล้องกับ บริบทชุมชน	การพัฒนาและ การใช้ประโยชน์	ผู้รับผิดชอบ/ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
4	การจัดทำฝายชะลอน้ำ	จากสภาพความแห้งแล้งของ ลำห้วย ธารน้ำและร่องน้ำใน พื้นที่ป่าสาธารณะโดยธรรมชาติ จะมีน้ำไหลตลอดปี แต่ปัจจุบัน แห้งแล้งและขาดน้ำ ดังนั้นควร มีการจัดทำฝายชะลอน้ำแบบกึ่ง ถาวรเพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นและ เก็บกักน้ำให้แก่ผืนป่าและเกิด ความหลากหลายของระบบนิเวศ ในป่าสาธารณะ	ฝายชะลอน้ำควรเป็น ฝายแบบกึ่งถาวร คือ ใช้ เศษวัสดุตามธรรมชาติ ก่อสร้าง เช่น ก้อนหิน เศษไม้ ต่อดินไผ่และใช้ แรงงานคน ในการ ก่อสร้าง โดยก่อสร้าง ขวางกั้นตามธารน้ำไหล หรือร่องน้ำสายหลักของ พื้นที่ป่าต้นน้ำ	- ผู้นำชุมชน - ชาวบ้าน - เทศบาลตำบลนาโป่ง - เจ้าหน้าที่ป่าไม้ - องค์การบริหารส่วน จังหวัด
5	การกำหนดขอบเขตในการ ใช้ประโยชน์พื้นที่ป่า	การกำหนดขอบเขตการใช้ ประโยชน์พื้นที่ป่าสาธารณะ เป็นเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่า ใช้สอยมีความสอดคล้องกับการ ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าในอดีต ตามความเชื่อ คือ ป่าหวงห้าม หรือป่าต้นน้ำ ห้ามมีการเข้าไป ใช้ประโยชน์หรือหาของป่าคือ เขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในปัจจุบัน	ตามหลักการจัดการ ลุ่มน้ำพื้นที่ป่าอนุรักษ์ จะต้องไม่น้อยกว่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมด (เกษม จันทรแก่, 2540) ซึ่งพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของ ป่าสาธารณะของชุมชน บ้านห้วยโตกสามารถ แบ่งเขตได้เป็นร้อยละ 44 และการใช้ประโยชน์ นี้จำเป็นต้องอาศัยความ ร่วมมือของชาวบ้านและ ผู้นำหรือคณะกรรมการ ในการจัดการหรือการ ปฏิบัติ ตามระเบียบ ข้อตกลง	- ผู้นำชุมชน - ชาวบ้าน - เจ้าหน้าที่ป่าไม้ - เทศบาลตำบลนาโป่ง

ตารางที่ 14 สรุปการวิเคราะห์ความเหมาะสมของการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะ
ชุมชนบ้านห้วยโตก (ต่อ)

ลำดับ ที่	รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่า สาธารณะ	ความสอดคล้องกับ บริบทชุมชน	การพัฒนาและ การใช้ประโยชน์	ผู้รับผิดชอบ/ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
6	การบริหารจัดการพื้นที่ป่า แบบมีส่วนร่วม	จากสภาพปัญหาในปัจจุบันเกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับการบุกรุกพื้นที่ป่าสาธารณะ เนื่องจากการขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ โดยเฉพาะการสำรวจแนวเขตพื้นที่ป่าจึงทำให้เกษตรกรบางกลุ่มที่มีที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่าสาธารณะกลายเป็นผู้บุกรุกป่า ซึ่งจากการแก้ไขปัญหโดยการแต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหสามารถแก้ไขปัญหได้ ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายและความร่วมมือและการยอมรับตามข้อตกลงในการเข้าใช้ประโยชน์	ควรมีการแต่งตั้งคณะกรรมการพื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้านเพื่อบริหารจัดการและจัดประชุมเชิงปฏิบัติการสร้างกฎระเบียบ ข้อบังคับในการเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนให้เกิดความยั่งยืนต่อไป	- คณะกรรมการหมู่บ้าน - ชาวบ้าน - เทศบาลตำบลนาโป่ง - เจ้าหน้าที่ป่าไม้

6.2 การอภิปรายผล

6.2.1 รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ในอดีตถึงปัจจุบัน

จากผลการวิจัยจะเห็นว่า รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ในอดีตถึงปัจจุบัน มีเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับอำนาจการปกครองของผู้นำชุมชนหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นหลักในการจัดการป่า

ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถือและยอมรับอำนาจการตัดสินใจของผู้นำ สอดคล้องกับผลการวิจัยของพิณทอง ดอกไม้แก้ว (2545 : บทคัดย่อ) พบว่า ศักยภาพของคนในการจัดการป่าชุมชนขึ้นอยู่กับผู้ใหญ่บ้านและรองเจ้าอาวาสวัดประจำหมู่บ้าน ที่เป็นผู้หน้าที่เข้มแข็งในการสร้างจิตสำนึกการจัดการป่า และเป็นผู้ดำเนินการปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน และดำเนินความเชื่อที่เกี่ยวกับป่าของชุมชนบ้านห้วยโตกมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของสุริรัตน์ กฤษณะรังสรรค์ (2539: บทคัดย่อ) และสัทธา วิเศษ(2539: บทคัดย่อ) พบว่า พัฒนาการในการจัดการป่าของชุมชนเริ่มจากการเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับป่า เคารพในสิ่งเหนือธรรมชาติ และยังคงมีเรื่องของตำนานความเชื่อระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผี และการนับถือพุทธศาสนา ส่งผลให้เกิดการแสดงความเคารพและขอบคุณธรรมชาติเพื่อสร้างระบบความสัมพันธ์และจิตสำนึกของคนในชุมชน สำหรับความสำนึกเกี่ยวกับคุณค่าและมูลค่าจากการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนบ้านห้วยโตก พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความตระหนักหรือสำนึกถึงการใช้ประโยชน์จากป่า และเกิดความตระหนักถึงผลกระทบจากการบุกรุกพื้นที่ป่ามากเกินไป จึงทำให้มีการสร้างระเบียบข้อตกลงของชุมชนในการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนร่วมกันสอดคล้องแนวคิดคิดของนรินทร์ชัย พัฒนาพงศา(2547) ที่กล่าวว่า หลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของมนุษย์เริ่มต้นจากพื้นฐานความเชื่อความศรัทธาร่วมกัน และมีวิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมคล้ายกัน

6.2.2 ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุของรูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

จากผลการวิจัยจะเห็นว่า ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุของรูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกในอดีต มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับผู้นำหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นหลัก อาศัยกฎกติการ่วมกันอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความร่วมมือในการ

จัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน ได้แก่ การเพิ่มจำนวนประชากร การลักลอบหาผลประโยชน์จากป่าของคนจากนอกชุมชน การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตรและการเกิดภัยธรรมชาติ สอดคล้องกับผลการวิจัยของพินทอง ดอกไม้แก้ว(2539: บทคัดย่อ) พบว่า สาเหตุสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จในการสร้างป่าชุมชน คือ สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเกี่ยวกับการสัมปทานป่าไม้ การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตร ความขัดแย้งในชุมชนระหว่างชาวบ้านและนายทุน หรือชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐ และกระบวนการเกิดการรวมกลุ่มกันของชาวเพื่ออนุรักษ์พื้นที่ป่าของชุมชนบ้านห้วยโตกมีกระบวนการที่สอดคล้องกับทฤษฎีแรงจูงใจของสราวุธ จุณวัฒน์(2542: 17) ที่สรุปได้ว่า การที่บุคคลมารวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเพื่อส่วนร่วมเกิดจากแรงจูงใจอยู่ 3 ลักษณะ คือ แรงจูงใจที่จะมีชีวิตอยู่ แรงจูงใจทางสังคม และแรงจูงใจที่สร้างสัมพันธภาพแก่ตนเอง

สำหรับปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุของรูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกในปัจจุบัน มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการจัดการเชิงพื้นที่ด้วยวิธีการหมายแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน เพื่อการป้องกันการบุกรุกทำลายป่าและสามารถพัฒนาฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่าที่เสื่อมโทรม ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน ได้แก่ การขยายพื้นที่ปลูกยางพารา การประกาศแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนที่ขาดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่อย่างแท้จริง และการขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน

6.2.3 การพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะชุมชนบ้านห้วยโตก ตำบลนาโปลิ่ง อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

จากผลการวิจัยจะเห็นว่า แนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก ประกอบด้วย 6 รูปแบบ คือ การจัดทำแนวเขตพื้นที่ป่า การปลูกต้นไม้ยืนต้นเพื่อกำหนดแนวเขต การฟื้นฟูสภาพป่า การจัดทำฝายชะลอน้ำ การกำหนดขอบเขตใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า และการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของพินทอง ดอกไม้แก้ว(2545: บทคัดย่อ) พบว่า ความต้องการของชุมชนในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับภาครัฐ คือ รัฐบาลต้องยกเลิกสัมปทานป่าไม้และปิดป่า สอดคล้องกับชุมชนบ้านห้วยโตกที่ต้องการให้ภาครัฐทบทวนการประกาศเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน และจากผลการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตกเป็นเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์คิดเป็นร้อยละ 44 ของพื้นที่ทั้งหมดและเขตพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชนคิดเป็นร้อยละ 56 ของพื้นที่ทั้งหมด ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์ของเกษม

จันทร์แก้ว(2540) ที่กล่าวว่า การแบ่งเขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ควรมีการแบ่งเขตพื้นที่เป็นป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอยของชุมชนไม่น้อยกว่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมด ถึงจะทำให้การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง อีกทั้งการปลูกต้นไม้ยืนต้นเพื่อกำหนดแนวเขต การฟื้นฟูสภาพป่า และการจัดทำฝ่ายชะลอน้ำของชุมชนบ้านห้วยโคกยังมีความสอดคล้องเป็นไปตามหลักการอนุรักษ์ป่าไม้ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว(2551) ที่เกี่ยวข้องกับการปลูกป่า 3 อย่างให้ได้ประโยชน์ 4 อย่าง และการปลูกป่าต้นน้ำลำธารหรือปลูกป่าธรรมชาติ และผลจากการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนบ้านห้วยโคก เพื่อร่วมกันบริหารจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนเป็นไปตามบทบาทหน้าที่ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 มาตรา 66 ระบุว่า บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน และมาตรา 67 ระบุว่า สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อม ที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม

6.2.4 ผลจากการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโคก

ผลจากการพัฒนารูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโคก โดยผู้วิจัยและคณะที่วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเชิงพื้นที่ให้สอดคล้องกับหลักวิชาการและเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันของพื้นที่ โดยได้แบ่งการจัดการเชิงพื้นที่ออกเป็นสองรูปแบบ คือ พื้นที่ป่าอนุรักษ์ และพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชน ผลจากการลงสำรวจพื้นที่ พบว่า มีประชาชนอาศัยอยู่และหากินหรือประกอบอาชีพเกษตรกรรมในพื้นที่ป่าสาธารณะจำนวนหนึ่ง ทำให้เกิดปัญหาความไม่เข้าใจของการสำรวจพื้นที่ ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในพื้นที่ ได้แก่ ความขัดแย้งของกลุ่มเกษตรกรที่มีที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่าสาธารณะและกลุ่มที่ไม่มีที่ดินทำกินในเขตพื้นที่ป่าสาธารณะ ทั้งนี้อาจเนื่องจากการจัดการป่าในอดีตเกิดจากการใช้อำนาจของผู้นำในชุมชนเป็นหลักในการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าสาธารณะ ซึ่งขาดองค์ความรู้ในด้านแนวเขตที่ชัดเจน จึงส่งผลให้เกษตรกรหรือชาวบ้านเข้าไปแผ้วถางพื้นที่ป่าสาธารณะเพื่อขยายที่ทำกินทางการเกษตร โดยได้รับการอนุญาตจากผู้นำในชุมชน ทำให้เกิดปัญหามี

เกษตรกรใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าสาธารณะหรือเข้าขายบุกรุกป่าสาธารณะในปัจจุบัน เมื่อมีการจัดทำแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะใหม่ ตลอดจนมีปัจจัยภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง ได้แก่ การเข้ามาซื้อที่ดินเพื่อปลูกยางพาราของนายทุนในพื้นที่ และความต้องการขายที่ปลูกยางพาราของเกษตรกร จึงทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าสาธารณะเพิ่มมากขึ้น

6.3 ข้อเสนอแนะ

6.3.1 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยเชิงวิชาการ

6.3.1.1 การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างกระบวนการระดมความคิดเห็นแลกเปลี่ยนข้อมูลและการเรียนรู้บริบทชุมชน ควรมีการวางแผนในการจัดการแบบมีส่วนร่วมตั้งแต่กระบวนการคิด กำหนดวันเวลา สถานที่ และการจัดกระบวนการแบบมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มประชุมจนถึงสิ้นสุดการประชุม เนื่องจากกิจกรรมการวิจัยเป็นกิจกรรมที่ต้องการความร่วมมือจากชุมชนด้วยสมัครใจ และหากไม่มีการวางแผนและประชาสัมพันธ์เป็นอย่างดีแล้วก็จะก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวของผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้

6.3.1.2 การสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ(Key Informant) ควรมีการคัดสรรหรือศึกษาภูมิหลังของผู้ให้ข้อมูลประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลด้วย เพื่อจะทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกจากพื้นฐานของชุมชนอย่างแท้จริง เนื่องจากสภาพสังคมความเป็นอยู่ของคนในชุมชนอาจมีความขัดแย้งกันระหว่างบุคคลหรือครอบครัวหรือตระกูลในชุมชนเป็นภูมิหลัง เพราะฉะนั้นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มคนหรือบุคคลที่มีภูมิหลังคล้ายๆกันก็อาจทำให้เป็นข้อมูลที่ไม่ถูกต้องสมบูรณ์

6.3.1.3 การลงพื้นที่ในชุมชนเพื่อสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัย ควรเข้าพื้นที่ในฐานะนักวิจัยชุมชนเท่านั้นถึงจะได้รับความร่วมมือและได้รับข้อมูลที่เป็นจริงจากชุมชน เนื่องจากผู้วิจัยมีตำแหน่งหน้าเป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของกรมป่าไม้ ทำให้เวลาเข้าพื้นที่ในฐานะเจ้าหน้าที่ป่าจะไม่ได้รับความร่วมมืออย่างจริงจัง เช่น การใช้รถกรมป่าไม้ หรือแต่งชุดเครื่องแบบกรมป่าไม้เข้าพื้นที่ เป็นต้น ดังนั้นในการลงพื้นที่ในชุมชนควรแต่งกายและใช้ยานพาหนะที่เหมาะสมกับการเป็นนักวิจัยชุมชน

6.3.1.4 การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับความก้าวหน้าของการจัดทำกิจกรรมร่วมกันกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมากในการศึกษาวิจัยชุมชน เพราะจะทำให้ชาวบ้านหรือผู้เข้าร่วมกระบวนการหรือกิจกรรมได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร และตระหนักถึงความสำคัญของกิจกรรมที่ได้ทำร่วมกัน จะทำให้เกิดการยอมรับและความน่าเชื่อถือแก่ผู้วิจัย

6.3.2.5 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลกระทบจากการเพิ่มพื้นที่ปลูกยางพาราต่อการจัดการพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก เพื่อทราบถึงปัญหาและเงื่อนไขการจัดการพื้นที่บริเวณรอบๆ พื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน และสามารถสร้างมาตรการป้องกันแก้ไขและ/หรือจำกัดขอบเขตของปัญหาจากการใช้ประโยชน์พื้นที่หรือการใช้ประโยชน์ที่ดินได้อย่างยั่งยืน

6.3.2.6 ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพจากป่าสาธารณะของชุมชนป่าห้วยโตก เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนการวางแผนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพได้อย่างถูกต้องเหมาะสมของชุมชนต่อไป

6.3.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยเชิงนโยบาย

6.3.2.1 ความขัดแย้งในชุมชนที่เกิดขึ้นจากการจัดทำแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน จนส่งผลให้เกิดการเดินประท้วงมายังศาลากลางจังหวัดเลยในวันที่ 4 พฤศจิกายน 2552 ผู้ว่าราชการจังหวัดเลยและนายอำเภอเมืองเลยควรดำเนินการทบทวนการประกาศแนวเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนใหม่ โดยทำการสำรวจแนวเขตใหม่และใช้แนวทางการจัดการแบบการมีส่วนร่วมจากทุกภาค

6.3.2.2 นายกเทศมนตรีตำบลนาโป่งควรตระหนักถึงการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชน และให้การสนับสนุนการจัดทำฝายชะลอน้ำในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในเขตพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน เพื่อให้เกิดสมดุลของระบบนิเวศและความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้ต่อไป

6.3.2.3 เทศบาลตำบลนาโป่งควรบรรจุแผนงานโครงการส่งเสริมและฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรมในเขตพื้นที่สาธารณะของชุมชนบ้านห้วยโตก เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าอย่างต่อเนื่อง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กฤษ เอื้อวงศ์. (2545). **ถามมา-ตอบไป**. วารสารพรรคการเมืองสัมพันธ์. ปีที่ 7 ฉบับที่ 6 สิงหาคม 2545.
- เกษม จันทรแก้ว. (2540). **วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- _____. (2546). **การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน**. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- โกวิท พวงงาม. (2544). **การวางแผนพัฒนาตำบลแบบมีส่วนร่วมในการประชาคม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมาธรรม.
- คมสิน ศรีมานะศักดิ์. (2537). **การมีส่วนร่วมในการบริหารของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา โครงการขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนครพนม**. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- จิรศักดิ์ จิยะจันทร์. (2540). **การบริหารเชิงกลยุทธ์ (ฉบับมาตรฐาน)**. กรุงเทพฯ : วิสุทธิ์พัฒนา.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2526). **การระดมความคิดเห็นประชาชนเพื่อการพัฒนาชุมชน**. ใน **การพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ชัชวาลย์ สุทธิศรีศิลป์. (2548). **แนวโน้มการส่งเสริมการป่าไม้ของประเทศไทย**. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ณัฐพล ขันไชย. (2527). **การบริหารงานพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ณัฐสุชา เอี่ยมสมบูรณ์. (2543). **ความคิดเห็นของประชาชนต่อการอนุรักษ์ดอนหอยหลอด อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- คุณฤทัย อายุวัฒน์ และคณะ. (2535). **การมีส่วนร่วมในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารการพิมพ์.
- เดชฤทธิ์ ปัจจะมูล. (2540). **ความคิดเห็นของปลัดอำเภอ จังหวัดจันทบุรีต่อการปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ทวีศักดิ์ นพเสธร. (2541). **วิกฤติสังคมไทย 2540 กับบทบาทวิทยาการกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อจัดเวทีประชาชน**. คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ กรรมการปกครองและสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ.

นนท์ กองแก้วทองดี. (2543). **หลักสูตรและคู่มือการประชุมเชิงปฏิบัติการผู้นำประชาคมตำบล
เรื่องเวทีประชาคมพร้อมใจเลือกตั้ง**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง
นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2547). **การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง**.
เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์.

นริวรรณ พรหมขุน และคณะ. (2537). **การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการศึกษาประจำโรงเรียน
ในโครงการศึกษาพัฒนาหมู่บ้านในเขตยากจน จังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). **แนวนโยบายวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการ
พัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสการพิมพ์.

นิศากร วินิจญ์ภาค. (2530). **ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมของสหกรณ์
การเกษตร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒน
บริหารศาสตร์.

บัณฑิต แทนพิทักษ์. (2540). **ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำ อำนาจ ความศรัทธาและ
ความพึงพอใจในงานของครูโรงเรียนมัธยมศึกษา**. ปริญญาโท วิทยาศาสตรบัณฑิต
บัณฑิต สาขาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ปทุม ปิยกุล. (2537). **การศึกษาการมีส่วนร่วมขององค์การบริหารส่วนตำบลในการจัดการศึกษา
โรงเรียนประถมศึกษา เขตปฏิบัติการทางการศึกษาที่ 1 สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา
จังหวัดนครราชสีมา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ประเสริฐ สมพงษ์ธรรม. (2538). **การวิเคราะห์ภาวะผู้นำของศึกษาธิการจังหวัดที่สัมพันธ์กับ
ประสิทธิผลองค์กรการสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด**. วิทยานิพนธ์ดุสิตบัณฑิต
สาขาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พรนพ พุกกะพันธ์. (2544). **ภาวะผู้นำและการจูงใจ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จามจุรีโปรดักท์.

พระราชดำริบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2551). **แนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม**. ค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2551 จาก [http://www.swu.ac.th/royal/book/
Blclt9.html](http://www.swu.ac.th/royal/book/Blclt9.html).

พิณทอง ดอกไม้แก้ว. (2545). **ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการสร้างป่าชุมชน :
กรณีศึกษาบ้านกุ่มน้ำ ตำบลแม่หมอก อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง**. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโท สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น สำนักงานบัณฑิตศึกษา
สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

- พลศรี ไม้ทอง. (2543). **การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในระดับมัธยมศึกษาของโรงเรียนที่ได้รับรองมาตรฐานคุณภาพการศึกษา.** กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนในกรุงเทพมหานคร.
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้. ค้นเมื่อ 14 พฤษภาคม 2551 จาก <http://web.ku.ac.th/king72/2542-09/res02.html>.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท.** กรุงเทพฯ : ไทยอนุเคราะห์.
- โยธิน ศันสนยุท. (2525). **มนุษย์สัมพันธ์.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วชิรวัฒน์ สินธพ. (2541). **ความคิดเห็นของประชาชนต่อการฝึกกลบปากของเสียและสารอันตรายจากนิคมอุตสาหกรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีประชาชนที่อาศัยอยู่โดยรอบนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วรินทร์ธร กาญจนวีระกุล. (2541). **ความสอดคล้องระหว่างแบบภาวะผู้นำตามสถานการณ์ของผู้บริหารโรงเรียนกับระดับวุฒิภาวะของครูตามทฤษฎีของเฮอร์เชย์ และบลันชาวด์กับความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของครูในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคน. (2531). **เกษตรกรกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสหกรณ์การเกษตร.** กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิเศษ สุจินพรหม. (ม.ป.ป.). **การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชนจังหวัดลำพูน.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการพัฒนาสังคม.
- สนธยา พลศรี. (2545). **ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน.** (พิมพ์ครั้งที่ 4) กรุงเทพฯ : โอ เอส พรินต์ติ้ง เฮาส์.
- สหทัย วิเศษ. (2539). **ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ : ศึกษา เฉพาะกรณีกลุ่มอภัยคีรีถ้อย ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาพัฒนศาสตร์ สาขาพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สายทิพย์ สุกดีพันธ์. (2534). **ปัญหาผู้นำกับการกำหนดนโยบายแห่งชาติ.** กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- สุทัศน์ กีฬาแปง. (2544). **ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาป่าชุมชน อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น สำนักงานบัณฑิตศึกษา สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- สุริรัตน์ กฤษณะรังสรรค์. (2539). **การจัดการป่าขององค์กรชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติ : ศึกษากรณีหมู่บ้านก้อทุ่ง ตำบลก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น สำนักงานบัณฑิตศึกษา สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- สุวริย์ ศรีปุณณะ. (2541). **ทฤษฎีและกระบวนการพัฒนาสังคม**. เอกสารประกอบการบรรยาย วิชาทฤษฎีการพัฒนาสังคม. สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏเลย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2546). **การพัฒนาอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จามจุรีโปรดักท์.
- อรพินท์ สฟโชคชัย. (2537). **คู่มือการจัดประชุมเพื่อระดมความคิดเห็นในการพัฒนาหมู่บ้าน : การพัฒนาหมู่บ้านโดยพลังประชาชน**. กรุงเทพฯ : สถาบันเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- อนันต์ เกตุวงศ์. (2536). **ทฤษฎีการพัฒนาและการวางแผนพัฒนาการเมือง**. กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อโณทัย เทวราชสมบูรณ์. (2543). **ความคิดเห็นของประชาชนต่อสภาพแวดล้อมของตึกแถวในกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อัญชลี เหลืองอ่อน. (2540). **การศึกษาแบบภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียนอาชีวศึกษาเอกชน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อำนาจ สุนทรวาท. (2547). **ภาวะผู้นำและการทำงานเป็นทีม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยหมู่บ้านจอมบึง.
- Bass, Bernard M. (1985). **Leadership and Performance Beyond Expectations**. New York : The Free Press.
- Brens, Carlos. (1994). **Perfecting Utopia-Extension in Time of Participation**. Forest and People Newsletter. No.25 October, 1994.
- Good, C.V. 1973. **Dictionary of Education**. New York: McGraw Hill Book Co, Inc.
- Merrill-sends, D. (1989). **Linkage Mechanisms An Overview**. The International Service for National Agricultural Research, the Hague.

Myrdal, G. (1968) **Asian Drama : an Inquiry into the Poverty of Nations**. 3 vols.

New York : Pantheon.

Rustow, D.A. (1967). **A Wprid of Nations**. Wash, D.C. : The Brookings

Institutions.

Yukl, G.A. (1989). **Leadership in Organizations**. 2nd ed. Englewood Cliffs.

New Jersey : Prentice Hall, Inc.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

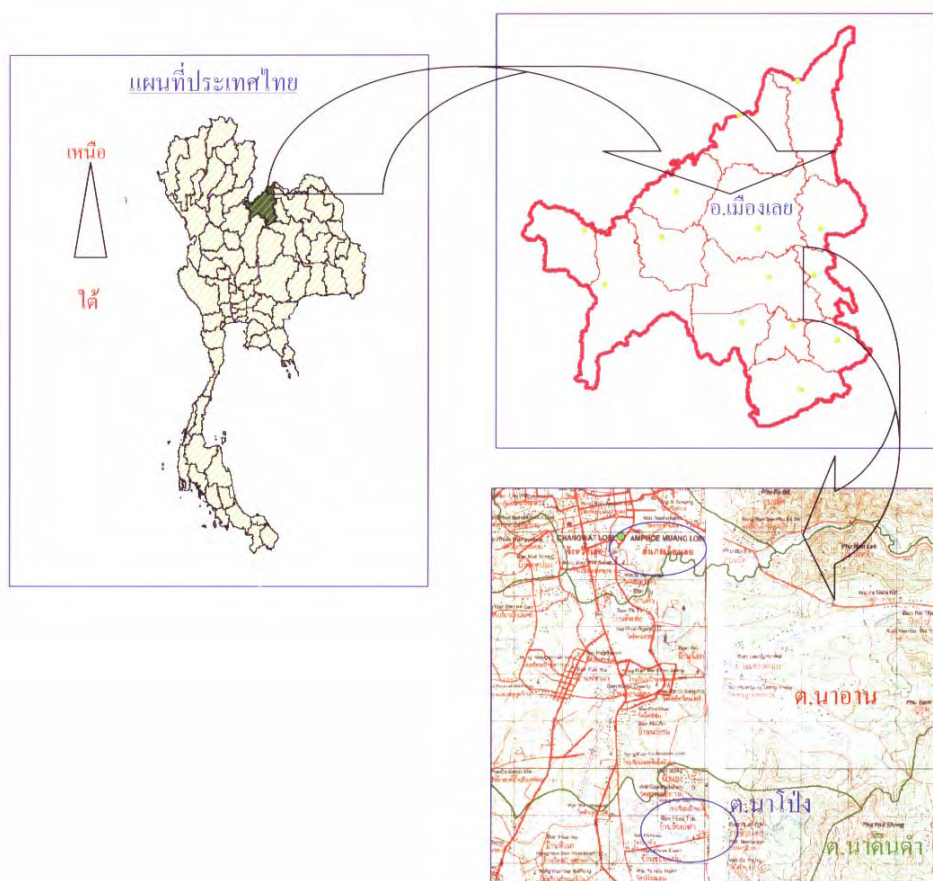
คำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาการบุกรุกป่าสาธารณะ ตำบลนาโป่ง
ตำบลนาอาน และตำบลนาดินดำ อำเภอเมือง จังหวัดเลย

ภาคผนวก ข

เอกสารเกี่ยวข้องร้องเรียนและการตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริง

ภาคผนวก ค

รายงานกิจกรรม

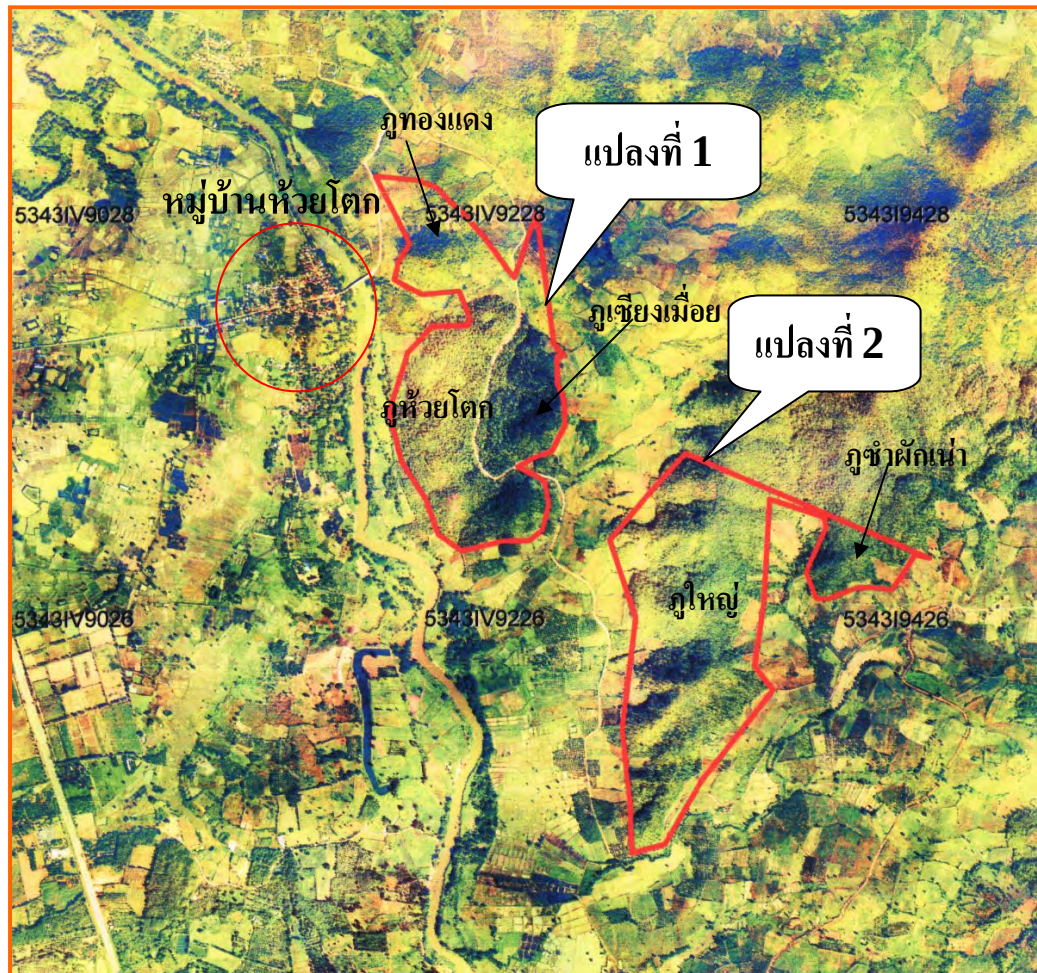

ภาพประกอบที่ 5 แผนที่แสดงพื้นที่ทำการวิจัย
ที่มา : ไพโรจน์ ตันมิ่ง (2551)

ภาพประกอบที่ 6 แสดงที่ตั้งของหมู่บ้านห้วยโคกในปี พ.ศ. 2547

ที่มา : ไพโรจน์ ตันมิ่ง (2551)

ภาพประกอบที่ 7 แสดงแปลงที่ดินสาธารณะบ้านห้วยโตก เนื้อที่ 1,402 ไร่ 3 งาน 24 ตารางวา
ที่มา : ไพโรจน์ ตันมิ่ง (2551)

ภาพประกอบที่ 8 การพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชน
ที่มา : ถ่ายภาพโดย ชาติชาย สิงห์เอี่ยม (7 พฤษภาคม 2551)

ภาพประกอบที่ 9 การค้นหาผู้วิจัยร่วม

ที่มา : ถ่ายภาพโดย ชาติชาข สึงห์เอี่ยม (8 พฤษภาคม 2551)

ภาพประกอบที่ 10 การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ที่มา : ถ่ายภาพโดย ชาติชาย สิงห์เอี่ยม (22 มีนาคม 2551)

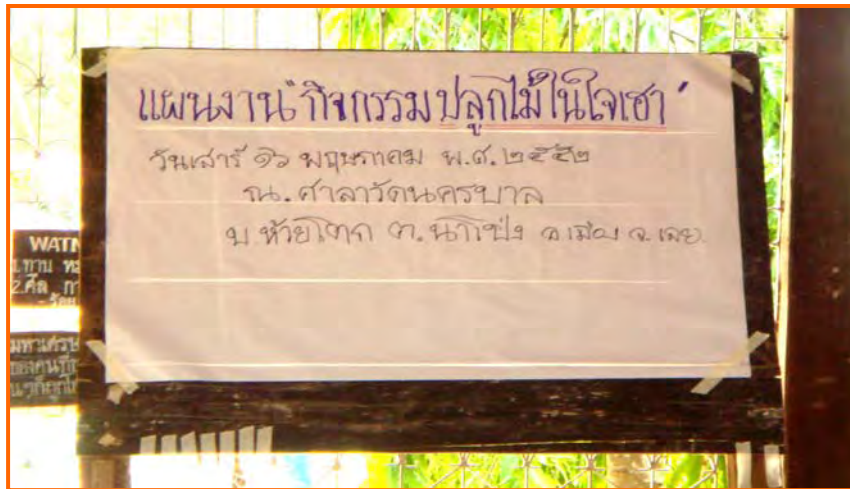

ภาพประกอบที่ 11 การเก็บข้อมูลผู้ชุมชน

ที่มา : ถ่ายภาพโดย ชาตชาย สิงห์เอี่ยม (20 พฤศจิกายน 2551)

ภาพประกอบที่ 12 การนํานโยบายไปปฏิบัติ
ที่มา : ถ่ายภาพโดย ชาติชาย สิงห์เอี่ยม (23 พฤศจิกายน 2551)

ภาพประกอบที่ 13 การสรุปบทเรียน

ที่มา : ถ่ายภาพโดย ชาติชาย สิงห์เอี่ยม (14-15 มีนาคม 2552)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นายไพโรจน์ ตันมิ่ง
วัน เดือน ปีเกิด	1 สิงหาคม 2501
ที่อยู่ปัจจุบัน	95/11 ซอย 14 (บน) หมู่ที่ 2 ถนนศรีเชียงคาน บ้านเชียงคาน ตำบลเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย
ประวัติการศึกษา	พ.ศ.2512 ประถมศึกษา โรงเรียนวิจิตรวิทยา อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย พ.ศ.2518 มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย พ.ศ.2520 มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนเชียงคาน อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย พ.ศ.2522 ประกาศนียบัตรวิชาการป่าไม้ โรงเรียนป่าไม้แพร่ จังหวัดแพร่ กรมป่าไม้ พ.ศ.2529 นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพมหานคร
ตำแหน่งหน้าที่งานปัจจุบัน	เจ้าพนักงานป่าไม้ชำนาญงาน กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ประวัตินักวิจัยร่วม

1. นายสวาท หามณี
อดีตผู้ใหญ่บ้าน บ้านห้วยโตก
บ้านเลขที่ 119 หมู่ 1 บ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย 42000
2. นางทัศนพร นาหิรัญ
ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านห้วยโตก
บ้านเลขที่ 101 หมู่ 1 บ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย 42000
3. นายบุญเรือน สุริยะ
ไวยาจักร วัดนครบาน บ้านห้วยโตก
บ้านเลขที่ 69 หมู่ 1 บ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย 42000
4. นายคำเนียง วงษ์ป๋อง
ราษฎร บ้านห้วยโตก
บ้านเลขที่ 47 หมู่ 1 บ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย 42000
5. นายบุญป่อง พลช่า
ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านห้วยโตก
บ้านเลขที่ 52 หมู่ 1 บ้านห้วยโตก ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย 42000